

T.C.

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

**POZİTİVİZM VE OSMANLI DEVLETİ'NDEN CUMHURİYET'İN İLK YILLARINA
TÜRKİYE'DE EĞİTİM HAYATI ÜZERİNE ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

SENA ÖZARSLAN

DANIŞMAN

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ CAN EKİZ

GİRESUN

2019

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 08/03/2019 tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Sena ÖZARSLAN'ın "Pozitivizm ve Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Türkiye'de Eğitim Hayatı Üzerine Etkisi" başlıklı tezini incelemiş olup aday 08/03/2019 tarihinde, saat 11.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)	Prof. Dr. Süleyman ELMACI	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Gürkan Fırat SAYLAN	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Can EKİZ	
Üye		
Üye		

ONAY

...../...../2019

Doç. Dr. Güven ÖZDEM
Enstitü Müdür

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “ Pozitivizm ve Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Türkiye’de Eğitim Hayatı Üzerine Etkisi ” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

08/03/2019

Sena ÖZARSLAN

ÖNSÖZ

Bu çalışmayı yürütürken her aşamada, azami desteğini gördüğüm danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Can EKİZ'e teşekkürü bir borç biliyor ve şükranlarımı sunuyorum. Yine bu çalışmayı yürütürken sınırsız desteğini gördüğüm aileme teşekkür ediyorum. Araştırmamın bazı aşamalarında yardımını gördüğüm dostlarıma ayrıca teşekkür ederim.

Hazırlamış olduğum bu çalışmayı, zamansız kaybettiğim dostum Aylin TOPALOĞLU'na adıyorum.

Sena ÖZARSLAN

POZİTİVİZM VE OSMANLI DEVLETİ'NDEN CUMHURİYET'İN İLK YILLARINA TÜRKİYE'DE EĞİTİM HAYATI ÜZERİNE ETKİSİ

ÖZET

Dünyamız oluştuğundan bugüne fiziksel anlamda insanlığın ortaya çıkışından günümüze ise hem fiziksel hem de düşünsel anlamda değişmekte ve çeşitli evrelerden geçmektedir. Öyle ki zaman zaman felsefi düşünceler bilimsel çalışmaları, zaman zaman da bilimsel ilerlemeler felsefi düşünceleri etkilemiştir. Bilimsel ilerlemeyi etkileyen düşünce akımları arasında realizmi, ampirizmi ve Pozitivizm'i sayabiliriz. Özellikle son iki yüzyılda dünyada meydana gelen bilimsel ilerlemenin temellerinin atılmasının en önemli başlangıcı sayılan Pozitivizm 19. yüzyılda ortaya çıkmış olan felsefi bir akımdır. Pozitivizm'in ortaya çıkması ve gelişmesi, geniş kitlelere ulaşması özellikle din, siyaset ve eğitim gibi birçok alanda etkisini hissettirmiştir. Bu çalışmanın amacı Pozitivizm'in diğer alanlarından ziyade özellikle eğitimin alanında ne gibi yansımalarının olduğu, zaman içerisinde nasıl bir seyir izlediği ve bilhassa Türkiye'deki eğitim için sürecinin incelenerek pozitivist anlayış ile eğitim arasındaki ilişkinin ortaya konması ile yapılmıştır. Bu bağlamda Pozitivizm'in ortaya çıktığı zaman ve mekânın kavranması, oluşmasına zemin hazırlayan etmenlerin anlaşılması adına, Pozitivizm öncesi dönem ile birlikte ele alınmıştır. İnsanlığın yürüdüğü bu uzun yolda, teoloji ve metafizik basamaklarından geçen düşünce ve ideolojilerin Pozitivizm'e geçiş sürecinden bahsedilmiştir. Pozitivizm'in ilk ortaya çıkışı, kendi içerisinde gösterdiği gelişme ve değişimler, zaman içinde yayılması ve büyük kitlelere ulaştıktan sonra getirilen temel eleştiriler dönemsel olarak ele alınmıştır.

Eğitim tarihi içerisinde Pozitivizm'in etkilerini aramak için eğitim ve öğretim kavramlarından başlanarak Türk Devletleri'nin dönemler içinde eğitim-öğretim süreçlerinde kavramlara yüklediği anlamlar ortaya konulmuştur. İslamiyet öncesi ve sonrası ortaya çıkmış olan devirlerde eğitim - öğretim anlayışı ele alınmış, yakın dönem olarak Cumhuriyet'in ilanından sonra bunun nasıl bir görünüme büründüğü ve Pozitivizm'in bütün bunların neresinde, nasıl, ne şekilde durduğu, pozitivist eğitim

anlayışının öne çıktığı kurum olan okul ve enstitüler üzerinden de incelemeler yapılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler:Pozitivizm, Pozitivist Felsefe, Pozitivist Eğitim, Eğitim Tarihi

**POSITIVISM AND THE EFFECTS ON EDUCATIONAL LIFE IN TURKEY
FROM THE OTTOMAN STATE TO THE INITIALLY YEARS TURKEY
REPUBLIC**

ABSTRACT

Positivism was a philosophical movement during the nineteenth century, which was one of the most important starting points for the foundation of scientific progress'. The emergence and development of positivism, and its reaching large impact on scientific fields such as religion, politics and education. The purpose of this study is to examine positivism, specifically in education, and how it progressed over time. Most importantly, to show correlation of Positivism and education in Turkey. To understand the factors and motivation for the formation, it is necessary to look at Pre-Positivism. As more became aware of the idea of Positivism it was critically analyzed and altered so it would reach a bigger mass. In order to look at the effects of Positivism in the history of education, the concepts of education and training in Turkish states are shown. We are able to understand the impact of education before and after the acceptance of Islam in schools with the help of positivist education which was evaluated with examinations.

Positivism was a philosophical movement during the nineteenth century, which was one of the most important starting points for the foundation of scientific progress. The emergence and development of positivism, played a major role on scientific fields such as religion, politics and education. The purpose of this study is to examine positivism, specifically in education, and how it progressed over time, and most importantly, to show correlation of Positivism and education in Turkey. To understand the factors and motivation for the of positivism, it is necessary to look at Pre-Positivism. The transition process to Positivism was influenced by human ideas and ideologies of theology and metaphysics. As more people became aware of the idea of Positivism, it was critically analyzed and altered so it would reach bigger masses. In order to look at the effects of Positivism in the history of education, the concepts of education and training in Turkish states are shown. We are able to understand the impact of education before and after the acceptance of Islam in schools with the help of positivist education which was evaluated and thoroughly examined.

Keywords: Positivism, Positivist Philosophy, Positivist Education, History of Education

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	V
TABLolar DİZİNİ	VII

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ	1
1.1 Problem Durumu.....	1
1.2 Araştırmanın Amacı	2
1.3 Araştırmanın Önemi	2
1.4 Araştırmanın Sınırlılıkları	3
1.5 Varsayımlar	3
1.6 Hipotez	4
1.7 İlgili Araştırmalar	4

İKİNCİ BÖLÜM

2. YÖNTEM.....	7
2.1 Araştırmanın Modeli.....	8
2.2 Veri Toplama Teknikleri.....	8
2.3 Verilerin Analizi	8

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. POZİTİVİZM KAVRAMI VE GELİŞİMİ	9
3.1 Pozitivizm Öncesi Dönem.....	9
3.2 Pozitivizmin Ortaya Çıkışı.....	11
3.3 Pozitivizm Eleştirileri.....	18
3.4 Osmanlı ve Türkiye’de Pozitivizm.....	21
3.4.1 Jön Türkler.....	23

3.4.2 İttihat ve Terakki	24
--------------------------------	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. EĞİTİM VE ÖĞRETİM	36
4.1 Eğitimde Pozitivizm.....	36
4.2 Türklerde Eğitim.....	38
4.2.1 İslamiyet Öncesi Türk Devletleri	39
4.2.2 İslamiyet Sonrası Türk Devletleri	41
4.2.3 Osmanlı Devleti'nde Eğitim	42
4.2.3.1 Kuruluş ve Yükselme Dönemleri	42
4.2.3.2 Dağılma Dönemi	44
4.3 Cumhuriyet Sonrası Eğitim.....	49
4.3.1 Cumhuriyet'in Kuruluşu ve İlk Dönem	49
4.3.1.1 Tevhid-i Tedrisat Kanunu	51
4.3.1.2 Türk Dil Kurumu	55
4.3.1.3 Türk Tarih Kurumu	56
4.3.2 Darülfünun ve Cumhuriyet Dönemi'nde Yükseköğretim	58
4.3.3 Köy Enstitüleri ve Felsefi Yaklaşımı	61
4.3.3.1 Köy Muallim Mektupları	61
4.3.3.2 Köy Eğitim Kurulları	61
4.3.3.3 Köy Enstitüleri	62
4.3.3.4 Köy Enstitüleri ve Açılış Süreci	64
4.3.3.5 Köy Enstitüleri'nin Kapanışı	66
4.3.4 Yabancı Okullar ve Azınlık Okulları	69

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. BULGULAR VE YORUM.....	71
----------------------------------	-----------

ALTINCI BÖLÜM

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	73
KAYNAKÇA	76
ÖZ GEÇMİŞ	80

TABLÖLAR DİZİNİ**Tablo 1:**

Türkiye Cumhuriyeti’nde 1937 yılından itibaren kurulan Köy Enstitüleri.....66

Tablo 2:

1930’lu yıllar Türkiye Cumhuriyeti’nde bulunan okur – yazar oranları68

Tablo 3:

1923’ten 1955 yılına kadar Türkiye Cumhuriyeti’nde bulunan Okul ve Öğretmen sayısı.....69

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

Pozitivizm 19. yüzyılda ortaya çıkan bir düşünce akımıdır. Kendi dönemi içerisinde büyük yankı uyandırmış, kendinden önceki düşünce sistemi olan teoloji ve metafiziğin olguları açıklamasını eleştirmiş, bu düşünceleri reddetmiştir. Oldukça geniş kitlelere yayılmış Pozitivizm için genel düşünce, bugünkü bilimsel ilerlemenin temelini oluşturduğu yönündedir.

Eğitim, bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri ve toplumda yer edinebilmesi için edinilen bilgi, beceri, anlayış değişikliklerine denir. Eğitim geniş anlamda, insanların toplum standartlarını, inançlarını ve yaşamayı kolaylaştıracak yolların kazanılmasında etkili olan tüm sosyal süreçlerdir. Kısaca “istenilen davranışı geliştirme ve pekiştirme süreci” olarak da tanımlanabilir.

Pozitivizm ortaya çıktığı dönemden itibaren dünya üzerinde en yaygın ve etkili olan düşünce akımlarından biridir. Ülkemizde de 150 yıldır etkisini devam ettirmektedir. Pozitivizm’in hem dünyada hem de ülkemizde etkili olmasının en temel nedeni olarak, ortaya çıktığı dünya koşulları içerisinde insanlar için bir umut yaratması gelmektedir.

Eğitim ve Pozitivizm’in ilişkisi ise yadsınamaz bir gerçektir. Eğitim sistemleri ve yöntemleri, çağa ve döneme göre değişim gösteren oluşumlardır. Pozitivizm akımı içerisinde bulundurduğu dinamiklerden ötürü çoğu eğitim sisteminin temellerini oluşturmuş veya önemli bir kısmına yön vermiştir.

Bu çalışmada Pozitivizm akımının ortaya çıkışı, gelişimi, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemi üzerindeki etkileri incelenmiş olup, Türk Eğitim Sistemine yaptığı katkı ve yenilikler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1.1. Problem Durumu

Pozitivizm’in nasıl ortaya çıktığı ve günümüze kadar gelen süreçte hangi aşamalardan geçtiği, aynı süreç zarfında eğitim alanının nasıl bir yol izlediği ve pozitivist düşünce ile eğitimin yollarının nerede, nasıl kesiştiği araştırmamızın ana problem sorusunu oluşturmaktadır. Türk Devletleri’nde eğitim ve öğretimin dönemler

içindeki rolü tanımlanırken en önemli konu ise son dönemde pozitivist anlayış ile birlikte bunun nasıl bir hal aldığı, artıları ve eksilerinin irdelenmesi olmuştur.

Alt problemler olarak pozitivist anlayışın günümüzdeki durumu, eğitimde pozitivist anlayışın nerede olduğu ve bunlarla ilgili getirilen ana eleştirilerin neler olduğu oluşturmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Pozitivizm felsefi akımı ortaya çıktığı günden bugüne kadar geniş kitleler tarafından benimsenmiş hem siyasal hem hukuksal hem eğitimsel hem de sosyolojik açıdan toplumları etkilemiştir. Pozitivizm'in diğer alanlardan çok eğitim alanında nasıl işlev gösterdiği veya nasıl hayata geçirildiğini anlatan bu araştırma, eğitim dünyasına ışık tutmakta ve geçmişten günümüze kadar olan süreçte Pozitivizm ile bağlantılı olan dönemleri incelemektedir. Bu çalışmada amaçlanan ana husus ise Pozitivizm'in, eğitim hayatımıza getirdiği olumlu ve eleştirilen yönleri göstererek, belirlenmiş veya belirlenecek olan okullarda ya da eğitim sisteminde uygulanacak programlara da yardımcı olmaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Pozitivizm hem felsefi bir düşünce olarak hem de eğitim anlayışı olarak Türkiye'de tamamen olmasa da bazı açılardan yanlış anlaşılmış, yanlış yorumlanmıştır. Bu nedenle bugün hala tartışılmakta olan özellikle Pozitivizm'in din karşıtı olduğu tezi karşımızda durmaktadır. Pozitivizm, bazılarının dediği gibi din düşmanlığı değildir; dinsizlik değildir. Arap kültürünün Türk kültürü üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak isterken aşırıya kaçılan durumlar olmuştur. Birtakım yenilik karşıtları ve muhafazakâr kesim bu münferit durumları bahane ederek pozitivist anlayışa kökten karşı durmuştur. Bu durumdan etkilenen alanların başında bilimsel çalışmalar, teknoloji ve eğitim gelmektedir.

Eğitim sistemimizin ve pozitivist eğitimin bunun neresinde, ne şekilde olduğuna cevap veren bu çalışma, Pozitivizm'in bugün gelinen bilimsel araştırmaların temelini attığı varsayımı ile birlikte ele alındığında oldukça önem taşımaktadır.

Avrupa’da ortaya çıkan ve ülkemizde de etkili olmuş olan bu düşünce sonucunda ülkeler, eğitim alanında bundan etkilense de sonuçları farklı olmuştur. Avrupa’da ve ülkemizde yapılan bilimsel çalışmaların ve gelişmelerin neden farklı olduğunun cevabının büyük bir kısmını bu çalışmada incelenmekte, pozitivist eğitimin teoride ve pratikte bu coğrafyalarda nasıl farklılaştığının cevapları bu çalışma ile aranmaktadır.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma yapılırken Pozitivizm öncesi ve sonrası dönemler ile ilgili çeşitli literatür araştırmaları yapılmıştır. 19. yüzyıl içindeki durum anlaşılmaya çalışarak düşüncenin oluşma etmenleri ancak günümüzdeki düşünüş ve algılayış biçimleri ile anlaşılmaya ve algılanmaya çalışılmıştır.

Eğitim tarihi ile birlikte Pozitivizm’in paralelliği ve yollarının kesişmesi için dönemler içinde incelemeler yapılırken bilinen ilk Türk Devletleri ile ilgili yazılı ve sözlü metinler olarak kısıtlı kaynaklara erişim imkânı olabilmıştır. Eğitimin ve öğretimin devletlerdeki rolü ve işleyiş modelleri başlangıç olarak temellendirilmeye çalışılmış ancak 19. yüzyıldaki Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk dönemleri ile ilgili olarak daha detaylı bir çalışılma yürütülebilmiş ve bu bağlamda yeterli bir içerik oluşturulmaya çalışılmıştır.

Temel amaç olan pozitivist eğitimin ülkemizdeki izlerinin araştırılması pratikten çok teorik olarak sürdürülebilmiştir. Ancak uzun dönemler içerisindeki pozitivist anlayış ile ortaya çıkıp eğitim veren kurumlara yöneltilen eleştiriler de bu amaç doğrultusunda ele alınmıştır.

1.5. Varsayımlar

Eğitim tarihimizde Pozitivizm’in izleri aranırken Pozitivizm’in ortaya çıkması ve günümüze kadar gelen süreç araştırmanın birinci basamağını oluşturmaktadır. Bu bağlamda Pozitivizm’in ortaya çıkışı hususunda net tarih olmaması ve fikir ayrılıkları olduğu önümüze çıkmaktadır.

Bu araştırma kapsamında çoğunluğun fikir birliğine vardığı ‘‘Aydınlanma Çağı’’ Pozitivizm’in ortaya çıkışı olarak kabul edilmiş ve bu felsefî akım süreç başlangıcından günümüze incelenmiştir.

Eğitim tarihimiz içerisinde Pozitivizm’in izlerini sürerken de öncelikli olarak eğitim kavramının coğrafyamızda ve eski Türk Devletleri’nden itibaren ne anlam teşkil ettiği başlangıç noktasını, İslamiyet’in kabulünden önce öne çıkan Hun Devleti olarak kabul edilmiş ve bu bağlamda araştırma yürütülmüştür.

Eğitim alanı öncesinde ülkemizde etkisini farklı alanlarda göstermeye başlayan Pozitivizm’in ülkemize girişi farklı görüşler olmasına rağmen en çok kabul gören Tanzimat Dönemi başlangıç olarak alınmış, bu dönemde Batı ile olan yakın ilişkilerin buna sebebiyet verdiği düşünülmüştür.

1.6. Hipotez

Günümüzde bilimsel çalışmaların temeli sayılan Pozitivizm’in kendi dönemleri içerisinde değerlendirmesi yapılırken bu anlayışın ülkemize nasıl ve ne şekilde girdiğine değinilmektedir. Daha sonraki süreçte eğitim alanına girişinin değerlendirmesi yapılmaktadır. Eğitimde ne zamana ve ne kadar etkili olduğunun araştırılması için eğitim tarihimizin bilinen en eski devletlerden itibaren ne şekilde ele alınıp şekillendiği de araştırmanın ana kurgusunu besleyen sorulardandır. Bunların ışığında hipotezimiz ‘‘ Pozitivizm’in yanlış anlaşıldığı ve yorumlandığı; bu nedenle olumsuz sonuçlarla karşılaştığı, eğer doğru yorumlansaydı daha iyi sonuçlar ortaya çıkacağıdır.’’

1.7. İlgili Araştırmalar

Bu bölümde konuyla ilgili yapılmış olan araştırmalara yer verilmiştir. Araştırmacının yapmış olduğu literatür taraması kapsamında yurt içinde yapılmış olan araştırmalarda konu bakımından benzer çalışmalara rastlanmamıştır ancak yöntem ve içerik açısından benzer çeşitli çalışmalar tespit edilmiştir.

Bunlar:

- Pozitivist Yaklaşımın Eğitim Yönetimi Alanına Yansıması, Alana Getirdiği Katkı ve Sınırlılıkları (Necla Şahin Fırat).
- Pozitivizm'den Radikal Sekülerizme Uzanan Felsefi Süreçte Cumhuriyet'in Yeni Nesli ve Eğitim (MustafaGündüz).
- Hukuk, Devlet ve İnsan Haklarına İlişkin Bütünlükçü Bir İzlek Arayışı :Kelsen 'inPozitivizm'inin, Carl Schmitt'in Gerçekçiliğinin ve Hoffe'nin Akılcılığının Karşılaştırılması (Mehmet Ruhi Demiray).
- Şafak Ural ve Pozitivizm (Fırat Özarpacı).
- Mantıkçı Pozitivizm'in Mantık ve Dil Anlayışı (MustafaHartavi).
- Hukuki Pozitivizm'de Temel Görüşler: Hart ve Tanıma Kurallarının İncelenmesi (Gökçe Altınel).
- Mustafa Reşit Paşa ve Pozitivizm'in Türk Siyasal Hayatına Girişi (Zeynep Yıldırım).
- Hukuki Pozitivizm'de Yarar İlkesi ve Jeremy Bentham (Ferdi Selim).
- Pozitivizm Sonrası Karşıt Bilim Tezleri ve 19. yüzyıl Bilim İmgisinin Dönüşümü (Ömer Faik Anlı).
- Frankfurt Okulunun Pozitivizm Eleştirisi: Max, Horkheimer ve Theodor W. Adorno Bağlamında (Bahattin Olcay).
- Pozitivizm'in Türk Sosyolojisinin Kuruluş Sürecindeki Etkileri (Uğur Korkmaz).
- Önergelerin Analitikliği Bağlamında W.V.Quine'in Mantıkçı Pozitivizm'e Eleştirisi (Hatice Başdağ Baş).
- Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'dePozitivizm -Otoriterizm Etkileşimi (Abdulkadir Abduşoğlu).
- Siyaset Biliminde Pozitivizm Sorunu: Türkiye Örneği (Deniz Alca).

- Mantıkçı Pozitivizm’de Metafizik Önergeler ve Eleştirisi (Yusuf Kenan Erkan).
- Pozitivizm’de Tümevarım Problemi (Şükran Yetim).
- Aristoteles'in ve Neo –Pozitivizm’in Bilim Anlayışları ve Doğa Tasarımları Üzerine Bir İnceleme (Cengiz İskender Özkan).
- İngiliz Analitik Pozitivizm’i: John Austin'in Hukuk ve Egemenlik Teorisi (FurtunAyşen).¹

Pozitivizm ile ilgili olarak, Felsefe alanında 6 yüksek lisans çalışması, 1 doktora çalışması yapılmış olup, Din alanında 2 yüksek lisans çalışması, Hukuk alanında 1 yüksek lisans ve 1 doktora çalışması, Sosyoloji alanında 1 yüksek lisans çalışması, Kamu Yönetimi alanında 1 yüksek lisans çalışması ve Siyaset Bilimi alanında 1 yüksek lisans çalışması yapılmış, Eğitim alanında ise 2 makale çalışması yapılmıştır. Yüksek lisans ve doktora tezi düzeyinde çalışmamıza benzer bir araştırmaya rastlanılmamış olup bu husus çalışmamızın orijinalliği açısından önem arz etmektedir.

¹<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>

İKİNCİ BÖLÜM

2. YÖNTEM

Pozitivizm'in ortaya çıkması ve günümüze kadar gelen süreçte, Pozitivizm'in nasıl değişim ve gelişim gösterip eleştirildiği irdelenip araştırılmış olup, Türk Devletleri'ndeki eğitim anlayışının ana temaları ortaya konularak; eğitimin şekil, biçim ve ölçek değiştirmesi ile birlikte bu düşüncenin de nasıl değişip geliştiğinin karşılaştırması çeşitli dönemler oluşturularak ele alınıp incelenmiştir.

Nitel araştırma, nicel araştırma paradigmasının sahip olduğu ontolojik, epistemolojik ve aksiyolojik varsayımların eleştirisi üzerine inşa edilmiştir. Nicel araştırma, gerçekliğin insan bilincinden bağımsız nesnel bir varlık olduğu; araştırma sürecinde bu gerçekliğin belirli bir uzaklıktan incelenmesi gerektiği; bu gerçekliğe bir değer yüklenmemesi gerektiği ve araştırma bulgularının rapor edilmesi sürecinde kişisellikten uzak resmi bir dil kullanılması varsayımlarından hareket etmektedir. Oysa nitel araştırma söz edilen bu varsayımların aksine, gerçekliğin araştırmacı tarafından kurulduğu; gerçekliğin anlaşılmasında söz konusu gerçeklik ile etkileşim içerisinde olunması gerektiği; gerçekliğin araştırmacının kendi öznel değerleri perspektifinden kavranması ve araştırma raporunda kişisel bir dil kullanılması gerektiği varsayımlarından hareket etmektedir. Nitel veri ile araştırmacı, araştırılan konu hakkında okuyucuya betimsel ve gerçekçi bir resim sunmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle nitel verinin ayrıntılı ve belirli bir derinliğe sahip olması büyük önem taşımaktadır. (Özdemir, 2015,327,328)

Bu çerçevede yöntem olarak literatür taraması yöntemi uygulanmıştır. Belirtilen konu, bağlam ve ilişkilere yönelik yazılı ana kaynaklar ve ikinci dereceden kaynaklar olan kitap, makale, tez ve internet kaynaklarının incelenmesi çalışmanın yöntemini oluşturmuştur.

Çalışmanın konusuyla ilgili araştırma eserlere de başvurulmuştur. Temin edilen kitap ve makaleler fişlenerek tezin ilgili bölümlerinde gerekli atıflar yapılarak kullanılmıştır. Ayrıca tezin yazılmasında Türk Dil Kurumu'nun Yazım ve İmla Kılavuzu esas alınmıştır.

2.1. Araştırma Modeli

Araştırma konusunun seçilme nedeni, Pozitivizm kavramının ülkemizde yarattığı olumsuz bakış açılarından arındırmaya çalışmak, yorumlanması ve uygulanması konusunda akımın ana fikri esas alınarak eğitim hayatına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Araştırma, 2016 – 2019 yılları arasında yürütülmüş ve yazılı kaynaklar esas alınmıştır.

2.2. Veri Toplama Teknikleri

Araştırmamızda verileri elde etmek ve onlara ulaşmak için yazılı kaynaklar incelenmiştir. Bu kaynaklara; Kitaplar, dergiler, çeşitli istatistiki kaynaklar, resmi rapor ve yazışmalar, kurum kayıtları, kişisel belgeler, dolaylı belgeler; araştırma konusuyla doğrudan doğruya ilgili olmasa bile dolaylı olarak konuya ışık tutabilecek belgeler (rehber, yıllık, ansiklopedi ve szlklerle diğer teknik belgeler) rnek gösterilebilir.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırmada yöntem olarak literatür taraması yöntemi kullanıldığından veriler analiz edilirken yazılı kaynak ve eserler kullanılmıştır. Pozitivizm kavramı ortaya çıktığı coğrafya'ya yabancı bir kavram olduğundan ana kaynaklara çeviriler vasıtasıyla ulaşılmış olup, eski Türk Devletleri ile ilgili konu ve kavramlar ile ilgili sınırlı kaynaklar mevcut olduğundan ancak bunlarla yetinilmiştir

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. POZİTİVİZM KAVRAMI VE GELİŞİMİ

Dünyada geçmişten günümüze zamanı anlamlandırmak ve yaşamın problemlerine pratik çözümler üretmek amacıyla özellikle bilimsel veriler ışığında farklı felsefi akımlar ve paradigmlar oluşmuş veya oluşturulmuştur. Bu paradigmlara yön verenler düşünürlerdir. Özellikle felsefede ve sosyolojide pozitivist paradigmanın öncüleri, Saint Simon (Filozof), Auguste Comte, Emile Durkheim (Sosyolog) vb. söylenebilir. Paradigmalar bilimsel verilerin ışığında kendisini oluşturan felsefi akımlar ve düşünürler tarafından oluşturulmuştur. Pozitivizm akımı da bunlardan biridir. Pozitivizm bilim bağlamında tanımlandığında; deney konusu edilebilecek olgularla ilgili, yani en geniş anlamıyla bilimsel bilginin sağlam bilgi olduğunu vurgulamaktadır.

3.1. Pozitivizm Öncesi Dönem

Aydınlanma çağı öncesi, bilginin Tanrı kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Yeniçağda bilgi, teolojiden ayrılarak farklı bir disiplin olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bilim kavramı, düşüncenin ortaya çıktığı andan itibaren gelişmeye başlasa da ancak 16. yüzyıl sonrasında doğa ve evreni anlama noktasında büyük gelişmeler yaşamıştır. Bu yeni gelişmeler sonucunda modern bilim ortaya çıkmış ve bazı alt bilgi dallarının doğa felsefesinden kopup bilimsel kimlik kazanmaya başladığı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu dönem de bilginin olgusal ve pozitif olduğu, bu bilimsel olguların arasında sürekli bir ilişkinin bulunduğu ve tekrar edildiği söylenmiştir. Pozitivizm'in temelleri doğa bilimlerine dayandığı için pozitivist düşünürler, bu tekrarları doğa yasaları olarak tanımlamışlardır. Bu dönem için bilgi, duyu ve zihin ile algılanan doğa bilimlerinden ibaretti (Özkan,2014,95; Cevizci, 2002,849,850). 17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyıl başlarında Galileo, Newton gibi araştırmacıların çalışmaları ile de modern bilimin kavramsal temelleri atılmaya başlanmış, atılan temeller Pozitivizm'in bu yönde ivme kazanmasının da başlangıcı olmuştur.

Bilim bu dönem sonrasında, belirli yöntemler kullanarak yasa ve teorilere ulaşmaya, denetlenebilir bilgi üretmeye çalışmıştır. Francis Bacon, ortaya çıkan bu modern bilim için yeni bilim veya pozitif bilim adlandırmasını yapmıştır. Bu modern bilim 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar, Bacon ve Descartes tarafından, tek ve biricik bilim anlayışı olarak kabul edilmiştir (Sarı, 2015,638).

İnsanlığın başlangıcından 16. yüzyıla kadar felsefenin dahil edildiği sosyal bilimler, olgunlaşan modern dünyanın, sistemli bilgi üretme amacına dayanmaktadır. Sosyal Bilimler insan bilimi olduğu için, zaman içerisinde kullanılan yöntemler, sorulan sorular ve içerikler değişime uğramaktadır. Bu değişimin nedeni de sosyal bilimlerin, değişkenlere göre sürekli kendisini yapılandırmasıdır. İnsan doğasının değişmesinin yanında, dış müdahaleler de bu konuda etkilidir. Bütün bunlar, sosyal bilimlerin dinamizmini korumasına neden olmaktadır (Demir,2014,60). Görüldüğü gibi dinamik bir alan olan sosyal bilimlerde sürekli bir değişim yaşanmaktadır.

Fransız Devrimi sonrasında, yalnızca Fransa'yı değil, bütün Avrupa'yı etkisi altına alacak dönüşümler ortaya çıkmıştır. Hukukta, siyasette ve aile gibi kurumlarda ortaya çıkan sorunlar, bilimsel yöntemlerle çözülmeye ve bu bağlamda da topluma yönelik bilgi anlayışı oluşturulmaya başlanmıştır. Ancak hala bilim, doğa bilimine eş değer sayılmakta, toplum bilimleri de bu çerçevede değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmeyi ortaya çıkaran kişi ise Auguste Comte'tur. Pozitivizm, doğa bilimleri ve yasaları kullanılarak toplumsal olayların açıklanması işi olarak ilk defa karşımıza çıkmıştır. 18. yüzyılın ilk çeyreğinde, bazı isimler bilimin sadece doğa bilimleri ile eşleştirilmesini eleştirmiştir. Giambattista Vico bu akımın başlatıcısıdır. Vico, tarihe, topluma ve doğa bilimlerine farklı yaklaşımlar getirmiş, bu yaklaşımları da "Yeni Bilim" olarak adlandırmıştır. Vico, Toplamların insan eylemleri ile oluştuğunu, insan eylemlerinin dinamik olduğunu ve bu yüzden insan eyleminden oluşan toplumun da dinamik yapıda olduğunu, değiştiğini söyler. Statik toplum anlayışını reddederek, çağına göre ileri bir görüş sunar. Ayrıca toplumların dinamikliğinin, tarihi de dinamik bir yapıya dönüştürdüğünü dile getirir. Vico, bunların dışında matematik ve fiziğin tek gerçek bilgi olmadığını söylemiş, bilimsel rasyonalizmi eleştirmiştir (Özkan, 2014,925,926,927).

Descartes, doğanın matematik ile algılanabileceği, matematiksel verilerin gözlemlenerek çıkarımlar yapılabilceğini, düzen varsa da bunun bu dille ifade edilebileceğini söyler. Vico ise matematiğin insan ürünü olduğunu bu nedenle de algılayabileceklerimizin, sınırlarımız doğrultusunda, insanın ürettiği şeylerin bilgisi olabileceğini söylemektedir. Vico'nun savını alarak geliştiren kişi Johann Gottfried Herder olmuştur. Vico gibi, toplumun ve dolayısıyla tarihin dinamikliğini kabul etmektedir. Buradan yola çıkarak, doğa bilimleri gibi, toplumsal bilimlerin genel yasalar ile açıklanamayacağını söyler. Çünkü ihtiyaçlar doğrultusunda değişen ve gelişen toplumda, doğada olduğu gibi genel geçer bir yasa bulunmamaktadır. Daha sonraki süreçte, Vico'nun bu savı etrafında birleşen düşünürler, Alman Tarih Okulunu kurmuştur. Bu düşünürler tarihsel ve toplumsal olayların, gerçeklerin, yasalarla açıklanamayacağını savunmuş, modern tarih bilimini getirmişlerdir. Olgu ve yasa bağlamını değil, amaç ve eylem bağlamını tarih ve toplum bilimi için ölçüt kabul eder (Özkan, 2014,925,926,927).

3.2. Pozitivizmin Ortaya Çıkışı

İnsanlığın günümüze kadar geçen sürede ilerlemesini sağlaması, mevcut durumlar içerisinde eleştiri yapıp yeni düşünce sistematiği oluşturması, ortaya atması ile gerçekleşmiştir. 19. yüzyıla kadar geçen sürede önemli bir düşünce sistematiği olarak, anlama ve kavramada din, daha sonrasında da metafizik kullanılmıştır. Gelişen ve değişen düşünceler bu akımlara eleştiriler getirmiş ve yeni akımlar oluşmuştur. Bu arayışın sonrasında, bu düşüncelere kanıt olarak pozitivist düşünce ortaya çıkmıştır.

Pozitivizm'in oluşma sürecine bakıldığında, ortaya çıkışının Aydınlanma Çağı ile gerçekleştiği konusunda fikir birliği oluşmaktadır. 17. yüzyıl Descartes rasyonalizminden akla duyulan güven ve bilgi egemenliği, Bacon'ın Ampirizm'ine atlar ve 18. yüzyılda aydınlanma aklı, olguları ön safa getiren, düşünülen nesne ve bunu düşünen özneyi yeniden yorumlayan bir yaklaşım oluşturmaya başlar. Pozitivizm'in ilk kullanıcısı Saint Simon olarak kabul edilmektedir (Ozansoy, 1998,42). Buna karşılık Pozitivizm'i felsefi bir hareket olarak tanımlayıp, bir dünya görüşü olarak yaygınlaşmasını Auguste Comte sağlamıştır. Comte'un öğretileri ortaya çıktığı Fransa'da, Avrupa'ya görece daha az etki yaratmıştır. Comte, bütün yaşamı boyunca toplumsal hareket olan Pozitivizm'i yaymaya çalışmıştır (Sarı, 2015,638).

Pozitivizm Fransa'nın özel, toplumsal ve siyasi koşullarından doğmuş akabinde ülke sınırlarını aşarak felsefe ve bilim alanında tüm Batı'yı etkisi altına almıştır. Uzun süre bu etki devam etmiştir.

Pozitivizm'in etkisini göstermeye başladığı 19. yüzyıl Avrupa'sı, kapitalizmin vahşi yüzünün ortaya çıktığı, sanayileşme ile işçi sınıfının oluştuğu, burjuvazinin henüz piyasayı ele geçirmediği bir ortamdır. Fransız İhtilali ve bu ihtilal sonucunda etkilenen coğrafyalarda sınıflar arası çatışma, sosyal, siyasal krizler baş göstermiştir. Çözüm odaklı yeni bir sistemin doğması gerekmiştir. Böyle bir ortamda ortaya çıkan Pozitivizm'in, dayanışmanın sağlanması, toplumun tek vücut olması, kilisenin etkisini azaltıp laik bir ortam yaratılması gibi hedefleri bulunmaktadır. Pozitivizm'in kurucusu Auguste Comte'un da tabirinde olduğu gibi Pozitivizm, felsefi olduğu kadar toplumsal, siyasal ve dini boyutlara sahiptir (Özkan, 2014,931).

Pozitivizm Fransa'da II. Cumhuriyet dönemi devrinin hemen arkasında vurgulanmış ve yerini Entelektüel Pozitivizm'den, Dini Pozitivizm'e bırakmıştır. Ortaya çıkışından bir süre sonra Pozitivizm Fransa dışında da hızla yayılmış, Latin Amerika'da yankı bulmuş, Brezilya'da da büyük etki yaratmış, inanç sistemi haline gelmiş ve devletin resmi dini olmuştur. Pozitivizm 1850'lerde felsefi bir düşünce olmaktan çıkıp, dini alana müdahale etmeye başlamıştır. Pozitivizm, Comte'un ölümünden sonra Fransız aydınlarını etkisi altına alıp III. Cumhuriyet'in resmî ideolojisi haline gelmiştir. Comte'dan sonra pozitivistlerin başına ünlü pozitivistlerden Pierre Laffitte geçmiş, III. Cumhuriyet'in resmî ideolojisi olması için büyük çaba harcamıştır (Kabakçı, 2008,42,43).

Pozitif felsefe, felsefenin, geleneksel ontolojik ve epistemolojik ikilemlerini metafiziğe ait olan şeyler olarak kabul edip dışlamış, felsefeyi bilimsel bilginin oluşum hali olarak indirgemıştır. Pozitivistler emin olunabilecek tek bilginin, duyu organlarımız ile elde ettiğimiz bilgi olduğunu, nesneler hakkında oluşan bilgilerin türetilen ikincil bilgiler olduğunu söylemişlerdir. Pozitivist felsefe, teolojik ve metafizik bilgiye, verileri somut olmadığı için karşı çıkar, tek bir bilim ilkesini savunur (Demir, 2009,61). Pozitivizm adı ile ortaya çıkan bu yeni metodoloji ile insan kendisi ve içinde bulunduğu dünya hakkında bilgisini, doğal yasalar ve bunun yanında bilimsel yasalarda arayıp belirli bir sistem oluşturmaya çalışan, olayların arasında nedensellik

kurarak yasa benzeri genel önermelere ulaşan, yeni varsayımlar tanımlayan bir tümevarım modeli sağlamaktadır (Ozansoy, 1998,42).

Comte, Pozitivizm'in bilimsel metodunu tümevarım olarak açıklamıştır. Ancak tümevarım metoduna nasıl ulaştığını açıklamaz. Comte, bilimin zorunlu basamakları olduğunu ve bunları izleyerek ortaya çıkan bir evrim süreci olduğunu söylemiş, bunu ayrıntılı olarak sistematize etmiştir. Bilimin zorunlu olan aşamalarını üçe ayırırsak bunlar, teolojik, metafizik ve pozitif düşünce basamaklarıdır. Comte insanlığın gelişimini bu üç hal yasası ile açıklar. İnsanlığın ilerlemesi önce teolojik evre, sonra metafizik evre ve daha sonra pozitif evreye ulaşır (Demir, 2009,61). İlk olarak, en basit doğa bilimi olarak görülen astronomi gelişmiş, daha sonra bunu fizik, kimya gibi bilimler izlemiştir. İlk aşama olarak teoloji, tinsel varlıklar ile ifade edilen bir evreden bahseder. Sonraki evre, bu tinsel varlıkların yerine soyut özlerin koyulduğu metafizik evresidir. Bilime ulaşmada teolojik dönem ile pozitif dönem arasındaki metafizik dönem, düşüncenin belirli bir aşamasını kapsar (Özkan, 2014,930; Comte, 2015,14).

İnsan düşüncesi zorunlu olarak ilerlediği bu evrimde, özlerini terk ederek yani hakikate inanarak, deney ve gözleme dayalı olan, olguları birbirine bağlayan yasa arayışına girmiş, böylece pozitif düşünce ortaya çıkmıştır. Zorunlu olan bu düşünce evriminin aşamalarından sonra, gerçek kurtuluşa varan düşüncelerin, pozitivist düşünceyi tekrar güçlendireceğini söylemiştir (Demir, 2009,61).

Pozitivizm teriminin, felsefi alanda kullanımı ile diğer alanlarda olan kullanımları farklıdır ancak bazen bunların arasında ilişkiler olabilmektedir. Bu bağlamda Pozitivizm felsefesinin en temel özelliği, tek geçerli bilgi türü olarak bilimi görmektedir ve olguları bilinen, incelenen tek nesne olarak kabul etmektir diyebiliriz. Pozitivist gelenekte bilimsel bilginin; tek, mutlak, tartışılmaz ve yapanın niyetine göre değiştiği kabul edilmemektedir. Üretilen bilginin, içinde bulunduğu toplumun hiçbir inanç ve değer sistemiyle ilişkisi yoktur. Dolayısıyla değişken değildir. Bilimsel değişimler evrenseldir ve bilgiler birbiri üzerine eklenerek gelişme gösterip, değişebilirler yani birikimseldir. Bu anlayış, bilimin ulaşabileceği en son noktayı insanoğlu için de en son nokta olarak kabul etmektedir. Pozitivizm'in öncü düşünürü Auguste Comte'un düşünsel çalışmalarının bazı ana öğeleri vardır. Bunlardan ilki 18. yüzyılın felsefi düşüncesinde, Hume ve Hume 'un İngiliz deneyciliğinde metafiziğe

karşı olan ve Kant'ın eleştirel idealizminde, farklı bir biçimde sürdürülen tartışmadır. Comte, pozitivist düşüncenin gelmesi ile dışarıda bıraktığı, tarih içerisinde farklı bir noktaya yerleştirdiği metafizik ile diğer düşünürlerden ileride bir noktada durmaktadır. Comte, Aydınlanma çağındaki yazarların metafizik konusundaki ana düşüncelerini benimsemiştir (Giddens, 1990,252).

Hume, bu metoda kuşkuyla yaklaşarak birtakım itirazlar dile getirmiştir. Tekil olarak ele alınan olgunun gözlemlerinden koşulsuz, sağlam bir önermeye varılıp bu önermenin genellenemeyeceğini söylemiştir. Olguların arasındaki ilişkiler genellemeler olarak tabir edildiği sürece düşüncelerin yarattığı bağlantılar karıştırılmaktadır. Gözlemlerin ve doğrulanın ilişkilerin genellemeye varması, bunların her şartta doğru olacağı varsayımı ile yapılmaktadır. Bu varsayım kanıt gerektirmektedir ve Hume bu genellemeler için olan doğrulamaların, ileride de doğrulanacağına dair bir kanıt olmadığını savunur. Gözlem ile bir olgunun bir diğer olgu ile olan ilişkisini gözlemleyebildiğimizi ve buna tanıklık edebileceğimizi, bu ilişkinin zorunluluğu bilinmediğinden dolayı ters bir ilişki kurmaları veya hiçbir ilişki göstermemeleri durumuna dair elimizde bir kanıt olmadığını söyler. Böyle bir yaklaşım rasyonalist kuramların sorgulanmasına neden olduğu gibi tümevarım sürecinin geçerliliğini yitirip, kanıtlanamayacağını ancak mantıksal olmayan bu sürecin psikolojik olarak temellendirilebileceğini ileri sürer (Ozansoy, 1998,43).

Comte'a göre aydınlanma sonrası ortaya çıkan kaotik duruma, pozitif felsefe ile düzen verilecektir. Pozitivizm'in kökeninde bu aydınlanma düşüncesini görürüz ve Pozitivizm'in biri genel ve bir diğeri daha özgül olmak üzere iki çeşit anlayış biçimi ile karşılaşırız. Bunlardan ilki toplumsal kuramda merkezîleşmiş, ikincisi ise özgül biçimde toplumsal epistemoloji ile ilgili iki evredir. İlk evre Auguste Comte 'un egemen olduğu pozitif felsefe terimli evredir. Diğeri de Viyana Çevresinin² mantıkçı Pozitivizm'idir. İkisi arasında ne kadar karşıtlıklar olsa da aynı ölçüde bağlar da mevcuttur. Bu yüzden Pozitivizm terimini birbirlerine bağlı bakış açıları dizisinin

²Viyana Çevresi Viyana'da bir araya gelen bir grup felsefeci ve bilim adamından oluşmaktadır. Viyana Çevresi'nin sunduğu felsefe ve bilim ilişkilerine dair görüşleri ile 20. Yüzyılın felsefi oluşumlarından biri olmuştur. Bkz. Bolay, Hayri, Felsefi Doktrinler Sözlüğü, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1979

tamamını veya büyük bir kısmını benimseyen felsefecilerin çalışmaları olarak da ifade etmek mümkündür (Sarı, 2015,640).

Pozitif düşünce, teoloji ve metafiziğe karşı çıkan, somut verilere ve gözlemlere dayanan bilimsel bilginin önemini dile getiren bir anlayıştır. Bu anlayış bilgi felsefesi ve bilim olarak da ikiye ayrılmaktadır. Pozitivist anlayışta, verinin anlamlı olarak nitelendirilebilmesi için doğrulanabilir olması gerekmektedir. Bundan dolayı bilgi felsefesinin görevi, dil çözümlemeleridir. Çünkü dış dünyaya ait kesin olarak elde edilen veriler yoktur (Demir, 2009,60).

Pozitivizm, bilim ve siyaset alanının yanı sıra sosyoloji alanında da etkinliğini göstermiş bir akımdır. Sosyolog örneklerinde bu etki kendini göstermektedir. Durkheim'da Comte gibi toplumu ilgilendiren durumlara pozitivist bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Pozitivizm bir bilgi kuramı olduğu kadar, siyasal ve sosyal söylemleri de içerir. Toplumsal ve siyasal söylemlerde bulunması ve bu odakta çözümler üretmesi nedeniyle, toplum mühendisliği olarak da adlandırılır. Bu özelliği ile Pozitivizm, insan davranışlarını, doğadaki işleyişi yasalarla açıkladığı gibi açıklamak ister. Bunun sonucunda, başlangıçta sosyal fizik denilen sosyoloji kullanılarak, deney, istatistik, gözlem gibi yollarla, sosyal olayların evrensel yasalarına ulaşılması gerekliliğinden bahseder. Comte'a göre her bilim kendinden önceki bilimin temelini kullanarak kendini geliştirir. Sosyolojinin bu denli gelişmesinde de biyolojinin katkısı olduğunu düşünür. Durkheim'da Comte gibi, sosyolojinin ayrı bir araştırma dalı olduğunu belki de daha şiddetli bir şekilde savunur. İlerleme ve düzen kavramlarının birliktelikleri üzerinde Durkheim da durur. Comte'un izlerini takip eden Durkheim'ın, pozitivist sosyolojinin yayılmasında etkisi büyüktür. Temelinde sosyal bilimler topluma ve insanın doğasına ait çözümlemeler yaparken, kültür, ekonomi, siyaset, fiziksel ve sosyal etmenleri içine alarak geniş bir bakış açısı ile bütüncül bir yaklaşım izler. Bu bütüncül yaklaşıma bir de zamanın değişkenliğini ekleyerek, değişimlere karşı kendini yenilemektedir. (Sarı,2015,640).

Pozitivist teori de, olay ve olguları açıklamak için verileri kullanarak yasalar oluşturur, oluşturulan bu yasalar ile de sosyal dünyamızı açıklamaya çalışır. Bu bağlamda pozitivistler, toplumsal ilerlemenin olabilmesi için, bir düzenin olması gerektiğini ve ilerleme ve düzen ilkelerinin birbirleri ile bağlı olduğunu söylemektedirler. Toplumsal

düzenin de dayanışmayla olabileceğini, verilerle açıkladıkları olay ve olgular neticesinde bu toplumsal düzene ulaştıklarını söylerler (Demir, 2009,59).

Pozitivist düşüncenin kurucusu kabul edilen Auguste Comte düşüncelerinin birçoğunu Saint Simon'a borçludur. Saint- Simon da Condorcet ve Montesquieu'ye borçludur. Condorcet ise, toplumun, gelişmenin doğal yasalar ile olduğunu öne sürerek bütün bu potansiyelleri tarihe yüklemiştir. İnsanın evrimsel hareketine ilke bulmak amacıyla geçmişe eğilmiştir. Comte kendi öğretisini oluştururken Simon'un etkisi altında kalmıştır. Pozitif felsefe kavramını, teolojik ve metafizik kökenli felsefeye karşı kullandığını ve bu felsefenin asıl konusunun deneysel ve pozitif bilime ait verilerin sentezi olduğunu söyler. Pozitivizm'in, insan aklının aldığı her konu için uygulanabileceğini de söylemiştir (Giddens, 1990,257).

Simon ve Comte haricinde Avrupa'da bulunan başka bir pozitivist düşünce çizgisinden de bahsetmek mümkündür. Bu 19. yüzyıl sonrasında biyoloji ve fizyoloji alanındaki gelişmelerle ortaya çıkan evrimci Pozitivizm'dir. Darwin, Spencer ve Haeckel tarafından geliştirilen evrim teorisi bunun temelini oluşturur. Bu anlayışın en önemli temsilcisi ise Herbert Spencer'dir. Spencer aynı zamanda evrimin sadece doğada gerçekleşen bir süreç olmadığını, toplumsal bir evrim süreci de olduğunu söylemiştir. Bu noktada Herbert Spencer, Comte'un, Pozitivizm'in oluşmasında toplumun geçirmesi gereken evrim sürecinden bahsetmesi ile örtüşmektedir. Buna karşılık Spencer, toplum evrimindeki basamakları askeri, sanayi gibi daha farklı olarak tanımlamalar yapıp, farklı bir evrim sürecinin tarifini yapmıştır. Yapılan bütün bu çalışmalar sonucunda Pozitivizm ilkelerindeki farklılaşmalardan dolayı Comte Pozitivizm'i, Klasik Pozitivizm olarak adlandırılmıştır (Sarı, 2015,640).

Bir diğer düşünür olan Max Weber, tipik bir pozitivist olmamakla beraber, Pozitivizm'in gerekliliği olan değerlerden arınmış bilim programı Weber adıyla anılmaktadır. Weber'in bu anlamda öne çıkmasının nedeni ise şahsi duyumlarını ve siyasi davranışlarını bilimsel hükümlerine karıştırmamasıdır. Weber, her türlü taraf tutmaktan sakınmış, değer yargılarını bilimsel verilerden kesin olarak ayırmıştır. Weber entelektüel dürüstlüğü, olguların belirlenmesi, matematiksel ve mantıksal ilişkilerin kurulması, kültürel değerlerin yapılarının çözümlenmesi ve kültürel öğelerin değerleri ile ilgili sorulara yanıt vermenin ayrı şeyler olduğunu göstermek olarak tanımlamıştır. (Ozansoy, 1998,37,38).

Bilim adamı kişisel değer yargılarından arınmış olmalıdır. Eğer kişisel yargılar karıştırılırsa gerçekleri tam olarak anlama olanağı yitilmektedir. Değerlendirmeden bağımsız ve biçim dışındaki elemanları dışarıda bırakan bilim saf olarak tarif edilebilir. Pozitivizm formülasyonu, araştırmaları olgulara dayanan, metafizik konularını kuramsal olarak olanaksız gören, deneyle denetleyen sorunların varlığını kabul eden felsefe bilimi olarak yapılabilir. Bu tanım Descartes ve okulunu yani rasyonalizmi dışlayan bir gelenekten yola çıkılarak oluşturulmuştur. Olgulara dayanma ve metafizik konularını dışarıda bırakma Bacon ve Hume çağrışımı oluştururken, Marx, Simon, Comte ve Durkheim de bu tanımlamanın altında yer almaktadır. Buna rağmen Pozitivizm'in sınırlarını çizmek kolay değildir. Pozitivist epistemoloji ile savaştan Viyana Çevresi üyesi İngiliz asıllı filozof Karl Popper, pozitivist söylemin sınırlarının böyle bir muhalifin bile içerisine girecek şekilde genişleyebileceğini söylemektedir (Ozansoy, 1998,40,41).

Bilim, insanların davranışlarının içerikleri ve amaçları ile ilgili değildir, disiplinin bilimsel olması, felsefe, tarih, politika gibi değerlere ve metafizik konularına teslim olmaması, olgularının test edilebilirlikleri, zayıf bilgilere dayalı alanlardan uzak tutulması ile korunabilir. Bilginin dış dünyadan üretilmesi ve onun da gerçeği yansıttığı kabulüne olan inanç, bilgi ile dış dünya arasında bir denklik olduğunu kabul eder. Bu kabul, Pozitivizm felsefesinin önemli bir unsurudur (Ozansoy, 1998,45). Pozitivistler gerçeğin doğal veri olduğunu, dilin gerçeği resmettiğini ve gerçeklik ile bilgi arasında bir yansıma olduğunu söyler. Simon'a göre insanlık, bilimsel yeniliklerle gelen yeni bir çağda yaşamaktadır ve bu yenilikler bağlantılı olarak çeşitli alanlarda da köklü değişimlere neden olmuştur (Sarı, 2015,638).

Pozitivizm düşüncesinin ortaya çıkış sürecinde dönemin durumunda ve toplumsal hayatında oluşan olumsuzluklar etkili olmuştur. Auguste Comte ve Saint Simon, toplumun içerisinde bulunduğu karanlık durumu çözümlemek ve toplumu aydınlığa kavuşturmak için bu felsefi akımın savunucuları ve geliştiricileri olmuşlardır. Toplumun refahının bu felsefesi akıma bağlı olduğunu savunan sadece onlar olmamakla beraber 18. yüzyıl aydınlarının çoğu bu akımı desteklemişler ve kaos ortamının reçetesi olarak görmüşlerdir.

3.3. Pozitivizm Eleştirileri

Pozitivist düşüncenin ortaya çıkması, kendinden önceki düşünce sistematiğinin çeşitli eleştirilere maruz kalması ile olmuştur. Hiçbir zaman kusursuz biçimde oluşturulamayan akımlar gibi pozitivist düşünce de bazı eleştirilerle karşılaşmıştır. Eleştiriler, günümüzde gelinen düşünce sistemi açısından ve bu düşüncelerin eksik veya yanlış yorumlanmasının düzeltilmesi adına oldukça önemlidir. Çünkü eleştiri, sistemlerin mükemmelliğe giden yoldaki önemli rehberlerinden birisidir.

Pozitivist felsefenin temelde mevcut iki adet eleştirisi vardır. Bunlardan ilki yeni bilim felsefesi olarak adlandırılan düşünüşdür. Diğer ise, kökü oldukça eskiye dayanan, Alman felsefi geleneği kaynaklı Frankfurt felsefesi, bir diğer adıyla eleştirel kuramdır (Giddens, 1990,252).

İlk eleştiri olan yeni bilim felsefesi, deney ve gözleme dayalı doğrulanabilirliğin, doğruluk bağlamı üzerinde yapılamamasını eleştirir. Karl Popper, denetçilik ve pozitivist felsefe arasındaki farklılıklar üzerinde durmaktadır. Bilim ile sözde-bilim arasındaki ayrımın ölçütlerinin sağlamaştırılması gerektiğini savunmaktadır. Pozitivizm'e getirilen bu eleştirinin sonucu olarak mantıkçı pozitivistler ortaya çıkmıştır (Giddens, 1990,272).

Frankfurt Okulu da 1923'de Almanya'da kurulmuş enstitüden ismini almaktadır. Horkheimer, Adorno, Marcuse ve Fromm bu akımın öncülerindendir. Bu okul, Marx'ın düşüncelerini yeniden inceleyip değerlendirme amacı gütmüştür. Bu düşünürler Marx gibi mülkiyete dayalı çıkar çatışmasını gündemlerinde değerlendirmişlerdir. Ekonomik örgütlenmeyi savunmuş, bundan dolayı da kendilerini materyalist olarak nitelendirmişlerdir. Kapitalizmin eleştirisi üzerinde durmuşlardır. Marksizm'in bir dogmaya dönüşmesini yıkarak eleştirel bir bakış açısı ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu aynı zamanda post modern düşüncelere de kaynak oluşturmıştır. Pozitivizm'in başlıca eleştirisini Frankfurt Okulu'nun, verilerin bu denli mutlak kabulü oluşturur. Bu eleştiri, başka etmenlerin kabul edilmemesi ve ruhun bir hiç addedilmesidir (Demir, 2009,63).

Marx ile ilgili çalışmalarda oluşan boşlukları Weber ve Freud ile doldurmaya çalışmışlardır. Amacı, Marksist kılıf giymemek ve Pozitivizm'in karışında bir işlev olabileceğinin anlatılmasıdır. Okul kuruluşunda Marksist düşünceye şüphe ile

yaklaşmış, Stalin yönetimi ile bu şüphe iyice artmıştır. Rus devrimi sonrasında kapitalist toplumların yanı sıra sosyalist toplumların da oluşması, Frankfurt Okulunun meydana gelişinde önemli bir role sahiptir.

Bu okulun üyeleri eleştirel ve bilimsel teoriyi birbirinden net çizgilerle ayırmaktadır. Üç hususta bu ayrımın olduğunu söylerler. Bunlar;

- Amaç ve hedeflerdeki farklılıklardır. Eleştirel teorinin özgürleşme ve aydınlanma amacı vardır. Bilimsel teorilerin amacı dünyanın tasviridir. Araç olarak bir kullanım mevcuttur.
- Bilimsel teori nesnelleştiricidir, eleştirel teori ise dönüşlüdür.
- Teorilerin kabulünde kullanılan yöntemler farklılaşmaktadır. Bilimsel teorilerin kabulü deney yoluyla test edilirken, eleştirel teori daha karmaşık bir süreç izler, bu süreç atlatılırsa doğruluğu kabul edilmiş olur.

Frankfurt Okulu bütün bu çalışmaların doğrultusunda amaç olarak sosyal bilimleri Pozitivizm’den kurtarmayı hedeflemiştir. Okul üç konu üzerinde yoğunlaşmıştır. İlki Pozitivizm’in eleştirisi, ikincisi bilim ve teknolojik gelişmelerin ideolojik etkileri ve diğer eleştiri olarak da kültür endüstrisine yöneltile eleştirilerden oluşmaktadır (Demir, 2009,64).

Okulun Pozitivizm’i eleştirmesinin en büyük nedeni var olanı alıp kutsallaştırması ile ilgilidir. Okula bağlı düşünürler bu tavrın toplumun dönüşümünü engelleyeceğini düşünmektedirler. Pozitivizm’in etkileri üzerinde duran Frankfurt Okulu 1940’lı yıllarda ‘Aydınlanmanın Diyalektiği’ çalışmasında yeni ideolojileri incelemişlerdir. Pozitivist öneri, dünyayı sadece ve sadece algılanabilir bir olgu olarak açıkladığı için, Marcuse’un yaptığı gibi Horkheimer ve Adorno da pozitivist dünya görüşünü reddetmişlerdir. Eleştirel teori Horkheimer tarafından oluşturulmuştur. Mantıkçı Pozitivizm’e karşı eleştirilerde bulunmuştur. ‘Metafiziğe Son Saldırı’ adlı eserinde de mantıkçı Pozitivizm’in bütün bilimsel çalışmaların somutlaştırılıp, tek bir teori altında toplanması düşüncesine karşı çıkmıştır. Bu anlayışta felsefenin bir bilim haline getirilip, felsefi ruhun yok edilmeye çalışıldığını söylemiştir. Ayrıca bilim üretilmesi için özgür bir ortamın olması gerektiğini, böylece asıl amaç olan daha iyi bir topluma ulaşılacağını söylemiştir. Bu görüşe göre de bilimsel bilginin pozitivist düşüncenin tersine, bilimsel nitelikte olmayabileceğini savunmuştur. Marcuse’a göre pozitivistler egemen güç aygıtlarına hizmet etmektedir. Pozitivizm’in adalet, özgürlük, hoşgörü

gibi kavramlara yakın durduğunu iddia etmesine karşın, bu kavramların aydınlatma ve Pozitivizm ile işlev yitirdiğini söyler, aynı zamanda pozitivistlerin, bu kavramlara yakın bir ilişkide olduklarını düşünmesini tarihsel yanlış olarak nitelendirir. Marcuse, erken Pozitivizm ile egemen olan sınıf ideolojisinin arasında organik bir bağ olduğuna dair, eleştirel teori için saptama yapmıştır (Demir, 2009,65,66).

Horkheimer de Pozitivizm'in gerçeklikle arasına mesafe koyduğunu dile getirmiştir. Pozitivistlerin bilimi ilerlemenin başlangıcı gördüğünü ama bunun bir yanlış olduğu söyler. Horkheimer, Pozitivizm'e yönelttiği eleştirileri beş noktada özetlemektedir.

1. Pozitivizm'in doğru ilkesi burjuvazi ile yakından ilişkilidir.
2. Pozitivizm'in algılar yoluyla doğrulamayı söyleyen ilkesi, yetersiz bir ilkedir.
3. Pozitivizm elde ettiği dünya verileri ve bunların özleri konusunda ayırım yapmaz.
4. Pozitivizm olguları değerden koparmaktadır.
5. Pozitivizm mekanik Determinizm çerçevesinde yaşanır. (Demir, 2009,69)

Pozitivistlerin bilgiye ulaşmada doğa bilimlerini yüceltmeleri, metafiziği anlamsız bulmaları, sosyal dünyayı verilere indirgeme çabaları ve her şeyi ölçmelere dayalı olarak kabul etmek istemeleri, eleştirel teorisyenlerce zayıf noktalar olarak tespit edilip, eleştirilmiştir.

Paradigmalar belirli bir soruna çözüm getirmek veya açıklayabilmek düşüncesi ile oluşmaktadır. Oluşan her yeni paradigma, var olan paradigmaların sorgulanması sonucunda oluşmaya başlar. Mevcut paradigmaların sorgulanması gelişmek adına doğal bir süreç olarak kabul edilmek zorundadır (Özden, 2005,10).

Pozitivizm'e getirilen eleştirilerinin büyük bir kısmını bu felsefesi akımın bir din veya inanç olgusu haline getirilmesini kapsamaktadır. Frankfurt Okulu temsilcileri ise bu felsefi akımın toplumu yanlış yönlendirdiğini ve yetersiz kaldığını savunmaktadırlar. Toplumu doğa bilimlerinin kanunları gibi katı kurallar çerçevesine oturtmaya çalışan ve insanın kendi içerisinde ve toplum içerisindeki değişimini reddettiğini söyleyerek bu noktalara eleştiri getirirler.

3.4. Osmanlı ve Türkiye'de Pozitivizm

Pozitivist düşüncenin ortaya çıktığı coğrafya ve ülkelerin kendilerine has değerleri nedeniyle benimsenmesi farklılıklar göstermektedir. Pozitivizm'in

Osmanlıya girmesi doğrudan düşünce sistematığı ile olmamıştır. Avrupa’da eğitime gönderilen öğrenciler, edebiyat akımları, Fransızca eğitimi veren okullar ve kurulan bazı cemiyetler aracılığıyla gerçekleşmiştir. Fransa’da ortaya çıkan bu düşünce, öncelikle kendi coğrafyası içerisinde yer edinmiş, daha sonraki süreçte de ülkelerin değerleri açısından, bu düşünce değerlerinin benzerlikleri doğrultusunda benimsenmeye ve algılanmaya başlanmıştır.

Pozitivizm 1789 Fransız Devrimi’nin ardından toplumsal ve siyasal kriz ortamında doğmuş, gelişmiş ve 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda modernleşme aracı olarak kendinde yer bulmuştur. Batı’da toplumsal sorunlara son vermek amacıyla ortaya çıkan Pozitivizm, Doğu’da ise emperyalizme karşı bir çare olarak görülmüştür. Pozitivizm Batı’da sağlam felsefi temellere dayanmakta olup, doğuda ise siyasi olarak ele alınmış ideolojik nedenlerle ithal edilmiştir. Nuri; II. Mahmut’tan beri Osmanlı ülkesinde yeniliğe doğru bir akıma tanık olduğumuzu söyler (Nuri, 2002,105) Pozitivist düşünce Osmanlı İmparatorluğu’nda devleti çöküşten kurtarmak, akabinde ise Cumhuriyet’in ilk yıllarında topluma bir şekil vermek amacıyla kullanılmıştır. Comte da Pozitivizm’in, Osmanlı imparatorluğunda yayılmasına ayrı bir önem vermiş olup bu yönde faaliyetlerini sürdürmüştür. Osmanlı Devleti yöneticilerine felsefelerini tanıtan mektuplar göndermiştir. Günümüzde Pozitivizm dünya üzerinde en yaygın ve etkili olan düşünce akımıdır. Ülkemizde de 150 yıldır etkisini devam ettirmektedir. Pozitivizm’in yaygın olmasının en temel nedeni olarak, ortaya çıktığı dünya koşulları içerisinde bir umut yaratması gelmektedir. Bu buhran döneminde bilimi temel alarak çözümlerde bulunmuştur. Bunun yanı sıra genel anlamda bir ilerleme fikrini benimsemiş olması da yer almaktadır (Sarı, 2015,641). Osmanlı ve Türk düşünce sistemine Pozitivizm’in girişi karşılaşılan sorunlara çözüm bulma uğraşında olması özelliğiyle gerçekleşmiştir. İkinci Viyana Kuşatmasıyla gelen başarısızlıktan sonra gerilemeye başlayan Osmanlı, 19. yüzyılda, ekonomik ve siyasi anlamda bir çöküş sürecine girmiştir. Devlet adamları bu çöküşten kurtulmanın yolunu, Batı’daki uygulamaların ithal edilmesi ile olabileceğini düşünmüşlerdir. Batı’daki uygulamaların ithali süreci, Tanzimat döneminde zirve yapmış, Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir. Bütün bu çabanın amacı devletin devamlılığının sağlanabilmesidir (Özkan, 2014,923,924).

Batı, Rönesans dönemiyle düşünsel anlamda gelişme göstermeye başlamıştır. Ancak ülkemizin de içinde olduğu Batı dışı toplumlar, bu düşünsel dönüşüme daha geç bir dönemde başladıkları için, kısa bir zaman içerisinde gerçekleştirmek zorunda kalmışlardır. Bu doğrultuda pozitivist topluma geçiş aşamasında, pozitivist düşüncüyü benimseyen bir aydın topluluğu oluşturup, bu grubun otoriter ve müdahaleci tavırlarla bunu gerçekleştirmesi gerektiği söylenmiştir (Sarı, 2015,641).

Osmanlı'nın Batı ile olan ilişkisi çok eski dönemlere dayanmasına rağmen, Batı'da olan yenilikleri takip edememiştir. Batıdaki yeniliklere açılma ve bunların devlet tarafından meşrulaştırılması Tanzimat Dönemi ile birlikte gerçekleşmiştir. Avrupa'ya bu dönemde kesin olarak açılan Osmanlı, o dönemde Batı'da var olan Aydınlanmacı ve Pozitivist düşünceler ile ilk temasını gerçekleştirmiştir. Pozitivistler 19. yüzyılın son çeyreğinde Paris'te sürgünde olan Mithat Paşa'yı ziyaret etmiş, Comte'un felsefesini tanıtmışlardır. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun insanlığa büyük hizmetlerini övmüşlerdir ve Osmanlı sadrazamı Mithat Paşa'yı etkisi altına almışlardır (Yıldırım, 2004,112).

Osmanlı devletinin buhran döneminde olması bu nedenle de devletin devamlılığı istemi ile modernleşme süreci ortaya çıkmıştır. Araç olarak kullanıldığı için, modernleşmeye dair tartışmalar, düşünceler bulunmamaktadır. Bu nedenle Türk Modernleşmesinin başlangıcı itibarıyla zayıf temelli olduğu söylenebilir. Modernleşme ve entelektüel alana dair teorik tartışmaların Osmanlı'ya girmesi ancak II. Meşrutiyet ile gerçekleşebilmiştir. II. Meşrutiyet Dönemi düşünce açısından oldukça zengin bir dönem olmuştur. Bu dönem aydınları başta Pozitivizm olmak üzere Materyalizm, Liberalizm, Sosyalizm gibi pek çok düşünce akımından etkilenmiş ve bu anlamda çalışmalar yapmışlardır. Dönem aydınlarına, Pozitivizm'in, bilgiyi kullanan seçkin ve azınlık bir kitle ile toplumun düzene girip, kurtuluşa erişebileceği düşüncesi çekici gelmiştir (Özkan, 2014,924).

Osmanlı seçkinlerinin Batı düşünce sistemini benimser yaklaşımda davranmalarındaki sebebi ise içinde bulunduğu toplumların özel koşullarıyla yakından ilgilidir. Pozitivizm'in toplumsal değerlere zıtlık teşkil etmemesi ve toplumsal kültüre uyartılabilir olması oldukça önemlidir (Kabakçı, 2008,45). Buna rağmen uzun yıllardan beri Müslüman olan toplumun bu anlayışı benimsemesi sancılı olmuştur. Tüm toplum tarafından benimsenmesi de mümkün olmamıştır.

Osmanlı devlet adamı ve elitlerinin Batı'nın düşünce sistemini tercih etmelerinin nedeni ise temelde imparatorluğu Batı karşısında çöküşten kurtarmak, Avrupa ile rekabet ve ona karşı direnebilmektir. Bu düşünce anlayışı ile Jön Türkler³, Osmanlı Devleti içinde önemli bir yer tutmaya başlamışlardır (Kabakçı, 2008,45).

Pozitivizm'i ülkemize sokan bir diğer kaynak derneklerdir. Direkt pozitivist düşünce çatısı altında kurulmayan bu dernekler, içerisinde pozitivist düşünceye sahip üyelerinin olması, yayın organlarının bu üyelerin de fikirleri doğrultusunda yayın yapması ile birlikte Pozitivizm'in ülkemize girişi ve gelişmesinde etkisi olduğu söylenebilir. Bu anlamda önem teşkil eden iki dernek olarak da Yeni Osmanlılar Cemiyeti yani Jön Türkler ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'⁴dir (Korlaelçi, 2014,212).

3.4.1. Jön Türkler

Abdülhamit'in hürriyetleri birer birer yok edip 1877'den sonra Kanun-i Esasi'yi de yürürlükten kaldırması üzerine önce imparatorluk sınırları içinde, sonraları dış memleketlerde gizli cemiyetler kuruldu; zamanla bunlar Jön Türkler adıyla tanındı (Karpat,1996,35,36; Mardin, 2003,22).

1895'ten sonra Jön Türk hareketi içinde bazı gruplar oluşmuştur. Bu gruplar çeşitli yayın organları çıkarmışlardır. Bunların başında Ahmet Rıza Bey ve grubunun 1895 yılında Londra'da çıkartmaya başladığı "Meşveret"⁵ gazetesi gelir. Bu gazete yayınlarında, Osmanlılık kavramının geliştirilmesi, eğitime öncelik verilmesi, hukuk karmaşıklığının giderilmesi konularına ağırlık vermiş, Batı'nın emperyalist eğilimlerine dikkat çekilmiş, son zamanlarda askeri elit gücün sivil hayata da önderlik yapması savunulmuştur. Bu çizgi "halka rağmen, halk için" görünümündedir (Çavdar, 2013,41).

Diğer bir grup içinde yer alan, tarihçi Murat Bey ve arkadaşları 1896'da Mısır'da "Mizan" gazetesini çıkarmaya başlamışlardır. Reformların yapılabilmesi için

³Osmanlı Devleti'ni son dönemlerinde ortaya çıkan, önceleri muhalif olarak birleşen daha sonra farklı fikirlerin ortaya çıktığı, aydın gençlerden oluşan topluluktur. Bkz. Akşin, Sina, 100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1980

⁴ Jön Türklerin daha sonraki süreçte farklı fikirler ve ayrılıkları ile oluşmuş olan topluluğudur. Bkz. Akşin, Sina, 100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1980

⁵İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin resmi yayın organı olarak Paris,Cenevre ve Brüksel'de yayınlanan siyasi gazete. Hilmi Ziya Ülken, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018

Avrupa'nın yardımının istenmesini, anayasanın yeniden yürürlüğe girmesinin yeterli çözüm olmayacağını, parlamento kurumuna gerek olmadığını, elit kişilerden ibaret bir meclis, Meşveret'in yararlı olacağını, halkın eğitilinceye kadar yönetime etkin bir şekilde katılamayacağını savunmuşlardır. Bir diğer Jön Türk grubu Abdullah Cevdet ve arkadaşlarıdır. 1904 yılında Cenevre'de çıkardığı "İctihat" isimli dergi ki cumhuriyet döneminde bile yayınlanmaya devam etmiştir. Bu dergi Batı kültürü ve laik toplum lehine, anti-monarşist ve radikal bir çerçevede yayın yapmıştı. Başka bir grup da Osmanlı Gazetesi'ni çıkaran muhaliflerdir. Gazetelerinde ihtilal, Batı emperyalizmi, laiklik, padişaha sert eleştiriler gibi konuları işlemişlerdir. Jön Türk hareketi içinde, etkileri günümüze kadar gelen en önemli grup Prens Sabahattin 'in düşünceleridir. Prens Sabahattin, imparatorlukta Adem-i Merkeziyetçi bir idare kurup ferdi teşebbüsü teşvik etmek ve aydınların devlet memuriyeti yerine verimli işlere girmesini sağlamak suretiyle imparatorluk yapısını baştan aşağı değiştirmeyi tasarlamıştır (Karpas, 1996,23).

3.4.2. İttihat ve Terakki

1789 Fransız Devrimi'nin yaydığı özgürlük, eşitlik, kardeşlik idealleri ve milliyetçilik ideolojisiyle donanmış bu yeni oluşan kesim içerisinde çeşitli örgütlenmeler, gizli dernekler, fikir kulüpleri çıkmakta ve devletin nasıl kurtarılacağı yönünde hararetli tartışmalar yapılmaktaydı.

Yeni Osmanlılar ve Genç Osmanlılar gibi derneklerle başlayan bu süreç, Namık Kemal gibi kendi öncü entelektüelini de üretiyordu (Heper, 2006,485). Birinci Meşrutiyet'in ilanıyla (1876) umutlanan bu ilerici kesimler, Sultan II. Abdülhamid'in meşrutiyeti ve meclisi feshederek kendi mutlakiyetçi istibdat (baskı rejimi) yönetimini ilan etmesiyle yeni arayışlara başlıyorlardı. İttihad-ı Osmani Cemiyeti veya sonrasında aldığı ve daha iyi bilinen adıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti, iyi eğitim almış toplumsal kesimlerden büyük destek alarak hızla büyüyor ve istibdat rejimine rağmen varlığını özellikle yurtdışında sürdürmeyi başarıyordu. II. Abdülhamit'in baskıcı ve başarısız yönetimi karşısında orduda ve devlet kademelerinde hızla destekçi sayısını arttıran İttihat ve Terakki Cemiyeti, yurtdışındaki Jön Türk hareketlerini de bir merkez altında toplamayı başararak istibdat yönetimini yıkmanın yollarını arıyordu (Akşin, 2018,47; Berkes, 2016,402).

İttihat ve Terakki mekteplilerin siyasal örgütüdür. Sözü edilen mektepler 1827'de açılan Tıbbiye, 1834'te açılan Harbiye ve 1859'da açılan Mülkiye'dir. Bu okullarda ilk kez çokça denebilecek sayıda, düzenli olarak yeni bir nesil yetişmeye başlamıştır. Yeni adam demek çağcıl (modern) adam demektir. Yani ortaçağcıl olmayan özgür kafalı insanlar. Bu insanlar böyle bir dönüşümden sonra topluma bir ölçüde yabancılaşmış oluyorlardı. Başta onları yetiştiren devlet kendilerini bağrına basmıyordu. Fakat devlet onlara gereksinimi olduğunu bildiği için yine de onları yetiştirmek, yetişince onlara belirli görevler vermek zorunluluğunu duyuyordu. Çünkü batmakta olan imparatorluğun ancak onların çatışmalarıyla ayakta kalabileceğinin farkındaydı. Devlet kerhen de olsa onlara tahammül etmek durumundaydı (Akşin, 2017,13).

İttihat ve Terakkiciler dağılan ve yok olmakta olan devlet için tek çareyi her alanda çağdaşlaşmak ve Batı toplumlarının düzeyine ulaşmak olarak görüyorlardı. Bu dönemde yapılan en önemli çalışmaların ise eğitim alanında yapıldığını söylemek yanlış olmaz.

Bu dönemde yabancı ülkelere çok sayıda öğrenci gönderilmiş, yurtdışından çeşitli alanlarda uzmanlar getirilerek eğitim kalitesi artırılmıştır. Ordudaki subay eksikliğine rağmen Birinci Dünya Savaşı sırasında askerlik çağındaki öğretmenler askerlikten muaf tutulmuştur. Halk eğitiminin gelişmesi için Milli Talim ve Terbiye, Halka Doğru ve Türk Ocakları gibi dernekler kurulmuştur. Bu derneklerin çabalarıyla İttihat ve Terakki döneminde vatandaşın eğitilmesi için sayısız konferans düzenlenmiştir. Özellikle köylüler ve kadınların bilinçlendirilmesi için özel çaba gösterilmiştir. Ayrıca yabancı okullarda Türkçe ile tarih ve coğrafya dersleri okutulması zorunlu kılınmıştır. Türk dil ve kültürüne uygun yeni okul kitapları hazırlanmış ve yabancı klasikler dilimize çevrilmiştir (Örmeci, 2010,104).

20. yüzyılda içtimai reform fikri etrafında toplanan, Comte'un düşüncesinin felsefi boyutuyla ilgilenen Osmanlı içerisinde bir grup mevcuttur. Düşüncenin berraklığa erişebilmesi için siyaset ve eylemden arınması gerektiğini savunmaktadırlar. Ancak daha sonra, bu düşünürlerden kimileri kendilerini siyasete girmekten alıkoyamamıştır (Kabakçı, 2008,48).

Sadrazam Mustafa Reşit Paşa döneminde Avrupa'ya gönderilen öğrencilerden biri olan İbrahim Şinasi, ilk olarak edebiyat ile birlikte Batı düşüncesini Osmanlıya getirmeye çalışmıştır. Yazılarında düşünce kaynaklarına bir dizi yenilikler getirmiştir.

Bu düşünce bağlamında yeni bir edebiyat akımı oluşturmuş ve Fars klasiklerinin yerini bu eserler almaya başlamıştır ve Şinasi'ye göre insanoğlunun en büyük erdemi, aklının olmasıdır (Özkan, 2014,933,934). Şinasi yazılarında, Batı'daki 'societe' kavramını kullanarak, toplumun kendi başına, devletten bağımsız olarak algılanabilecek bir nesne olduğunu vurgular (Sarı, 2015,641).

Tanzimat ile başlayan bu süreç Fransız Devrimi'ne zemin hazırlayan eserleri de aydınların gözdesi yapmıştır. Devletin durumunu iç açıcı bulmayan ve çözüm arayan aydınlardan olan Namık Kemal ve Ziya Paşa da çözümün Fransız Aydınlanması ve Pozitivist düşünce ile verilecek düzende olduğu fikrinde birleşirler. Bu nedenle Pozitivizm'in yansıması bulunan birçok Fransızca eserlerin çevirilerini yapmışlardır. Ancak bu düşünce etrafında Namık Kemal romantik, Ziya Paşa ise daha realist bir politikacı görünümündedir (Sarı, 2015,642).

Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa, kendi dönemlerinde, ülkenin durumunu pek iç açıcı bulmamaktadır. Bu durumdan devletin kurtulması için, Fransız Aydınlanması ve Pozitivizm'in etkisinde kalan aydınların fikir ve düşünceleri, çeşitli dergi ve gazetelerde basılıp, yayınlanmıştır. Pozitivizm, Osmanlı seçkinlerini 1870'ler den itibaren etkilemeye başlamış en fazla etkilenen kişilerden biriside eski bir yaver olan Beşir Fuat olmuştur. Beşir Fuat bu konuda sayısız çeviriler yapmıştır. Beşir Fuat Pozitivizm'i bölüm bölüm ele almış, Comte'un düşüncesinde olduğu gibi tabiat bilimleri kısımlarıyla ilgilenmiştir.

İlk Türk pozitivist unvanını Beşir Fuad almıştır çünkü belirgin biçimde Pozitivizm'den bahsedip yine bunun edebiyattaki uzantısı olan natüralizme de değinmiş ve bunu kabul etmiştir. Ancak basın hayatı kısa sürmüştür. Buna rağmen Pozitivizm'in yayılmasındaki rolü azımsanamayacak kadar çoktur. Haver ve bunun uzantısı olan Güneş mecmualarında yazmış, romantizmi eleştirip natüralizmi övmüştür. Gözlem ve deneye dayan bilginin bilimsel olduğunu, bu nedenle metafiziğin bilim olmasının mümkün olmadığını, sadece birtakım hayallerden oluştuğunu Comte gibi dile getirmiş, Comte'un bilimsel sınıflamasında yaptığı gibi, kendi sınıflandırmasında da metafiziğe yer vermemiştir (Sarı, 2015,646,647).

Auguste Comte'un düşüncelerinin Osmanlı'da yayılması için Mustafa Reşit Paşa'ya bir mektup gönderdiği ve bununla birlikte, Tanzimat döneminde, Pozitivizm'in ilk izlerinin ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Pozitivizm ile ilgili ilk

meyveyi Beşir Fuad'ın verdiği söylenebilir. Osmanlı aydınları içerisinde gösterilen Beşir Fuad, Yeni Osmanlıların önde gelen isimlerindendir. Comte'un etkilendiği Bernard, Spencer, Newton, Lavoisier gibi isimlerden eserlerinde bahsetmektedir (Sarı, 2015,646).

Jön Türklerin Pozitivizm'e yönelmeleri Osmanlı imparatorluğunun içinde bulunduğu şartlarla yakından ilgilidir. Pozitivizm, devletin kurtuluş reçetesi olarak görülmüştür. Pozitivizm'in Türkiye'ye etkisinde rol oynayan önemli kişilerden biride Ahmet Rıza'dır (Balkız, 2015,131).

Ahmet Rıza Paris'te pozitivist kişilerle ilişki içerisinde bulunmuş bir Jön Türk'tür. İnsanlık dinine inanmış Ahmet Rıza, İttihat ve Terakki cemiyetinin başında aynı zamanda 1908 sonrası ise Meclis-i Mebusan reisliği yapmış bir kişi olarak önemine karşılık Pozitivizm'i Türkiye'ye ithal etmekteki etkisi net bir şekilde ortaya çıkar. Ahmet Rıza Pozitivizm ile ilgili düşüncelerini 1895 yılında Paris'te basılan Meşveret adlı gazetede yayımlamaktadır. Yine 1896 yılında Abdülhamit'e sunduğu yazılarının önsözlerinde Pozitivizm etkisindeki düşünceleri görülmektedir. Abdülhamit'e verdiği bu yazılarında Ahmet Rıza, devletin ve milletin istikbalinin tehlikede olduğunu, bundan kurtulmanın yolunun da ancak ve ancak eğitim ve öğretimden geçtiğini söylemiştir. Yine bu yazıda, doğanın incelenip, anlaşılardan herhangi başka bir şeyi anlamının mümkün olmadığını Comte'un dediği şekilde, Pozitivizm etkisi ile dile getirmiştir. Eğitim ve öğretimin, bireyin kendi kendini bulması için değil, toplum içindeki rollerini anlayıp yerine getirmesi için gerektiğini, bu sayede kalkınmanın ve ilerlemenin gerçekleşebileceğini söyler (Sarı, 2015,645).

Pozitivist düşünce etkileri ülkemizde, Tanzimat zamanında Avrupa kaynaklı olarak görülmeye başlamıştır. Ahmet Rıza, Comte'un bazı savlarını kabul eder ve Pozitivizm'in, İslamiyet ile uyusabileceğini savunur. Ahmet Rıza, Pozitivizm'in toplumsal yanıyla da kapsamlı bir şekilde ilgilenmiştir. Comte etkisiyle insanların, doğa kanunların uymak ve bunlara itaat etmek zorunda olduklarını söyler. Toplumun ilerlemesinin akıl ve bilimle gerçekleşebileceğini savunmuştur bu nedenle Pozitivizm'in bilgi kuramından çok, toplumsal sorunlara ilişkin yönüne de değinmiştir (Demir, 2009,62).

Pozitivist düşüncenin etkisi ile yayın yapan organlar ve faaliyet gösteren dernekler bulunmaktadır. Bu dernekler ve bunları bağlı yayın yapan kuruluşlar

sırasıyla; 1891-1942 yılları arasında Servet-i Fünun, 1908-1910 tarihleri arasında İktisadiye ve İctimaiye, 1830-1910 yılları arasında, içerisinde döneminin düşünce hayatına yön veren düşünceleri ve eğitim alanına ilişkin önemli çalışmaları olan sosyolog Ziya Gökalp'in de bulunduğu İctimaiyat Mecmuası ve Münif Paşa tarafından 1860 yılında kurulan Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye isimli teşkilatın Mecmua-ı Fünun isimli yayın organlarıdır (Sarı, 2015,642). Comte'un sosyolojisi, pozitivist düşünce ve siyaset ile devletin kurtarılacağını düşünen bu aydınlar için kaynak olmuştur. Comte'un pozitif bilimi kılavuz olarak değerlendirilmiştir. Batı'yı geliştiren koşullar tespit edilip, ülke içinde bu koşulların oluşturulması sağlanarak Batı seviyesine çıkılabileceği söylenmiştir. Pozitivizm, toplulukların din, kültür, gelenek ve görenek gibi etmenler nedeniyle birbirlerinden farklı karakterde olmalarına rağmen, toplum oldukları için ortak bir doğası olduğunu kabul eder. Bu ortak doğa neticesinde aynı nedenlerin aynı sonuçlar doğuracağı kabulü benimsenmiş, bu anlayış doğrultusunda Batı'dan kopya çekmek fikri edinilmiştir (Sarı, 2015,643). Lewis, modern Türkiye'nin gelişmesinde yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen İttihat ve Terakki'nin etkisini önemle vurgulamaktadır. Bu dönemde ülkenin daha önce görmediği tartışma ve deneme olanağından bahseder. Bir dergi ve kitap sayfası içinde modern devlette din ve milliyetin, hürriyet ve sadakatin temel sorunlarının tartışıldığını belirtir (Lewis, 2004,212).

1875 yılından 1905 yılına kadar bu pozitivist düşünce anlayışı Osmanlı aydınları arasında benimsenmiştir. Ayrıca Pozitivizm'den gelen ilerleme ve düzen anlayışı, Birlik ve İlerleme anlamına gelen İttihat ve Terakki cemiyetinin isim babalığını yapmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti öncesinde, aynı anlayışı benimseyip, kurulmasına ön ayak olan cemiyet Genç Osmanlılardır. Önceleri bu isimi kullanırken daha sonra kendilerine Jön Türkler demişlerdir. Fransa'da eğitim gören ve Fransız Devrimi sonrası devrimcilik ve toplumsal ruh üzerine Comte'un söylediklerinden fazlasıyla etkilenmişlerdir. Jön Türklerin düşüncelerini, hukuk alanında Montesquieu, siyasette Rousseau ve ekonomi alanında da Smith ve Ricardo etkilemişlerdir. Bunun yanında tümüyle Fransız Devrimi'nden etkilenen Jön Türkler, temel hakları hedef alan devrimci bir anayasa yapılması gerektiğini düşünürler (Sarı, 2015,643).

Avrupa'da faaliyet gösteren Jön Türkler yurda dönerek 1875 Anayasa ve I. Meşrutiyet'te etkili olmuşlardır. Bunun sonucunda Jön Türk ve dolayısıyla da Fransız

aydınlanma akımı ve devamı niteliğindeki Pozitivizm, Osmanlı içerisinde etkinlik kazanmıştır. Bu dönemde eser veren ve gizlice okunan Ziya Paşa ve Namık Kemal, Paris'teki İstikbal gazetesi tıbbiye, mülkiye ve harbiye öğrencilerince büyük ilgi görmüştür ve bu eserler öğrencilere siyasal kimlik kazandırmıştır. Öğrenciler örgütlenerek önce siyasi bir oluşum olan İttihad-ı Osmani'yi kurmuş, daha sonra İttihat ve Terakki Fırkası olmuş ve son olarak da İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne dönüşmüştür. İttihat ve Terakki cemiyetinin kuruluşundan itibaren, içerisinde çok sayıda aydınlar, yazarlar, şairler, asker ve sivil bulunmaktadır ve taraftar sayısı giderek artmıştır. Taraftarların hemen hepsi pozitivisttir veya Pozitivizm'den etkilenen kişilerdir (Balkız, 2015,134).

Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi bir diğer pozitivist ve materyalist düşünce savunucusu Abdullah Cevdet'tir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer alır ve Fransız hayranıdır. II. Meşruiyet üzerinde oldukça etkili olmuştur (Ahmad, 2002,46). İlerlemenin Batı medeniyetindeki bilim ve sanayileşme ile değil aynı zamanda Batı kültürünün benimsenmesi ile gerçekleşebileceğini savunmaktadır. Onun için modernleşme, düşünce yapısının değişmesi ile gerçekleşebilir. Pozitivizm'in iki temel ilkesinden biri olan, ilerleme için düşünce yapısını değiştirmenin, maddi çevrenin değişmesinin öncesinde gelmesi gerektiğini savunur. Gerekli değişiklikleri manifesto olarak hazırlayıp madde madde ortaya koymuştur. Bunlar; kılık ve kıyafet değişimi, harf inkılabı, kadın hakları, Batı müziği olarak listelenmiş, değişmesi gerektiğini söylemiştir. Abdullah Cevdet, Mahkeme-i Kübra adlı eserinde de Batı'nın yükseldikçe Osmanlı'nın düştüğünü dile getirmiştir. Bu amaçla gayesinin Batı karşısındaki gerilemeyi durdurmak olduğunu söylemiştir. Sonuç olarak Abdullah Cevdet, bunu yaşatmanın önemli dayanaklarından biri olan Batı karşısındaki gerilemenin durdurulması ve ilerlemek için bilim, teknik, teknolojinin yanı sıra kültür alanında da reforma gidilmesi gerektiğini düşünmektedir (Sarı, 2015,646).

Pozitivist düşünceye sahip bir diğer düşünür de Servet-i Fünun'un yetiştirdiği Hüseyin Cahit Yalçın'dır. Hüseyin Cahit, Servet-i Fünun'da eleştirmenlik ve fikir yazarlığı yapmıştır. 1920'li yıllardan sonra, pozitivist birçok yazarın çeşitli çevirilerini yapmıştır. Diğer düşünürler gibi Hüseyin Cahit de Batı'nın bilim ve edebiyattaki

üstünlüğünden söz etmiş, kendi gelişiminin Fransız düşüncesi etkisiyle olduğunu söylemiştir. Gelenek ve göreneklerden onu kurtaranın, azat edenin Fransız ve Batı kültürü olduğunu dile getirmiştir. Servet-i Fünun döneminde, sanat felsefesi doğrultusunda, sanat eserlerini karşılaştırarak sanatın ne olduğunu, anlamını ortaya koymaya çalışmıştır. Cahit'e göre sanat, gerçeğin taklit edilmesidir. Ancak sanatçı bunu birebir yapmaz, parçalar arasında ilişkiler kurarak gerçekleştirir (Sarı, 2015,647).

Yine Servet-i Fünun yazarlarından birisi olan Ahmet Şuayb, Pozitivizm'in tarihi, felsefi ve edebi yönlerini tanıtmaya çalışmıştır. Ahmet Şuayb II. Meşrutiyet Dönemi'nde Pozitivizm'in yayılmasını sağlayan kişilerin başında gelir. Hukuk mektebinden mezun olup yine burada idare ve devletler hukuku derslerini okutmuştur. Bütün felsefi problemlerin toplumsal sorunlardan kaynaklandığını söylemiştir. Şuayb, Descarets'ten sonra Fransa'nın öncü düşünürünün Comte olduğunu ifade eder ancak akıl hocalığını, Comte'un öğrencisi olan Taine yapmıştır. Taine 19. yüzyıl Fransa'sında öne çıkan bir filozof ve tarihçi olmuştur. Şuayb, Pozitivizm ile ilgili ana başlıkları ve temel ilkeleri Comte ve Taine'den yola çıkarak oluşturmuştur. Daha sonra, Mill, Spencer gibi diğer pozitivistleri okuyarak, bunların insan, tarih ve toplum hakkındaki algılarından söz eder. Şuayb, Taine ve Asari isimli bir makale kaleme almıştır ve bu makalede Batılılaşma programından bahseder. Bu program, Batı'nın bilimsel ve sanatsal anlamdaki ilerlemelerinin izlenmesini Batılılaşma olarak ifade eder. Entelektüel anlamda ilgisizliği de, ilerleme yani Batılılaşma anlamındaki en büyük engel olarak görmüştür. Hayat ve Kitaplar adlı eserinde, Pozitivizm'in ne olduğunu, nasıl ortaya çıkıp geliştiğini, Comte'un Pozitivizm'i sistemli hale getirmesinden söz etmektedir. Ancak Comte'un, tanrı yerine insanlığı koyduğu için, din hakkındaki görüşlerinden bahsetmemektedir (Kabakçı, 2008,52).

Ahmet Şuayb, Bedi Nuri, Comte ve Simon gibi, olayları tesadüf eseri ortaya çıkmadığını, belirli koşullar altında oluştuğunu söyleyip, bunları incelemiştir. Doğa olayları ile toplumsal olayları açıklama yoluna gitmiştir (Özkan, 2014,945).

Salih Zeki, Ahmet Şuayb gibi Pozitivizm'i bilim ve fen çerçevesinde değerlendiren bir diğer aydındır. Paris'te mühendislik eğitimi görüp İstanbul'a dönmüştür. Matematik, cebir, fizik, geometri gibi konularda kitaplar yazmış, yüksek matematik çalışmalarında bulunmuştur. Pozitivizm'in ateşli bir savunucusu değildir,

onu olaylar arasındaki bağlantıyı izlemesini ve ilişki kurmasını, yani bilimsel tarafını temel alan bir düşünce sistemi olarak yorumlamıştır (Sarı, 2015,648).

Salih Zeki, diğer araştırmacıların aksine Comte'u, Hume ve Leibniz ile aynı kefeye koymaz, Comte'un farklılıklarına değinir. Comte'un üç hal yasasına değinir, teolojik, metafizik ve pozitif evrelerin sırayla oluşmasından bahseder. Aynı şekilde Comte'un bilimi altı dala ayırdığını da söyler. Comte'a göre altı dala ayrılan bilimler;

- Matematik
- Astronomi
- Fizik
- Kimya
- Organik fizik yani biyoloji
- Sosyal fizik yani sosyolojidir.

Bu ayırmada bilimlerin sırası oldukça önemlidir. İlk sırada matematiğin yer alması, matematiğin var olan bütün bilimlerin en eskisi ve kusursuzu olması ve ayrıca pozitif aşamaya ilk olarak matematiğin ulaşmasından kaynaklanır. Comte bu sıralamayı yaparken en büyük gösterge olarak, bilimlerin pozitif aşamaya ulaşma sürelerini ele almıştır (Özkan, 2014,937,938).

Osmanlı dönemindeki diğer pozitivistlerden farklı olarak İngiliz Pozitivizm'inden etkilenen ve salt olarak felsefeyle uğraşan bir düşünür olarak karşımıza Rıza Tevfik çıkmaktadır. Ayrıca Rıza Tevfik ortaöğretime felsefe eğitiminin girmesini sağlayan kişidir. Rıza Tevfik Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'ni bitirip Mülkiye'ye devam etmiştir. Ancak buradan mezun olamaz ve daha sonra Tıbbiye 'ye giderek buradan mezun olur. 1907 yılında İttihat ve Terakki Cemiyetine katılır. Fakat 1912 yılında fikir ve görüşlerinin İttihat ve Terakki Cemiyetindekilerle uyuşmamasından dolayı buradan ayrılp Hürriyet ve İtilaf Cemiyetine katılmıştır. Bu zamanlarda Darülfünun'da felsefe müderrisi olur ve Türkiye'de ilk felsefe dersini veren kişi olur. Pozitivizm ile olan ilişkisinin Mill ve Spencer okumaları ile sınırlı olduğu söylenebilir. Spencer'dan etkilenmiş ve ona büyük bir hayranlık duymuştur. Diğer pozitivistlerin Comte'a biçtiği değeri o Spencer için biçmiş, kendi Comte'u olarak onu belirlemiştir (Sarı, 2015,949).

Prens Sabahattin de Rıza Tevfik gibi İngiliz Pozitivizm'i etkisinde olan bir düşünürdür. İngiliz liberalizmine yakın durmaktadır. Adem-i Merkeziyet söylemini

ülkemize getirmiştir. Merkezîyetçi ve otoriter düşüncenin tersine Adem-i Merkezîyet'i, yani yerinden yönetimi destekler. Ülke yönetiminde ise deneyimci ve liberal bir siyaset olması gerektiğini düşünür. Merkezîyetçi yönetimin hantal olduğunu söyler. Türkiye'nin Doğu tipi cemaatçi bir toplum yapısını terk edip, Batı gibi bireyselliğe dayanan bir toplum tipini benimsemesi gerektiğini, böylece siyasal bir reformun yapılabileceğini söyler. Siyasi bir devrimin toplumsal yapının değişmesi ile olabileceğini, toplumsal yapının da ancak eğitim ile değişebileceğini söyler. Sonuç olarak Sabahattin'e göre sorunun kaynağı ne devlette ne de devletin yönetim biçimindedir, ona göre sorun toplumsal yapıdan kaynaklanır ve toplumsal yapının dönüşmesi gerekmektedir (Sarı, 2015,649,650).

Türk toplum biliminin gelişmesine katkı sağlayan önemli düşünürlerden bir diğeri Ziya Gökalp'tir. Ziya Gökalp sayesinde sosyoloji ülkemizde bir disiplin halini almış ve üniversitelerde okutulmaya başlanmıştır. Durkheim ve Comte'un düşüncelerini sistematikleştirerek pozitivist sosyolojiyi Türkiye'ye taşır ve Türkiye koşullarına uyarlar. Sosyolojik inceleme ve üslubu bakımından Durkheim, Gökalp için kaynak olmuştur. Gökalp, Durkheim'a hayrandır ve çoğu çalışmasında esinlenmiştir, ancak ortaya koyduğu eserler taklit ve kopyadan ibaret değil, yoğun çalışmalar gerektiren modellerdir. Durkheim'ın kurduğu Fransız Sosyoloji Okulu'nun Türkiye'de temsilcisi olmuştur. Durkheim gibi sosyolojiyi de matematik gibi bir bilim dalı olarak değerlendirir. Diğer bilim dallarıyla sosyolojiyi karşılaştırmalı olarak sunmaya çalışır. Batılı sosyologları referans alarak Türk toplumunu açıklamaya çalışmış, toplumun problemlerine çözüm aramıştır (Kabakçı, 2008,52,53).

Ziya Gökalp, İttihat ve Terakki Cemiyetinin bölge temsilcisi olarak 1909 yılında Selanik'e gider. İttihat ve Terakki Cemiyetini de bu amaçla bir erişim aracı olarak kullanmıştır. Toplum bilimsel yaklaşımların yayılmasını ve bilimsel yaklaşımların ciddiye alınmasını bu yolla sağlamıştır. Burada Ali Canip ve Ömer Seyfettin'in başında bulunduğu Genç Kalemler Grubuna katılır. Türk milliyetçiliğine ve Pozitivizm'e yönelmesi Selanik'te geçirdiği yıllarda gerçekleşir. Genç kalemler dergisinde Pozitivizm ile ilgili yazılar kaleme almıştır (Kabakçı, 2008,53). Gökalp'in sosyoloji içerisinde ele aldığı bir konu olarak medeniyet ve kültür ayrımı yer almaktadır. Medeniyeti, bir milletin diğer milletler ile olan ilişkisi olarak tanımlayıp evrensel olduğunu söylerken, kültürün milli olduğunu söyler. Bu ayrımı yaparken,

aynı zamanda coğrafya ile toplumsal yapı arasında ilişki kurar. Coğrafya ve sosyolojinin bilim olarak ele alınması ve karşılıklı ilişkilerinin incelenmesi, Pozitivizm'in temel özelliklerinin uygulanmasıdır (Kabakçı, 2008,54). Ziya Gökalp'in kültür ve medeniyet kavramlarında yaptığı bu ayrım Durkheim'da da görülür. Durkheim medeniyeti, insanlığın ortaklaşa bir şekilde kat ettiği ilerleme olarak tanımlar. Gökalp'in çoğu görüşü Durkheim ve Comte çizgisi üzerinde yer alır. Ziya Gökalp'in sosyolojik başka bir düşüncesini dile getirdiği eser 'Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak' isimli çalışmasıdır. Batı'nın bilim ve tekniğini almayı, İslam'ın da medeniyet kısmını almayı önerir. Ancak Batılı fikirleri kabul görmeyen bir İslam düşüncesine de şiddetle karşıdır. Türkleşmek ile bahsedilen ise milli bir bilinç içerisinde olmanın gerekliliğidir. Gökalp'e göre, milliyetçilik ve İslamcılık, uygun bir felsefi görüş ve felsefi ahlak ile birlikte, Batı felsefesine uyum sağlayabilir. Ziya Gökalp'in bu sentez çabasına Cumhuriyet Dönemi'nde rastlanmaktadır. Ulus devletin inşası sürecinde, milli kimlik ile dini kimlik arasında gerilim olmuştur. Gökalp hem milli kimliği koruma hem de toplumsal bağlayıcılığı bulunan dini kimliği korumak için sosyolojik anlamda çözümlemeler yapmaya çalışmıştır. Toplumsal çözümlemelerde, topluma bir nesne gibi yaklaşıp incelemiş, pozitivist felsefeye bu anlamda da her zaman sadık kalmıştır (Sarı, 2015,652).

Türkiye'nin modernleşme sürecine girmesi ile birlikte teolojik ve metafizik bilgiler geri planda kalmaya başlamıştır. Özellikle Osmanlı'nın Batılılaşma çabası içerisinde, Comte'un pozitivist teorisi Türk aydınlarını etkilemiştir. Ancak Pozitivizm ile aydınların arasında geçmişe dayanmayan bir bağ olmaması bazı değerlerin yitirilmesine neden olmuştur. Bu modernleşme süreci içerisinde sosyoloji anlayışı, sanayi toplumuna uygun bir yapı oluşturulmasına yöneliktir. Bu anlayış bilime hizmet etmiştir ancak bahsedilen değer kaybı gibi, toplumsal gerçekliğin dikkate alınmamasından kaynaklı, toplumsal yapı içerisinde kopmalara ve bunalımlara yol açmıştır (Demir, 2009,62).

Felsefi boyutuyla direkt Pozitivizm'in Osmanlı'ya girememesinin nedenleri olarak; Pozitivizm'in ilerlemeyi ve sorunlara çözüm bulmayı hedeflemesi sebebiyle, Osmanlı'daki problemlerin çözülmesi için bir araç olarak kullanılması olmuştur. Osmanlı aydınlarının Pozitivizm'in felsefi boyutunu tartışacak yeterli bilgi ve birikime

sahip olamaması ve dönemin içerisinde bulunduğu yapı nedeniyle kendine çok fazla yer edinememiştir.

Pozitivizm'in ortaya çıkması ve gelişmesi Avrupa'da olmuştur. Ancak her akımda olduğu gibi Pozitivizm de zamanla kendi coğrafyasının dışına açılmıştır. Bilgi ve bilime ilk Türklerden beri önem verilmesine karşın pozitivist düşünce bu coğrafyada ortaya çıkmamıştır. Çeşitli kültürel ve dini nedenler, pozitivist düşüncenin ortaya çıktığı dönem ve devletin durumu gibi nedenler söylenebilir. Ancak Pozitivizm kısa bir sürede Osmanlı'ya da sıçramıştır. Bunda da etken devletin kurtuluşunun yine bilgi ve bilime önem veren eğitim ile birlikte, çağını yakalayarak yapılabileceği düşünülmüştür.

Özellikle bulunduğu olumsuz durum içerisinde kurtulmak isteyen Osmanlı devletinin bu durum içerisinde çıkışını yükselmekte ve gelişmekte olan Avrupa'da araması, Pozitivizm ile tanışmasını sağlamış ve kurtarıcı bir el olarak algılamasına neden olmuştur. 18. yüzyılda Avrupa'ya ilk giden 28 Mehmet Çelebi ve diğer Türk aydınları daha önceki düşüncenin aksine, Batı'nın ilerlemesinin arkasında bilim ve teknoloji, onun arkasında da pozitif düşüncenin olduğunu fark etmişlerdir. Ayrıca eğitim için Avrupa'ya giden öğrencilerde pozitif düşünceye ilgi göstermişlerdir. Pozitivizm etkisinde başlayan yeni eğitim ve öğretim anlayışları belirli bir süre şekillenmeye alışılmış, eleştiriler getirilerek farklı uygulamalar ve düzenlemelere gidilmiştir. Avrupa'da da bir süre sonra çeşitli eleştirilere maruz kalan Pozitivizm'e ülkemizde de çeşitli eleştiriler getirilecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. EĞİTİM VE ÖĞRETİM

Toplumları şekillendiren birtakım faktörler vardır. Bunlardan gelenekler, kültür, din ve eğitim diğerlerine nazaran daha etkilidir. Eski Yunan'dan günümüze toplumların ve devletlerin eğitime verdiği önem bize eğitimin ne kadar önem arz ettiğini göstermektedir.

Eğitim; zihin, beden, duygu ve insan davranışların oluşturulması, kazandırılması ve geliştirilmesi, bu veya var olan davranışlara istenilen biçimde yön verilmesini kapsayan, etkinliklerin ve çalışmaların tümüdür. Eğitim hayat boyu devam eden bir süreçtir.

Öğretimi de içine alarak geniş bir anlam kazanmaktadır. Eğitim planlı bir şekilde olabilir veya tesadüfî gerçekleşebilir. Eğitim bu süreç içerisinde felsefenin ışığında yolunu bulur. Felsefe, eğitime bakış açısı kazandırır ve yol gösterir. Felsefenin eğitim alanına girmesi ile eğitim felsefesi oluşur (Erkılıç, 2013,2; Akyüz, 2012,2).

Eğitim bireyin davranışlarında istendik yönde değişimler meydana getirilmesi ya da davranışların kazandırılması sürecidir. Öğretim ise düzenli olarak bir teşkilat aracılığı ile planlı, programlı bir şekilde bilgi aktarımı yapılması, öğretmek için sarf edilen çaba ve çalışmaların bütünüdür. Yani öğrenimin yapılması işidir. Öğretim, eğitimin bir parçasıdır. Eğitim olması için öğretimin kişiler üzerinde olumlu bir etki yaratması gerekmektedir (Özmenli, 2012,170).

Bu tanımlamalar kapsamında eğitim ve öğretimin karşılıklı bir ilişki içerisinde bulunduğu görülmektedir. Eğitim adına belirlenecek her politika ve benimsenecek olan felsefe öğretimi etkileyecek, bu bağlamda eğitim kurumları, plan ve programlar topyekûn yeni bir anlam kazanma yoluna gidecektir.

4.1. Eğitimde Pozitivizm

Eğitimde benimsenen anlayış ve felsefeler dönemler içerisinde çeşitli farklılıklar göstermiş, sürekli olarak daha ideal bir anlayışa ulaşmak adına geliştirilmeye çalışılmıştır. 14. ve 15. yüzyılda ortaya çıkan Rönesans ve onu takip eden Reform hareketlerinden sonraya gelişen pozitivist felsefe de dönemi içerisinde

büyük ses getirmiş ve çok büyük kitlelere ulaşmayı başarmıştır. Zamanla yeni bir anlam kazanan eğitim anlayışını da derinden etkilemiştir. Çeşitli eleştiriler getirilmiş olmasına rağmen, yakın bir döneme kadar geçerliliğini sürdürmüş ve eğitim anlayışını etkilemiş olan pozitivist felsefenin günümüzde gelinen bilimsel gelişmelere zemin hazırladığı kabul edilmektedir.

Rönesans ile birlikte insanın doğa ve yaratıcıyı anlama çabası, onlarla olan ilişkileri dikey ve yatay doğrultuda köklü değişimlere uğramıştır. Bu değişim insanın kendisi başta olmak üzere çevresi ve doğayı şekillendirebileceği inancı ve bunda hakkı olduğu düşüncesi olarak meydana gelmiştir. İnsanlık kendini ve çevresini değiştirebilmiş, bu şekilde istediği doğrultuda ilerleme gösterebilmiştir. Rönesans ile birlikte insanı bu şekilde düşünmeye sevk eden akım Pozitivizm olmuştur.

İnsan, kilise ve metafizik öğelerin prangasından sadece ve sadece aklına güvenmesi gerektiği düşüncesi ile yola çıkarak kendi dünyasını inşa etmeye başlamıştır. Sadece kiliseye değil, aristokrasi ve feodaliteye karşı da Pozitivizm ile bir direnç oluşmuş ve 19. yüzyılda bütün bunlara karşın aklın üstünlüğü galip gelmiştir. Bu düşünce ile modern ekonomi, modern toplum ve modern eğitim kurumlarının olduğu yeni bir toplum modeli oluşmaya ve dünya üzerinde yayılmaya başlamıştır (Gündüz, 2013,1).

Aydınlanma çağı ile birlikte düşünce dünyasında meydana gelen değişim insanoğlunun kutsalını da değiştirmiş veya yeni kutsal imgeler oluşmasına neden olmuştur.

Pozitif felsefe akımının temel taşlarından birini oluşturan deneyselcilik ilkesi eğitimle bütünleşmiş bir ilke olup, dönem dönem eğitim, program ve uygulamalarında kullanılmıştır. Pozitivizm'in eğitim içerisinde bu denli kendine yer bulmasının nedeni, eğitimin kavramının özünü oluşturan nedenselcilik, nesnellik ve kanıtlanabilirlik ilkeleridir. Bu ilkelerden yoksun olan eğitim anlayışının başarıya ulaşması ve yetişen neslin başarılı olması beklenemez.

4.2. Türklerde Eğitim

Bir milletin varlığını sürdürebilmesi sahip olduğu dil, din, felsefe, gelenek, görenek yani kültürel değerlere sahip çıkması ile mümkündür. İnsan, düşünce ve fikirlerin, ilimlerin yaşantıya ve geleceğe aktarılması ile diğer canlı türlerinde ayrılmaktadır. Bu süreçte de yeni medeniyet ve kültürler oluşmaktadır. Medeniyetlere yön verilmesi, yeni medeniyetler oluşmasında en önemli etken eğitim ve öğretimdir. Geçmişten ders çıkarılması, öğrenilen bilgi ve deneyimin aktarılıp üzerine bilgi inşa edilmesi eğitim ve öğretim ile sağlanmaktadır (Özmenli, 2012,177).

Eğitim anlayışları belirli düşünceler üzerinde belirlense de insanların yaşadıkları coğrafya, kültür, örf ve âdet gibi etkenler, düşünce tarzlarının kendince yorumlanmalarına veya her coğrafya için aynı algının oluşmamasına neden olmaktadır. Aynı şekilde zaman içerisinde aynı coğrafya içerisindeki düşünceler bile değişime uğramaktadır. Türklerin geçmişten günümüze farklı eğitim anlayışları ve düşünceleri olmuştur. Bu etmenler birer basamak teşkil ederek bugün gelinen eğitim anlayışını oluşturmuşlardır.

İnsan, eğitime muhtaç ve eğitilebilir bir canlıdır. Bu nedenle eğitim tarihi insanlık tarihi kadar eskidir çünkü insan türünün yaşamını idame ettirebilmesi eğitime bağlıdır. Tarih insanlığın ortak bilinci ile oluşmaktadır. Eğitim tarihi de eğitim üzerine oluşturulan bütün yöntem, yol, organizasyon, yaklaşım gibi uygulamaların geçmişte nasıl işlediğini, gelecek kuşaklara rehber olması amacıyla önümüze sunmaktadır. Bu eğitim tarihinin oluşturduğu bilinç ile eğitim sistemi günümüzdeki halini almış ve gelecekte yine bunun ile şekillenecektir. Türk eğitim tarihine baktığımızda ise, başlangıç noktası olarak tarihi bilinen Asya Hun İmparatorluğu, Göktürk Devleti ve Uygurlar ilk Türk toplumları olarak alınmaktadır (Ergün, 2008,1; Akyüz, 2012,5).

Türk coğrafyası incelediğinde, Asya ve Avrupa'da yoğunlaşmak üzere geniş bir milletin varlığından söz edilebilir. Günümüzde bu milletler farklı bağımsız devletler olarak varlığını sürdürmektedir. Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti dışında Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan günümüzdeki bağımsız Türk Devletleri'dir (Dündar, 2016,4).

İlk Türklerde eğitim- öğretim aile ve obanın yetkili kişileri tarafından birebir olarak verilmektedir. Daha sonraki süreçte, öğretimin en önemli malzemelerinden olan yazı, Türkler tarafından 8. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Bu bilgiyi edinmemizi sağlayan bilinen en eski yazıtlar olan Orhun Abideleridir. Ancak bu direkt günümüzdeki yazı türü olarak ortaya çıkmamıştır. Yazıya giden bir süreçte insanlar resimlerle, resimyazılarla birikimlerini her zaman aktarma yolu için uğraşmışlardır. Orhun yazıtları bu basamakların yazıya geçmiş olduğu son aşamadır. Yazılar ile bilginin aktarılması bize öğretimin o dönemlerden beri var olduğunu göstermektedir (Özkan, 2017,8; Özmenli, 2012,170).

Türkler geniş coğrafyalara yayılarak farklı yönetim sistemleri oluşturmuşlar ve farklı devletler kurmuşlardır. Siyasi yapıların farklılık göstermesi ve özellikle sistemlerin eksik ve eleştirilen yönlerinin geliştirilip devam ettirilmesi bize geçmişteki sistemlerin bilgi aktarımının sağlanarak bu yöntemle böyle bir sürecin izlendiği hakkında bilgi vermektedir. Yazılı belgeler de incelendiğinde, yazıldığı döneme ait olarak çeşitli uyarılarda bulunulmuş ve kaçınılması gereken şeyler aktarılmaya çalışılmıştır. Yani öğretici tarih metodu kullanılmıştır (Özmenli, 2012,171).

Klasik Türk eserlerinde insanın ideal model olarak tarifinde düşünmesini, aklını kullanabilmesini ve aklından geçeni uygulamasını söyler. İnsan düşünerek aklını kullanmalı aynı zamanda da bununla yetinmeyip bunu uygulamaya dökmeli yani yapmalıdır. Kutadgu Bilig’de Türklerin bilgilerini aktarmak zorunda olduğuyla ilgili çeşitli düşüncelere yer verilmiştir. Bu eğitim- öğretimin Türkler için ne kadar önemli olduğunu anlamamızı sağlayan bir göstergedir (Özmenli, 2012,172).

4.2.1. İslamiyet Öncesi Türk Devletleri

Türklerin Müslümanlığı kabul etmeden önce, tarihte öne çıkan önemli devletleri Hun, Göktürk ve Uygur devletleridir. Eğitim sistemlerinde benzer özellikler gösterecek de devletlerin kendilerine has izledikleri politikalar da mevcuttur.

Türklerin eğitim anlayışı yaşam biçimlerinin etkisi ile gelişmiştir. Çocukların ve gençlerin eğitimleri ilk olarak toplulukların yaşam biçimleri sonucunda ortaya çıkan töreler ile gerçekleşmiştir. Kültür ve uygarlık seviyeleri bağlamında örgün eğitim kurumlarının varlığı öngörülmektedir (Akyüz, 2012,5).

Bu döneme ait eserlere bakıldığında öğretici amaç güden eserler olduğu görülmektedir. Yaşamın her alanında atasözleri, deyimler, eserler ile hayatta yol gösterebilecek ve ahlaki değerleri betimleyecek bir eğitimin sürdüğü söylenilebilir.

Türk eğitim sisteminin oluşmasını ve bugünlere gelmesini sağlayan en önemli kavramlardan birinin bilgelik olduğu ifade edilmektedir. Eski Türklere bakıldığında bilgeliliğin çok büyük bir meziyet olduğu ve bilge kişilere çok fazla değer verildiği görülmektedir. Türk tarihinde bilinen en eski yazılı belge de Türklerin Müslüman olmadan önceki bu döneme aittir (Özkan, 2017,6; Akyüz, 2017,2).

Hunlar atlı göçebeler halinde yaşayan kabilelerden oluşmuştur. Hunların eğitim anlayışları, bu yaşayış biçimlerinin etkisi ile şekillenmiştir. Savaşçılık, el zanaatları, çocuk yetiştirme hakkındaki değerler Hunların temel eğitim konuları arasında yer almaktadır. Töre, eski Türklerin eğitim sisteminde oldukça önemli bir yere sahiptir. At sürme, savaş, okçuluk, av başlıca öğretilen şeylerdir (Akyüz, 2012,6; Özmenli, 2012,171). Türk tarihinde bilinen ilk yazılı kaynaklar Göktürklerle aittir. Hunlar döneminde Mete Çin İmparatoru ile mektuplaşmıştır ve bu da Hunlar döneminde Türklerin okuma yazma bildiğinin göstergesidir.

Hunlar döneminde eğitim, askeri eğitim, toplumsal eğitim, aile içi eğitim, dini ve mesleki eğitim olacak şekilde gruplandırılmıştır (Özkan, 2017,6). Göktürkler'in eğitim alanındaki en önemli özelliği ise kendilerine ait 38 harfli alfabeleridir. Bu alfabe ile yazılmış olan Orhun Abideleri, Türk tarihinde bilinen ilk yazılı eser niteliği taşımaktadır. Bu yazıtlar, Göktürk Devleti'ndeki siyasi, ekonomik, toplumsal ve en önemlisi o dönemdeki eğitim ve öğretim hakkındaki bilgileri içermektedir (Özkan, 2017,8). Yerleşik yaşam süren Uygurlar ile birlikte, eğitim kurumsallaşmaya başlamıştır. Kendi alfabelerini oluşturmuş, matbaa ve kâğıt kullanmışlardır. Matbaa, bu dönemdeki okur - yazar oranının, bir önceki döneme göre arttığını göstermektedir (Özkan, 2017,9).

Türk tarihinin en okur - yazar topluluğunun Uygurlar olduğu bilinmektedir. Aldıkları başka alfabelerden kendilerine Uygur alfabesi oluşturmuş ve bu alfabe ile yazılmış edebiyat, sanat, din konularında çeşitli eserler vermişlerdir.

4.2.2. İslamiyet Sonrası Türk Devletleri

Bu dönem daha çok Türklerin yerleşik hayata geçtiği 8. yüzyıla refere edilmektedir. Bunu takiben konargöçerler yavaş yavaş İslamiyet'i kabul etmeye başlamışlardır. İslamiyet'in kabulü Türk kültürü ve yaşantısı üzerinde kısa zamanda etkisini göstermeye başlamıştır. İslamiyet'i tanımak ve bilmek isteyen Türkler bu kültür ve medeniyete ait eserleri kendi dillerine çevirmeye başlamışlardır. Kültürel sistemin bir alt sistemi olan eğitim de bu durumdan etkilenmiştir.

Bu konuda bir değerlendirme yapan Özmenli ve Özkan'a göre, Türklerin dışa açıklığı ile yabancı kavimlerin dillerini çevirme yoluna gittiği bilinmektedir. Türklerde çeviri bir dal olarak milattan çok önce yer almıştır. Emeviler döneminde Türk-Arap yakınlaşması sayesinde sıcak ilişkiler kurulmuş, daha sonra da ılımlı politikalar izleyen Abbasiler Döneminde Türkler arasında İslamiyet yayılmaya başlamıştır. Bu bağlamda, İslamiyet'in Türkler arasında yayılması ile de özellikle Arapça ve Farsça ile ilgili çeviri çalışmaları yapılmaya başlamıştır. İslamiyet'in Türk boylarınca kabul edilmesi, Türk-İslam kültür ve medeniyetini oluşturmuştur. Türklerin yaptığı bu çalışmalar da İslam medeniyetine ışık tutmuş ve gelişmesini sağlamıştır. Bu medeniyet, eğitim ve özellikle de dini eğitim alanında etkisini göstermiştir. Bunun yanı sıra bilim, sanat, edebiyat alanlarında da etkili olmuştur (Özkan, 2017,10; Özmenli, 2012,174).

Karahanlılar döneminde Türkler, kitleler şeklinde İslam'ı kabul etmeye başlamışlardır. Eğitim de buna bağlı olarak İslam kültüründen etkilenmiştir. Bu dönemde daha önceki eğitim kurumları olarak düşünebileceğimiz aile ve obanın yanında, karşımıza örgün eğitim kurumları olarak mektepler ve medreseler çıkmaktadır (Özkan, 2017,11).

Büyük Selçuklu Devleti döneminde, mektep ve medreselerin gelişiminin yanı sıra bu dönemde Nizamiye Medreseleri de açılmıştır. Orta Çağ'da ortaya çıkan Nizamiye Medreseleri, döneminde Batı ve Doğu medeniyetleri içerisindeki en gelişmiş eğitim kurumunu oluşturmuşlardır. Ayrıca Nizamiye Medreseleri dünyanın ilk yükseköğretim kurumu olarak kabul edilmektedir (Özkan, 2017,16).

Bunun yanında Anadolu Selçuklularına özgü olarak eğitime getirilen bir yenilik olarak da 'Ahi' teşkilatı bulunmaktadır. Abbasiler dönemi Fütüvvet

geleneğinin devamı niteliğindeki ahilik, özellikle meslek eğitimi ve öğretimi adına önemli bir yaygın eğitim aracıdır (Özkan, 2017,18). Anadolu Beylikleri dönemindeki eğitime bakıldığında ise Germiyanogulları'nın Kütahya'da yaptırdığı imaret ve bunun içerisindeki medrese önem teşkil etmektedir. Dönemin diğer güçlü beyliklerinden biri olan Karamanogulları da Karaman'da imaret içerisine yaptırdığı medrese önemli bir diğer eğitim kurumudur (Özkan, 2017,21). İlk Türk Devletleri'nden İslamiyet'in kabulüne kadar olan dönemde görüyoruz ki doğal etmenler, yaşayış şartları, sosyal hayat ve bulunulan coğrafya eğitim hayatı için belirleyici olmuştur. Türk Devletleri'nin eğitim anlayışı gelenek ve göreneklerine bağlı fakat aynı zamanda çağın gerekliliklerini yerine getirebilecek düzeyde olduğu kabul edilebilir. İslamiyet'in kabulü ile birlikte eğitim sisteminde büyük ölçüde bir değişim olmuş, dinsel bakış açısının kuralları ve belirlediği hususlar eğitim sistemi üzerinde etkisini göstermiştir.

4.2.3. Osmanlı Devleti'nde Eğitim

Osmanlı Devleti, Anadolu'daki bağımsız hareketlerin birliğini sağlamak adına, Selçukluların ve Selçuklulardan önceki Türk Devletleri'nin de mirasını devralarak kurulmuş uzun soluklu ve imparatorluğa uzanan bir devlettir. Anadolu'daki hakimiyetinin yanı sıra Afrika, Asya ve Avrupa'ya da yayılarak dönemi içerisinde en güçlü devlet olmuştur. Duraklama ve gerileme dönemleri hariç eğitim çağın gerekliliklerine göre düzenlenmiştir.

4.2.3.1.Kuruluş ve Yükselme Dönemleri

1299 tarihinde kurulan Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren eğitime, diğer Türk Devletleri'nde olduğu gibi büyük önem vermiştir. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde, Osmanlı'dan önce kurulan devletlerin açmış oldukları medreselerde eğitim devam etmiş ve buna ek olarak yeni medreseler açılmıştır. Kurulması Karahanlılar dönemine uzanan mektepler, Osmanlı Devleti'nde Mahalle diğer adıyla Sıbyan Mektebi olarak eğitimlerine devam etmişlerdir. Osmanlı Devleti ilk medresesini Orhan Gazi döneminde, 1330 yılında İznik'te açmıştır. Medreseler, mescitlerde olduğu gibi sadece dini eğitim veren kurumlar değillerdi. Dini bilgilerin yanı sıra pozitif ilimler de ders olarak okutulmaktaydı.

Arapça öğretim dili olarak kabul edilmiş, dersler ise Türkçe olarak anlatılmıştır. Günümüz için medreseler, ortaöğretim ve yükseköğretim seviyesinde eğitim veren kurum niteliğindedir. Osmanlı dönemi içerisinde önemli bir yere sahip diğer bir eğitim kurumları da askeri eğitim veren kurumlardır. Bu kurumlar Acemi ve Yeniçeri Ocaklarıdır (Özkan, 2017,23,24).

İstanbul'un fethinden sonra, Fatih Sultan Mehmet tarafından doğunun ünlü alimleri İstanbul'a davet edilmiştir. Fatih, İstanbul'u bir bilim şehri yapmak istemiştir. Fatih'in bu politikası, daha sonra Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman tarafından da izlenilmiştir. Böylelikle Osmanlı için yeni bir eğitim ve bilim dönemi başlamıştır. Yavuz ve Kanuni dönemleri Osmanlı için bilgi, ilim ve düşüncelerin en rahat şekilde ifade edilebildikleri dönem olmuştur. Mısır'ın fethi ile birlikte Osmanlı Devleti'nde farklı düşünce tarzları, mevcut düşünceler ile çelişerek bilimde ve ilimde karşıt cephelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Eğitim anlayışı da bu doğrultuda değişmeye başlamıştır (Özkan, 2017,25). Osmanlı Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar ilmi açıdan Maturidilik itikadına bağlı idi. Maturidilik anlayışına göre Allah'ın yarattığı her şeyin bir sebebi bulunmaktadır. Sebepler araştırılıp, ilk sebep bulununcaya kadar çalışılarak bu yolda keşifler yapılır ve kanunlar oluşturulurdu. Mısır fethedildikten sonra, Mısır ulemasının ilmi açıdan bağlı olduğu Eş'ari itikadının ister istemez etkisinde kalınmıştır. Eş'ari anlayışında ise Maturidilik'te olduğu gibi her şeyin Allah'tan olduğu kabulü vardı ancak bir sebep araştırmaya lüzum yoktu. Her şeyin Allah'tan olduğunu bilmek yeterliydi. Bu nedenle de olaylar ve varlıklar ile ilgili araştırma yapılmamaktaydı. Bu düşünce Mısır ulemasından Osmanlı'nın saraylarına, eğitim kurumlarına ve diğer kurumlara hızlı bir şekilde yayılmaya başladı. Anlayışla birlikte varlık ve olayların sebeplerini araştırma olayı ortadan kalkmaya başladı. İlim alanında çeşitli çatışmalar başladı ve cepheler oluştu. Medreselerin bozulmaya başlaması da yine bu olaylar nedeniyle bu döneme bağlanmıştır (Özkan, 2017,25,26).

Türklerde eğitim iki dönemde çok önemli değişimlere uğramıştır. İlk olarak İslamiyet'in kabul edildiği Karahanlılar dönemi, ikinci olarak ise Cumhuriyet dönemidir. Tanzimat'ın ilanından sonra (1839) Pozitivizm çoğu alanda olduğu gibi eğitim alanında da etkilerini göstermeye başlamıştır. Ancak belirtmek gerekir ki Ülken'in de dediği gibi bu dönemin bariz karakteri düşüncede ve hayatta ikiliktir. Bu ikilik eski ve yenidir (Ülken, 2001,48).

4.2.3.2. Dağılma Dönemi

Osmanlı aydınlarının modernleşme süreci içerisinde Pozitivizm'i ele almaları, aslında çöküş aşamasında olan Osmanlının kurtarılması üzerine bir çalışmadır. Çözüm olarak değişim ve değişimin temellendirmesini de Pozitivizm ile akıl ve bilimde bulmuşlardır. Aydınlanma çağında değişim ve ilerleme gereksinimi duyulan tüm dünyada pek çok sorunun çözümü noktasında başvurulmuş bir düşünce olarak Pozitivizm'in Osmanlı ve Türk entelektüel yaşamına girişi de karşılaşılan birtakım sorunlara çözüm bulma uğraşısıyla eşgüdümlüdür (Özlem,2002,458).

Pozitivizm'e göre toplum canlı bir organ gibidir. Toplum, çeşitli düşünce sistemleri ve bunların getirdiği yönetim biçimlerinde geçerek Pozitivizm'e ulaşır. İlk olarak teolojinin hâkim olduğu düşünce sistemi ve teokrasi ile yönetilen toplumlar mevcuttur. Daha sonrasında toplum değişerek metafiziğin ele alındığı ve monarşi ile yönetilen topluma geçiş yapar. Güç egemenliği hukuka dayalıdır. Son aşama olarak da bilimsel düşüncenin hâkim olduğu Pozitivizm'i benimseyen, Cumhuriyet ile yönetilen toplum oluşmuştur. Bu toplumların da egemen gücünü endüstri oluşturur. Pozitivist anlayışın Osmanlı Devleti'ne girmesinin rejimin değişmesinde de etkili olduğu ifade edilmektedir (Engin, 1992,181,183).

Osmanlının çöküşünü eğitimin geri kalmasına bağlayan Beşir Fuad bu nokta nedeniyle eğitimdeki reformlar ile çözüm arayışlarında bulunmuştur. Osmanlının kalkınmasını eğitime bağlamıştır. Avrupa'da eğitimin son aşamasının bilim olması nedeniyle de böyle bir anlayış üzerinde durmuştur. Tecrübenin gerçeği bulmak için tek yol olduğunu, bunun için deneme yanılma yani deney ve gözlemin olması gerektiğini söylemiştir. Kaderciliği reddederek doğrunun pozitivist düşünce tarzı ile bulunabilecek bir kavram olduğunu dile getirmiştir (Engin, 1992,187).

Ahmet Rıza'da Osmanlı'nın kalkınması için eğitime müdahale edilmesi gerektiğini savunmuştur. Ziraat bilimlerini bile kapsayacak şekilde çok yönlü eğitim programları olması gerektiğini önermiştir. Aile örgütlenmesini gerekli görmüş, bununla kadınların eğitim ve öğretimleri ile yapılabileceğini dile getirmiştir. Toplumsal kalkınma için bireylere çeşitli görevler düştüğünü bunun eğitim ile bireylere aktarılabilirliğini söylemiştir. Ahmet Rıza için halkın eğitim seviyesi yükseltilmelidir. Ona göre eğitim bireyin toplumsal rolünü ona gösterecek bir araç

olmalıdır (Engin, 1992,187; Korlaelçi, 2014,217). Bu nedenlerden dolayı Osmanlı aydınları gözleme dayalı bir bilgilenme süreci benimsemişlerdir. 19. yüzyılda Fransa’da ortaya çıkan Pozitivizm aydınlar aracılığıyla ülkemize gelmiştir (Engin, 1992,180). Osmanlı’nın Batı ile olan teması geçmiş zamanlara kadar uzansa da Batı’da meydana gelen köklü değişim ve yenilikleri takip etme ve onları Osmanlı coğrafyası içinde uygulama girişimleri ise pek çok tarihçi ve araştırmacı tarafından Tanzimat (1839-1876) ile birlikte başlatılır. Tanzimat Dönemi (1839-1876), Osmanlı İmparatorluğu’nun Batı dünyasının etkisine tam olarak açıldığı ve bu etkilerin devlet tarafından meşrulaştırmaya çalıştığı bir devirdir. Özellikle Sadrazam Mustafa Reşit Paşa döneminde Avrupa’ya gönderilen ilk öğrencilerden olan İbrahim Şinasi ile birlikte Batı düşüncesinin Osmanlı üzerindeki tesiri öncelikle edebiyat üzerinde kendisini gösterir. Pozitivizm ve materyalizm ile tanışan öğrenciler II. Mahmut ve Tanzimat dönemlerinde çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Çok sayıda öncü aydın, Pozitivizm ve materyalist düşüncüyü benimsemiştir. Bunun en büyük etmenlerinden birisi eğitimin devlet destekli olarak gelişmesi olarak görülmektedir. (Gündüz,2013,2)

Edebiyat, o dönem eğitim kurumlarında okutulan pozitif bilimler, Avrupa’ya eğitim için gönderilen öğrenciler, eğitim kurumlarında bulunan yabancı uzmanlar Pozitivizm’in ülkemize girişini sağlayan kanallardan bazılarıdır. Pozitivizm’in ülkemize girişine ve gelişmesine ön ayak olmuşlardır. Çıkış noktası olarak da Şinasi’nin Fransız edebiyatından yaptığı çeviriler ile Pozitivizm’in Osmanlı’nın Modernleşme süreci içerisindeki başlangıç olarak değerlendirilmektedir (Gündüz, 2013,4,5; Engin, 1992,183). Aydınlar tarafından eğitimde Pozitivizm ve materyalizmin benimsenmesinin Osmanlı’nın kalkınmasını sağlayacağı düşünülmektedir. Bunun için de Osmanlı pozitivist anlayış altında bilim ve teknolojiyi Avrupa’dan ithal edecekti. Bu kalkınmanın sağlanması içinde eğitim faktörü kullanılmıştır. Bunun sonucunda okullarda Fransızca eğitim ağırlık kazanmıştır, Fransızcadan çeviriler Pozitivizm’in kaynağından haberdar olunmayı sağlamıştır. Pozitivizm etkisinde yazılan eserlerin çevirileri toplumun bir kesimini etkilemeye başlamıştır. Pozitivizm’in etkisi ile edebiyatta oluşan realizm ve natüralizm, o dönemde ülkemizde verilen eserlerde de etkisini göstermiştir. Bu şekilde Ziya Gökalp başta olmak üzere, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Necmettin Sadak, Mehmet İzzet, Ali Kami, Mustafa Namık, Mehmet Saffet gibi aydın ve önemli kişiler günümüze kadar

ulaşan eserler üretmişlerdir. Bu eserler Batı'nın bilim, felsefe, sosyoloji, hukuk gibi konularını işlemekte, Batı normlarını ve düşüncelerini ayna olarak yansıtmaktadır (Gündüz, 2013,2; Engin, 1992,183; Korlaelçi, 2014,210).

Avrupa'ya eğitim amacıyla gönderilen öğrenciler dışında Osmanlı devletinde son dönemde açılan okullar da pozitivist anlayışın yerleşmesinde etkili olmuştur. Bu okulların kısaca tanıtılmasında fayda vardır. Çünkü Batı düşüncesine uygun tarza ve pozitivist anlayışa uygun olarak eğitim açılan bu okullar sayesinde modern bir karaktere bürünmüştür.

Sanayi Devrimi öncesinde dünyadaki hızlı değişimin farkına varan Osmanlılar, 18. yüzyıl sonlarından başlayarak önce askeri, daha sonra sivil alanda eğitim odaklı reformlar başlatmışlardır. Bu reformların ilki ve en başarılı olanı mühendislik alanında kendini göstermiştir. Günümüzde başarılı teknik üniversitelerimizin tarihi temellerini oluşturan bu reformlar, aynı zamanda Türkiye'deki modernleşme tarihini de yansıtmaktadır.

Mühendishâne 29 Nisan 1775 tarihinde Baron de Tott'un nezaretinde eğitime başlamıştır. 1781 yılından itibaren de Hendese Odası'na "Mühendishâne" denmeye başlanmıştır. Sultan III. Selim döneminde kara ordusundaki mühendis boşluğunu gidermek için de yeni bir okul açılması uygun görülmüş, Eyüp'te "Mühendishâne-i Sultânî" adı altında bir okul açılmıştır. Burada öğrencilere daha çok temel eğitim mahiyetinde kuramsal dersler verilmektedir. 1795'te, kara ordusunun topçu ve istihkâm mühendis-subaylarını yetiştirmek amacıyla 'Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn' (Devlet Kara Mühendisliği Yüksekokulu) törenle öğretime açılmıştır. 1807'de vuku bulan Kabakçı Mustafa isyanı sonucunda Sultan III. Selim tahttan indirilmiş ve bütün yenilik hareketleri durdurulmuştur. Sivil ve askerî okullarda yeni düzenlemeler yapılmış, Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayûn, Bahriye Mektebi olarak yeniden teşkilatlanmış ve önce Kasımpaşa'da, daha sonra Heybeliada'da inşa edilen yeni binasında faaliyetlerini sürdürmüştür. Yüksekokullara ve mühendishâne'ye hoca yetiştirmek amacıyla Türk eğitim tarihinde ilk kez İngiltere'ye 2 subay hoca ve 10 öğrenci gönderilen bu dönemde, tedrisata çeşitli nedenlerle zaman zaman ara verilmekle birlikte, bu iki mühendishâne de ordu için gemi kaptanları ile topçu ve istihkâm subayları yetiştirilmeye devam olunmuştur. (Doğan, 1997,425,432)

Açılan bu iki okul, Osmanlı Devleti'nin Batılı anlayışta eğitim verdiği ilkokullar olarak bilinmektedir. Bu okullarda Batılı tarzda eğitim verilmekte ve çağdaş dünya devletlerini askeri anlamda yakalamak hedeflenmiştir. Okulların açıldığı dönemde Osmanlı hem iç işlerinde isyanlarla boğuşuyor hem de dış ilişkilerinde savaşlara katılıyordu. Bu nedenlerden dolayı bu okullar sık sık kapatılmış, eğitim hayatlarına zaman zaman ara verilmiştir. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte bu okullar 'Yüksek Mühendislik Mektebi' olarak adlandırılmış, 1944 yılında ise İstanbul Teknik Üniversitesi adını alarak eğitim hayatını günümüze kadar sürdürmektedir.

Osmanlı yönetimi Askeri Tıp Okulu'nu kurarken ordu için hekim yetiştirmeyi amaçlamıştır. Sivil Tıp Okulunun kuruluşunda hedeflenen ise ülke çapında hekim görevlendirmek çabasıdır. Bu okulların idaresi ile eğitim ve öğretimde görev alması için Batı ülkelerinden hekim ve bilim adamları ülkeye davet edilmiştir. Davet edilen bu yabancı hekim ve eğitimcilerin Türk tıbbının Batı'ya ayak uydurma çabalarının gerek başlatılmasında gerekse de modern eğitim usullerinin ve modern tıp uygulamalarının öğrenilmesinde çok önemli katkıları olmuştur. Osmanlı'nın sağlık sorunlarına yönelmesi ve bu konudaki arayışlara girmesi Tanzimat sonrasında dikkat çeker biçimde yoğunluk kazanır. Tanzimat'tan sonra çeşitli alanlarda kendini gösteren devlet yapılanmasındaki yenilenme çalışmalarının bir örneğini de sağlık teşkilatlanması girişiminde görmek mümkündür. Şehir ve kasabalarda görevlendirilmek üzere hekim yetiştirecek sivil nitelikteki ilk tıp okulunun açılmasına karar verilir. (Aydın, 2006,187,195)

İlk modern tıp okulu 14 Mart 1827 tarihinde Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin çabalarıyla kurulmuştur; adı "Tıbhane"dir. Okulun amacı orduya asker yetiştirmektir. Taşra ve kırsal kesime hekim gönderebilmek amacıyla 1867 yılında ilk sivil tıp okulu olan "Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye"nin kurulması gerçekleşir.1908 yılında sivil tıp okulunun başına Dr. Cemil Paşa getirilerek düzenlemeler yapılmış, okulun adı fakülteye dönüştürülerek ilk "Tıp Fakültesi" kavramı 14 Kasım 1908 tarihinde kabul edilmiştir. 1909 yılında askeri tıp okulu da tıp fakültesi yapısına katılmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleştirilen üniversite reformu sonrasında 1 Kasım 1933 tarihinde İstanbul Üniversitesi ilk ve tek üniversite, tıp fakültesi de ilk ve tek tıp fakültesi olarak açılmıştır. Alman eğitim sistemi etkisi altında, klasik eğitim yaklaşımıyla, amfi derslerinden oluşan, eğitici merkezli, disiplin temelli bir eğitim

programı ile tıp eğitimine başlanmıştır. 1945 yılında Ankara ve 1955 yılında Ege Üniversitesine bağlı açılan tıp fakültelerinde de aynı eğitim programı yaklaşımı sürdürülmüştür. 1963 yılında Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesinin açılmasıyla tıp eğitiminde ilk değişim gerçekleşmiştir. Yeni açılan tıp fakültesi amfi derslerinden oluşan, eğitici merkezli, organ-sistem temelli entegre eğitim programı yaklaşımını uygulamaya başlamıştır. Bu değişim daha sonraki yıllarda açılan birçok tıp fakültesi için örnek olmuştur.⁶

1858 yılında kızlar için ilk iptidaiye (ilkokul) ve rüştiye (ortaokul) mektepleri, kurulur. 1869 tarihli Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesiyle de bu okulların öğretmen ihtiyacını karşılamak maksadıyla bir kız öğretmen okulunun açılması öngörülmüş ve sözü geçen okul 26 Nisan 1870'te Dârü'l-Muallimât adıyla, İstanbul'da Sultanahmet semtinde bir konakta öğrenime başlamıştır. Dârü'l-Muallimîn zaman içinde, ilk, orta ve liselere öğretmen yetiştiren kısımları da içine alan "Dârü'l-Muallimîn-i Âliye" adlı kuruma dönüşmüş, 1891 yılında 'Âli' kısmı bugünkü lise düzeyindeki okullar olan idadilere öğretmen yetiştiren bir yüksekokul haline getirilmiştir. 1924 yılında Yüksek Muallim Mektebi adını alan bu okulun 16 Ağustos 1934 tarihinde kuruluşunun onuncu yılı dolayısıyla adı Yüksek Öğretmen Okulu olarak değiştirilmiştir. Ancak, okul uzun süre eski adıyla anılmaya devam edilmiştir (Akyüz, 2014,248).

III. Selim, II. Mahmut ve II. Abdülhamit gibi Osmanlı padişahları birer pozitivist değildir. Fakat özellikle II. Abdülhamit, ilerleme ve gelişmenin eğitim yoluyla olacağını anlamıştır. Dönemi içerisinde pozitivist yaklaşıma sahip birçok okulun açılmasına öncülük yapmıştır. Bu okullarda yetişen nesiller, çöküş dönemindeki Osmanlı Devleti ile yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti arasında bir eğitim köprüsü gibi değerlendirilebilir.

4.3. Cumhuriyet Sonrası Eğitim

29 Ekim 1923'te kurulan yeni Türk Devleti olan Türkiye Cumhuriyeti ile kısa sürede birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Eğitim alanında anlayış değişikliği Kurtuluş savaşı devam ederken Ankara'da 15-21 Temmuz 1921 tarihinde düzenlenen Maarif Kongresi ile başlamış 3 Mart 1924

⁶<http://www.tttk.org.tr/>

tarihinde kabul edilen Tevhid-i Tedrisat kanunu ve 1 Kasım 1928 yılında Latin alfabesinin kabul edilmesi ile devam etmiştir.

4.3.1. Cumhuriyet'in Kuruluşu ve İlk Dönem

Bu dönem yerli yersiz konular üzerinde ve ehliyetli ehliyetsiz kişiler tarafından özellikle 1950'li yıllardan itibaren kritize edilmektedir. Bu eleştirilerin odak noktasında hukuki, siyasi, dini ve eğitim konuları gelmektedir. Bunda Cumhuriyetin ilk yıllarında merkeze konulmuş olan pozitivist düşüncenin büyük payı vardır. Pozitivist düşünce Osmanlı devletinin son döneminde aydınların zihninde yer alırken Cumhuriyetin kurulması ile birlikte uygulama sahasına girmiştir. Burada temel düşünce, devleti uhrevi alandan çıkarıp dünyevi alana sokmaktır. Türk kültürü üzerindeki dini karaktere bürünmüş Arap kültürünün etkisini kırmak da bir diğer amaçtır. Eleştirilerin haklı olamayan yönü bugünkü şartlar göz önüne alınarak yapılmasıdır. Unutmamak gerekir ki; tarihi olayları içinde bulundukları şartlara ve zamana göre değerlendirmede yarar vardır. Safa; Cumhuriyet'in iki büyük prensibi olarak Türkçülük ve Batıcılık düşüncelerini zikreder (Safa, 1997,90,102). Bu nedenle eğitimde de bu anlayışlar kendisini gösterir.

Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı galibiyeti sonrası 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti devleti kurulmuştur. Kuruluşundan günümüze kadar dönemin özellikleri bağlamında gereksinimler doğrultusunda çeşitli eğitim politikaları izlenmiştir.

Cumhuriyetin kurulduğu ilk dönemde toplumun sadece %10 kadarı okur - yazardır. Bu nedenle siyasal, ekonomik, hukuki ve kültürel alanlardaki reformlar yapılırken eğitimin bütün bunların temeli olması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğinin şekillenmesi adına gelecek nesillerin bu tema çevresinde yetiştirilmeye başlanması için eğitimin rolü anlaşılmış ve her zaman olduğunda daha çok eğitime önem verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nde eğitimin öncelikli amacı yeni Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu nesiller yetiştirmek olmuştur. Atatürk kendisi bizzat başöğretmen unvanı ile eğitimin önemini anlatmış, halkın eğitim seviyesini yükseltmek için büyük uğraşlar vermiştir. Eğitimin sürekli ve zıt uçlar olarak tartışılması yıllardan beri süregelen ve derin problemler içeren bir konudur. Bu nedenle eğitimde hemen hemen

her alanında reforma gidilmesi ihtiyacının olduğu görülmektedir. Latin harfleri kabul edilmiş, kadının eğitim ve öğretimine önem verilerek karma eğitime gidilmiş, köy için eğitim ve öğretim amacıyla çeşitli politikalar üretilmiş, bazı konularda Batılı eğitimcilerden yardımlar alınmıştır (Akyüz, 2012,327).

Esasında eğitim alandaki yenileşme hareketleri daha önceden başlatılmış bir çalışmadır. Bilim ve teknolojik gelişme noksanlığının Osmanlı'nın gerilemesi ve zayıflamasındaki temel faktör olduğunun anlaşılmasıyla Batılı tarzda okullar açılmaya başlanmıştır. Bu hem branş olarak hem de okulların nitelikleri bakımından yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde, 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Batılı okullar rol model alınarak eğitimde çeşitli reform hareketlerine gidilmiştir. Rüştîye, İptidai, İdadi, Sultani, Darülfünun gibi kurumlar Batı etkisiyle ortaya çıkan eğitim kurumlarındandır. Bunun dışında dini eğitimin ağırlıklı olduğu eğitim kurumları eğitim ve öğretime devam etmekteydi. Azınlık ve yabancı okullarda bu dönemde sayıları artarak iyice yaygınlaşmışlardır. Böyle bir durumda eğitimin tek çatı altında olmaması zıt ve farklı görüşlerde bireyler yetiştirmekte ve bu durum, bir birliğin, ortak amacın oluşmasını engellemektedir. Ziya Gökalp ve başka diğer aydınlarca bu durum fark edilmiş ve büyük bir problem olarak dile getirilmiştir. Ancak bulundukları dönem içerisinde bu konuda bir çözüm üretilmemiştir(Akyüz, 2012,329).

Cumhuriyetin ilanından sonra eğitimde en büyük sorun olarak görülen farklı ve bazen zıt düşünceler içerisindeki bireylerin yetiştirilmesi öncelikler arasına alınarak, ilk çözülen sorunlardan biri olmuştur.

4.3.1.1. Tevhid-i Tedrisat Kanunu

Osmanlı Devlet'in kuruluş ve yükselme devirlerinde çok iyi olan eğitim yapısı ve sistemi 17. yüzyıldan sonra düşüşe geçmiş, Batıyla yarışamayacak duruma gelmiştir. Bilim ve teknolojik ilerlemeler konusunda geride kalan Osmanlı Devleti zaman zaman bu konuda çalışmalar yapmış olsa da istenilen bir başarı elde edilememiştir.

18. yüzyılın sonlarına doğru askeri anlamda yenilikler ve düzenlemeler yapmış olan Osmanlı savaşlarda önemli başarılar edinememiştir. Tanzimat döneminden sonra

Osmanlı eğitim kurumları olan medreselere ve modern eğitim veren eğitim kurumların alternatif olarak değerlendirilebilecek olan azınlık ve yabancı okulların sayısı artmıştır. Fakat bu okulların varlığı eğitim sisteminde çatırdamayı ve çöküşü beraberinde getirmiştir. Milli kültür ve milli eğitim anlayışının bozulmasına neden olan bu okullar birbirinden farklı müfredatlar ile milli benliğin oluşmasını engellemişlerdir.

Atatürk, ülkenin gelişmesi ve geleceği için eğitim sisteminde köklü bir değişiklik yapma düşüncesindeydi. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Osmanlı İmparatorluğundan devralmış olduğu eğitim sistemi ile birlik ve beraberliği sağlayamayacağını gördü. Eğitim kurumlarının büyük ölçüde eğitim çokluğu üzerine kurulu olmaları eğitimde yenilik yapmayı zorunlu kıldı. Yurt düzeyindeki tüm okulların eğitim ve öğretim birliği sağlaması konusunda görüş birliğine varıldığı 16 Temmuz 1921 Ankara Maarif Kongresi açılış konuşmasında Mustafa Kemal, gerilememizin en önemli sebebinin, şimdiye kadar takip edilen eğitim ve öğretim sistemleri olduğunu vurgulamış; bu problemlerden, Doğu ve Batı tesirlerinden uzak, millî bir eğitim programının hazırlanmasını istemiştir (Akyüz, 2012,320).

Cumhuriyetin ilanından sonra, 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat kanunu çıkarılmıştır. Öncelikli olarak Osmanlı'dan kalan ve Türk eğitim tarihinde en uzun süre eğitim veren kurum niteliğinde olan medreseler kapatılmıştır. Öğretim birliği sağlamak adına Millî Eğitim Bakanlığı kurularak eğitim kurumları bu bakanlığa bağlanmıştır. Eğitim işlerinin bu sayede tek bir el tarafından yürütülmesi sağlanmıştır. Modernitenin ürettiği eğitim modeli merkezi, zorunlu, laik, tek üniforma gibi kavramlarla açıklanabilir. Oluşan bu model Avrupa başta olmak üzere tüm dünyaya yayılmış ve Tevhid-i Tedrisat kanununun bu ilkeleri kabulü ile ülkemizde de uygulanmaya başlanmıştır. Tevhid-i Tedrisat yani tedrisatın tevhid edilmesi, eğitimde idari bir birliğin sağlanması, eğitimde standart bir form oluşturulması anlamına gelmektedir. Ulusal eğitim ilkesi ile milli kültür ve benliğimizin öğrenilmesine büyük önem verilmiştir. Pozitivist yaklaşım ile beraber laiklik de ulusal eğitimin çağdaş normlara göre yapılandırılması için eğitimin ilkelerinden birisi olmuştur. Dini anlayışa ve yaşayışa sahip toplumda laikliğin kabul ettirilebilmesi adına Pozitivizm dayanak noktası olmuştur (Gündüz, 2013,5; Akyüz, 2012,327)

Pozitivist yaklaşımın bir ürünü olan Tevhid-i Tedrisat kanunu yanlış inançlara, batıl fikirlere, bilimsellik ve çağdaşlaşma karşıtlarına verilmiş olan bir cevap niteliğindedir. Atatürk'ün Cumhuriyet'i kurmasıyla beraber eğitsel ve kültürel yapı yeniden inşa edilmiştir. Kurulmak istenilen pozitivist bakış açısına sahip modern ve dayanışmacı toplum modeli, eğitim sistemi ve hedeflerini de etkilemiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitimin temel amacı; çağdaş uygarlık seviyesine yükselmek ve geçmek olarak tarif edilmiştir. Bu dönemde eğitimin temel ilkeleri ulusal, bilimsel, laik, karma, uygulamalı olmasıdır. Amaçları ise milli varlığın algılanmasını sağlamak, her türlü fikre karşı saygı oluşturmak, ülkeyi esaret altında bırakmayacak zihinleri geliştirmek, azimli ve her anlamda güçlü bireyler yetiştirmektir. Eğitim Batı odaklı, milli esaslara dayalı, bedeni ve fikri gelişimi sağlayan, toplumsal kuralların, düzenin ve temizlik gibi kuralların uyulduğu medeni hususların önceliği gibi ilkelerle fikri ve vicdanı hür, ülkesi adına çalışabilecek medeni bireyler yetiştirmeyi bundan sonraki dönemde de hedeflemiş ve zaman zaman bu dile getirilmiştir (Akyüz, 2012,327,328).

1926 ve 1930 yılları arasında Mili Eğitim Bakanlığında Talim ve Terbiye Dairesinin başkanlığını yapan Mehmet Emin Erişirgil bu dönemin eğitimi hakkında birçok önemli yazı kaleme almıştır. Bu yazıları dönemin önemli dergilerinden biri olan Hayat'ta yayınlanmıştır. Dergi için kaleme aldığı bu yazılarda pozitivist ve pragmatik felsefe doğrultusunda gençlerin eğitilmesi gerektiğini savunmaktadır. Geçmişteki değer yargılarını eleştirmiş ve işe yaramadıklarını söylemiştir. Ayrıca Türk öğrencileri için yaptığı yorumda, öğrencilerin zeki ve çalışkan olduğunu kabul ettiğini ancak bir düşünce oluşturma ve araştırma gibi konularda yetersiz olduklarını dile getirmiştir (Akyüz, 2012,332).

Cumhuriyet sonrası için eğitimde belirlenen bu ilkelerin eğitimde yer alması biraz zaman almıştır. Çünkü istenilen bu yeniliklerin uygulaması sürecinde, eski sisteme göre eğitilmiş olan öğretmenler her zaman tutarlı olamamış, uygulamaya dönük bazı konularda yetersiz kalmışlar, geleneksel yöntemlerin dışına çıkamamışlardır (Akyüz, 2012,333).

1946 yılında Üniversiteler Kanunu çıkarılmış, Ankara'da bulunan fakülteler bu kanun ile Ankara Üniversitesi çatısı altında toplanmıştır. Demokratik bir üniversite

kurma istemi ile bu kanun çıkarılmıştır (Giorgetti ve Batır,2008,34). Eğitim reformları ile kaldırılan din eğitimleri ile ilgili görüşmeler sonucunda 1946 yılında ilkokullarda isteğe bağlı din derslerinin gösterilmesi kararı alınmıştır. Bu karar din derslerini zorunlu hale gelmesi, imam hatiplerin ve ilahiyat fakültelerinin açılmasının izlenmesinde başlangıç noktası olmuştur (Giorgetti ve Batır, 2008,35).

Hasan Saka hükümeti de 1947 yılından 1949 yılına kadar görev yapmış, Milli Eğitim Bakanı da Reşat Şemsettin Sirer ve daha sonra Hasan Tahsin Banguoğlu olarak devam etmiştir. Eğitim politikasında CHP parti programına bağlı kalınacağı söylenmiştir. Genel olarak yapılan eylemlere bakıldığında öğretmenlik mesleği çekici hale getirilmek istenmiş bunun için de maaşlarla ilgili düzenlemeye gidilmiştir. Mesleki ve teknik eğitime diğer hükümetlere göre önem verilmemiş hatta öğrenci ve buna bağlı öğretmen sayılarında azalma görülmüştür (Giorgetti ve Batır, 2008,35,36). Hasan Tahsin Banguoğlu'nun eğitim bakanı olarak devam ettiği Şemsettin Günaltay Hükümeti, 1949 yılından 1950 yılına kadar iktidarda kalmıştır. Dönemin eğitim alanında üzerinde durduğu en önemli konu din eğitimi olmuştur. Bir taraftan devrim ve ilkelere sadık kalınmaya çalışılmış diğer yandan da vatandaşların, çocukları için din eğitimi almalarını istemelerinin hak olduğunu ve bunun için gerekli imkanların sağlanması gerekliliği söylenmiştir. Kendi içlerinde çelişmemek adına da bu eğitimin laiklikten taviz vermek olmadığı dile getirilmiştir. Bu zincirin sonunda 1949 yılında ilkokullarda din dersi verilmeye başlanmış, 1949-1950 yılında da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi eğitim ve öğretime başlamış, Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak Kur-an kursları açılmıştır. Din eğitimi dışında alınan bir diğer karar da lise eğitiminin 3 yıldan 4 yıla çıkarılmasıdır. Ayrıca öğrencilerin yeteneği ve başarılı oldukları konular gözetilerek bu doğrultuda stratejiler belirlenmiştir (Giorgetti ve Batır, 2008,37,38).

II. Dünya Savaşı sonrasında barış beklenirken girilen Soğuk Savaş dönemi ülkemizi ve izlenilen politikaları da etkilemiştir. Sovyetlerin bu dönemde Yunanistan ve Türkiye üzerinde baskı kurmak istemesi bizi Batı Bloğu olarak adlandırılan ülkeleriyle ve Amerika ile yakınlaştırmıştır. 1949 yıllarında görülen ekonomik problemler ve halkın yoksul olması öğrenim gören öğrenci sayısında düşüşe neden olmuştur. Amerika serbest girişimciliğin desteklenmesi şartı ile Türkiye'ye Marshall yardımı yapacağını söylemiş ve bunun sonucu olarak ülke politikalarında liberalleşme

ve özgürleşme başlamıştır. Ülkemizde politikaların değişmesi eğitim alanında etkisini göstermiştir. Liberalleşmeye gidilmesinin eğitime etkisi demokratik ve girişimci öğrenci yetiştirmeyi amaçlaması şeklinde olmuştur (Giorgetti ve Batır, 2008,39,40).

Hasan Ali Yücel'in eğitim bakanlığı yaptığı dönem Türkiye'nin Rönesans'ı olarak sayılmış ve hümanist dönem olarak adlandırılmıştır. Latince ve Yunanca eğitime ağırlık verilmiş, hümanist akımın etkisi olarak Batı dillerinden eserler çevrilmiş, tercüme faaliyetlerine yoğunlaşmıştır. Rönesans dönemini hazırlayan hümanist eserler tercüme edilip okunarak Batı kültürü, insan ve tabiat anlaşılmasına çalışılmıştır. Eğitimde hümanizm etkisinin olumlu olduğunu söyleyenler olduğu gibi çeşitli eleştiri getirenler de bulunmaktadır. Hümanist politikanın, farklı kültüre, sosyal yapıya ve tarihe sahip Avrupa ile Türkiye üzerindeki etkilerinin aynı olmasını beklemek bir hata olmuştur. Atatürk döneminde oluşturulan ve temeli atılan milli kültür ve milli tarihe dayalı eğitim, kültürde hümanizm etiketiyle bu milli kökten kopmalara neden olmuştur (Giorgetti ve Batır, 2008,41,42).

4.3.1.2. Türk Dil Kurumu

Türkiye Cumhuriyeti'nin felsefi temellerinden biride Gökalt'ın Türkçülüğün Esasları adlı eseridir. Burada dilde Türkçülük esastır.*

Türk Dil Kurumu, Türk Dili Tetkik Cemiyeti adıyla 12 Temmuz 1932'de Atatürk'ün talimatıyla kurulmuştur. Cemiyetin kurucuları, hepsi de milletvekili ve dönemin tanınmış edebiyatçıları olan Sâmih Rif'at, Ruşen Eşref, Celâl Sâhir ve Yakup Kadri'dir. Kurumun ilk başkanı Sâmih Rif'at'tır. Türk Dili Tetkik Cemiyetinin amacı, "Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak, onu yeryüzü dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe erdirmek" olarak tespit edilmiştir. Kurulan cemiyet bu amacını Türk dilini tetkik ve elde edilen neticeleri neşir ve tamim ederek gerçekleştirecektir. Bu amaca ulaşmak için de şu yol takip edilecektir:

1. Toplanıp ilmî müzakerelerde bulunmak
2. Türk dilini kendi meşelerine, tekâmülüne ve ihtiyaçlarına göre tespit ve tedvin etmek
3. Türk dilini tetkike yarayacak vesaik ve malzemeyi elde etmek, eski kitaplardan ve memleketin her mıntıkasındaki halk dilinden derlemeler yapmak ve yaptırmak

4. Cemiyet mesaisinin semerelerini her türlü yollarda neşre çalışmak.

Atatürk'ün sağlığında, 1932, 1934 ve 1936 yıllarında yapılan üç kurultayda hem kurumun yönetim organları seçilmiş, hem dil siyaseti belirlenmiş, hem de ilmî bildiriler sunulup tartışılmıştır. 26 Eylül-5 Ekim 1932 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı'nda yapılan Birinci Türk Dili Kurultayı sonunda Kurumun "Lügat-Istılah, Gramer-Sentak, Derleme, Lenguistik-Filoloji, Etimoloji, Yayın" adları ile altı kol hâlinde çalışmalarını sürdürmesi kabul edilmiştir. Sonraki kurultaylarda bu kollardan bazıları ayrılmış, bazıları tekrar birleştirilmiş; fakat ana çatı değiştirilmemiştir. 1934'te yapılan kurultayda Cemiyetin adı, Türk Dili Araştırma Kurumu; 1936'daki kurultayda ise Türk Dil Kurumu olmuştur.⁷

4.3.1.3. Türk Tarih Kurumu

Türk Tarih Kurumu, ülkemizde bizzat Atatürk'ün direktifleriyle kurulan kurumların başında gelmektedir. Atatürk, özellikle Avrupa devletlerinin ders kitaplarında yer alan Türkler hakkındaki olumsuz iddialara ve “barbar” deyimini kullanılarak bir istilacı kavim şeklinde gösterilmelerine karşılık, bunun böyle olmadığını, cihan tarihinde en eski çağlardan beri hakiki yerinin ne olduğunun ve medeniyete ne gibi hizmetlerinin bulunduğu araştırılması gerektiğine inanmaktaydı.

İşte bu sebeple, 28 Nisan 1930 tarihinde, Atatürk'ün de bizzat katıldığı Türk Ocakları'nın VI. Kurultayı'nın son oturumunda, O'nun direktifleriyle, Âfet İnan tarafından 40 imzalı bir önerge sunulmuş ve “Türk tarih ve medeniyetini ilmî surette tedkik etmek için hususî ve daimî bir heyetin teşkiline karar verilmesini ve bu heyetin azasını seçmek salâhiyetinin Merkez heyetine bırakılmasını teklif ederiz” denilmiştir.²⁹ Mart 1931 tarihinde Türk Ocakları'nın VII. Kurultay'ında kapatılma kararı alınınca, bu defa 15 Nisan 1931'de “Türk Tarihi Tedkik Cemiyeti” adı ile yeniden teşkilatlanmış ve 1930'daki ilkeler temel alınarak faaliyetlerine devam

*Ayrıntılı bilgi için bkz. , Türkçülüğün Esasları, Ziya Gökalp, 1994.

⁷http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=77

etmiştir. Kurumun adı 1935 yılında “Türk Tarihi Araştırma Kurumu” olarak değiştirilmiş, daha sonra ise “Türk Tarih Kurumu”adını almıştır.⁸

Hem Türk Dil Kurumu hem de Türk Tarih Kurumu Cumhuriyet’in pozitivist yaklaşımının bir ürünüdür. Bu iki kurum ile Türk dili ve Türk tarihi üzerindeki olumsuz olduğu düşünülen yabancı etkilerin kaldırılması amaçlanmıştır. Özellikle Türk dili ve dolayısıyla Türk kültürü üzerindeki Arap etkisi kırılmaya çalışılmıştır. Tarih konusunda ise İslamiyet öncesi döneme de yer vermeye başlanmıştır.

İlköğretim

İlköğretim eğitimi 1924 yılından itibaren 5 yıl olacak şekilde yürütülmeye başlanmıştır. Bazı köy okullarında çeşitli vaziyetlere göre bu süre kısaltılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun büyük çoğunluğu köylerde olduğu için ilköğretime köy eğitimi olarak bakılmış ve büyük önem verilmiştir. 1927 yılının maarif verilerine göre ülke nüfusunun %75’ten fazlası köylerde yaşamaktadır. Nüfusun büyük çoğunluğunun yaşadığı köylerde okuma-yazma oranı %5,92’dir. Bu oran şehirde ise %32.04’ü bulmaktadır (Giorgetti ve Batır, 2008,28). 1937 yılında Köy Öğretmen Kursları ve bunu izleyen yıl 1940’da da Köy Enstitüleri açılarak köylerdeki öğretmen sorununa özellikle ilköğretim anlamında çözüm getirilmiştir. İlk olarak Atatürk’ün büyük önem vermeye başladığı ve sonraki hükümetlerin de bunu takip etmesi ile 1938-1950 yıllarında ilköğretimin yaygınlaşması adına büyük bir yol kat edilmiştir (Giorgetti ve Batır, 2008,31).

Ortaöğretim

İlköğretimin yaygınlaştırılmasına verilen önemi takiben bunu kademeli olarak ortaöğretimin yaygınlaştırılması izlemiştir. İzlenen politikalar için ülke ihtiyaçları tespit edilerek buna yönelik amaçlar oluşturulmuştur. Politikaların gerçekleştirilmesi ve başarılı olması adına ortaöğretim öğrenci ve öğretmen sayısında artış yaşanmıştır buna karşılık II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan ekonomik olumsuzluklar

⁸<http://www.ttk.gov.tr/genel/tarihce/>

ortaöğretime giden öğrenci sayısında düşüş yaşanmasına neden olmuştur (Giorgetti ve Batır, 2008,40).

Yükseköğretim

1946 yılında yürürlüğe giren 4936 sayılı ‘Üniversiteler Kanunu’ çağdaş ve evrensel bir üniversite adına atılan ilk adımdır. Aynı zamanda en uzun süre yürürlükte kalmış olan üniversite kanunu sıfatını da taşımaktadır. Bu kanun üniversitelerin tanımını, tüzel kişilikleri ve özerklikleri olan, bilim, araştırma ve öğretim birliklerinin olduğu kurumlar şeklinde yapmıştır. Üniversitelerin 1946 yılında özerklik kazanması siyasi kontrolden çıkmalarını sağlayan ve bilim adına reform sayılan bir özelliktir. 1945 yılında çok partili sisteme geçilmesi ile birlikte demokratikleşme hız kazanmış, bu olay eğitim hayatına da yansarak demokratik ve özgür bir eğitim sistemi söz konusu olmaya başlamıştır (Giorgetti ve Batır, 2008,45).

4.3.2. Darülfünun ve Cumhuriyet Döneminde Yükseköğretim

19. yüzyılın başlarından itibaren Batıya doğru yöneliş, eğitim anlayışında meydana gelen değişimler ve sosyal hayatın giderek Avrupai bir tarza yönelmesi süregelen eğitim kurumlarına bir alternatif olması düşüncesini meydana getirmiştir.

Osmanlı döneminde ve Cumhuriyet kurulduktan sonraki 10 yıllık süreçte tek yüksek öğretim kurumu Darülfünun olmuştur. Osmanlı Devleti’nin son yıllarında yapılan ıslahat hareketlerinden biride ilk yükseköğretim kurumu olan Darülfünun ‘dur.

Osmanlının modernleşme çalışmalarının bir parçası olarak inşa edilen Darülfünun, yeni anlayışa uygun olmadığından dolayı Cumhuriyet dönemindeki reformlar sırasında tamamen ve kökten inşa edilmiş eğitim kurumlarını hayata geçirmek ve kontrol altında tutmak amacıyla kapatılmıştır. Yapılan İnkılaplar karşısında bitaraf olması da kapatılmasında rol alan etkenlerden birisidir. Bazı eğitimciler bu tarafsızlığın Batı standardına yaklaşmış, bilgi akışının özgürce olduğunu bu nedenle reformlara fiilen karışmadığını dile getirse de 1933 yılında kapatılmıştır. Darülfünun’un kapatılması yükseköğretimde Cumhuriyet İnkılapları’nın amaçlarını yerine getirilmesi adına atılmış önemli bir adımdır (Gündüz, 2013,7).

İlk ve ortaöğretimdeki modernleşme hareketlerinin ardından yükseköğretimde de modernleşme ihtiyacı önemli derecede hissedilmiş, medreselerle mücadele etmek ve tekellerini kırmak için yükseköğretim konusu dikkat çekmeye başlayan bir mesele olmuştur. Bu gelişmeler üzerine 1845 yılında Darülfünun'un kurulması kararlaştırılmıştır. Darülfünun'un kurulması Osmanlı Devleti'nin geri kalmışlıktan kurtulması, klâsik medrese eğitim anlayışından uzaklaşmak; bilim ve tekniğin eğitim ve öğretimde esas olması fikrinden doğmuştur (Akyüz, 2012,113). Ocak 1863'te Derviş Paşa'nın halka açık Fizik dersleri vermesiyle Darülfünun öğretime başlamıştır. Okulun o dönemlerde bağımsız binası olmamış ancak Fransız kuruluşlarının da yardımıyla 4000 kitaplık kütüphanesi, devrin özelliklerine göre modern sayılabilecek laboratuvarlar kurulmuştur. Darülfünun binası önce Maliye daha sonra da Adliye Nezaretine verilmiş, bunun üzerine Nuri Efendi Konağına taşınmış, burada serbest dersler verilmeye devam etmiştir. Bina yangında tamamen 4000 ciltlik kütüphanesiyle yanmıştır. Darülfünun yeni bir binaya taşınması ve açılabilmesi yeni bir binanın yapımına bağlı olmuştur. Nizamnamede, okulun öğretim dilinin Türkçe olacağı ancak Türkçe bilmeyen öğretmenlerin Fransızca ders verebileceği yer almış, öğrencilere Fransızca ders verebileceklerdir. Darülfünun 1870'te tekrar açılmış, müdürlüğüne Hoca Tahsin Efendi getirilmiştir (Akyüz, 2012,114). Tekrar açılışında 1000'den fazla istekli arasından 450 öğrenci alınmıştır. Çoğu askerî okullardan sağlanan öğretim elemanlarının oluşturduğu bu eğitim kadrosu ancak bir yıl eğitim verebilmiş, Cemalettin Afgani'nin bir yıl sonra Ramazan ayında halka açık konferanslarda nübüvvetin bir sanat olduğunu söylemesi olaylara neden olmuştur. Afgani İstanbul'dan uzaklaştırılmış, Tahsin Efendi nazırlıktan alınmış bundan sonra eğitim bir yıl daha sürebilmiş, 1872' de tatil edilmiştir. Bütün olumsuz şartlara rağmen Darülfünun'un tekrar açılma çabaları devam etmiştir. Darülfünun'un üçüncü defa açılma düşüncesi Saffet Paşa'nın gayretleri ile olmuştur. Saffet Paşa, Darülfünun-u Sultani adı ile Galatasaray Sultanisi'nin içinde ve müdürlüğünü Sava Paşa'nın yaptığı, Batılı öğretmenlerin eliyle 1874 yılında yeniden açılabilmiştir. Okulda, Hukuk, Mühendislik ve Edebiyat şubeleri kurulmuştur. Türkçe ders verecek öğretmen bulunamadığı için öğretim dili Fransızca olarak kabul edilmiştir. Böylece yeni kurulan Darülfünun yalnız Galatasaray Sultanisi mezunlarının devam edebileceği okul haline dönüşmüştür. Okulun programında, Türk Tarihine ve Edebiyatına, sanatına ve kültürüne yer

verilmemiştir. Darülfünun-u Sultani'nin tasarruf gerekçeleri ile 1877'de önce Hukuk ve Mühendislik daha sonra Edebiyat şubesinin de kapanmasıyla okul 1881' de tamamen ortadan kalkmıştır. Darülfünun Mutlakıyet Döneminin siyasî ortamındaki belirsizlikler sebebiyle uzun süre kapalı kalmıştır. Okulu açma çabaları 1900'lü yıllara kadar yetersiz kalmıştır. Darülfünun 'un esas gelişmesi 1908'den sonra olmuştur. 21 Eylül 1908'de Mülkiye Mektebi'ndeki eski yerinden çıkarılmış, Zeynep Hanım Konağına nakledilmiş, programları tamamen gözden geçirilerek daha önceki dönemde siyasal nedenle programa konmayan; Tarih, Edebiyat ve Felsefe dersleri eklenmiş ve Darülfünun-u şahane ismi yerini Darülfünun-u Osmaniye bırakmıştır. 1908 yılından sonra yüksekokullara ve bilhassa Darülfünun'a öğrenci müracaatı çok fazla olmuştur. 1909 yılında Darülfünun özel bir binaya kavuşturulmuş, öğretim araç ve gereçleri bakımından da zenginleştirilmiştir. Darülfünun'un 1914 yılındaki durumu sayılarla şu şekilde gösterilebilir; çeşitli bölümlerinde 3019 öğrenci ve 93 öğretim elemanı vardı. Ancak yapılan tüm reform çalışmalarına rağmen Darülfünun'da istenilen gelişme, Cumhuriyetin kuruluşuna kadar sağlanamamıştır. Ekim 1919 Nizamnamesi ile ilmî muhtariyet kazanan Darülfünun'a 1924'te tüzel kişilik tanınmıştır. 1933 yılında 2252 sayılı kanun ile Darülfünun'u kaldırmış, Millî Eğitim Bakanlığı kendisine bağlı İstanbul Üniversitesi kurmakla görevlendirilmiştir (Akyüz, 2012,222,224).

1944 yılında ülkedeki mühendis ve teknik eleman açığını kapatmak ve kalifiye elaman yetiştirmek için Avrupa mühendis okullarına benzer eğitim programlarına sahip olan İstanbul Teknik Üniversitesi kurulmuştur. Bu fakültenin kökeni ise III. Selim döneminde kurulan Mühendishane-i Berr-i Hümayun'na dayanmaktadır. Ankara Üniversitesi içerisinde bulundurduğu 1925 yılında kurulan Hukuk Fakültesi, 1935 yılında kurulan Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, 1943 yılında kurulan Fen Fakültesi ve 1945 yılında kurulan Tıp Fakültesi ile birlikte kuruluşunu 1946 yılında resmen gerçekleştirmiştir. Ankara Üniversitesi, Atatürk ilke ve inkılâplarının dayanaklarını oluşturmak, bu ilke ve inkılâpları yurt geneline yaymak, kökleştirmek ve çağdaşlığın, bilimin ve aydınlığın ifadesi olan bu değerlerin yılmaz savunuculuğunu yapmak üzere, temeli bizzat Atatürk tarafından atılmış bir üniversitedir. Atatürk 1937 tarihinde yaptığı konuşmada Doğu Anadolu'da bir üniversite kurulmasının gerekliliğinden söz etmiştir. Gelişmekte olan Türkiye'nin gerek kamu sektöründe gerekse özel sektördeki insan gücü ihtiyacını gecikmeden karşılamak ve yükseköğretimi yurt yüzeyine

yaymak amacıyla bölge üniversiteleri açmanın gerekliliği kabul edilmeye başlanmıştır. Bu amaçla, 1955 yılında Ege Üniversitesi ve Karadeniz Teknik Üniversitesi kurulmuştur. 1956 yılında Bölge Planlaması ve Mimarlık Okulu adıyla kurulan Orta Doğu Teknik Üniversitesi, uluslararası nitelikte bir üniversite ihtiyacını karşılama fikrine istinaden eğitim hayatına başlamıştır. 1959 yılında kuruluşunu tamamlayan bu üniversite, sosyal ve beşerî bilim dallarında öğretim yapan bölüm ve fakülteler de açılmış ve yönetsel açıdan klasik Türk üniversitelerinden farklı olan Anglosakson modeline uygun olarak eğitim vermeye devam etmiştir. 1957 yılında Erzurum'da kurulan Atatürk Üniversitesi'nin, Amerikan Land-Grant üniversiteleri tipinde olması düşünülmüştür. Üniversitede geleneksel mesleklere de yer verilmekle beraber, çeşitli alanlarda "çiftçinin, hayvan yetiştiricinin, inşaatçının, imalatçının, işçinin, iş adamının" sorunları ile de ilgilenilecektir (Korkut, 2003,42-45)

Üniversite teorik araştırmalar yapmakla beraber, özellikle uygulama değeri olan araştırmalar üzerinde durarak, bilginin ve araştırmanın dershanedeki öğrenciye olduğu kadar, üniversite dışındaki vatandaşlara yayılması prensibi ile eğitim hayatına başlamıştır. Kurulan bu üniversitelerin eğitim programları, vizyon ve misyonları göz önüne alındığında pozitivist eğitim anlayışın hâkim olduğunu görmekteyiz. Akla ve bilme önem veren ve bireyi ön plana alan bu eğitim kurumları, geleneksel ve muhafazakâr eğitim anlayışından kaçınmış, yeni yöntem ve kuruldıkları dönemin dünya düzenine uygun birer eğitim kurumu olmuşlardır.

4.3.3. Köy Enstitüleri ve Felsefî Yaklaşımları

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Cumhuriyet felsefesine uygun ve aynı zamanda eğitimci açığını kapatmak için bir eğitim hamlesi gerekiyordu. İşte bu iki nedenden dolayı ilk başta Köy Muallim Mektepleri ve Köy Eğitim Kursları açılmıştır. Devam eden süreçte de Türkiye Cumhuriyeti'nin felsefî yaklaşımlarından biri olan Pozitivizm'i hayata geçirmek olan Köy Enstitüleri açılmıştır.

4.3.3.1. Köy Muallim Mektepleri

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kırsaldaki öğretmen ihtiyacını karşılamak için açılmış okullardır. 1927 – 1928 eğitim öğretim yılında faaliyete açılmıştır. Bu okullar

hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Ancak Kayseri ve Denizli’de açılan bu okullar için 1926 yılında bir talimatname, 1927 yılında da bir müfredat programı yayınlanmış olup istenilen verim alınamayınca 1932 yılında Kayseri’deki, 1933 yılında ise Denizli’deki okul kapatılmıştır (Dilek, 2016,92,110).

4.3.3.2. Köy Eğitim Kursları

Bu okulların kapanmasından sonra, köylerdeki geri kalmışlığa çare olmak ve ziraat usullerini de köylüye kazandırmak amacıyla Maarif ve Ziraat Vekaletleri tarafından ortak olarak 1936 yılında Köy Eğitim Kursu açılmıştır. Burada amaçlardan biri de yeni kurulan Cumhuriyet’in inkılaplarını köye taşımaktır. Askerliğini çavuş veya onbaşı olarak yapan okuma yazma bilen gençlerin bu kursları alınması planlanmıştır. Trakya’dan, Eskişehir’de, Erzincan’da ve Kars’ta açılan kurslardan 600 eğitimci yetişmiştir. Bunlara ek olarak, 1938 yılında Kayseri, Malatya, Kastamonu ve İzmir’de 5 kurs daha açılmış ve 1500 eğitimci daha yetişmiştir. 1939’da ise Antalya, Adana, Samsun ve Trabzon’da 4 kurs daha açılması ve toplam eğitimci sayısı 3000 olarak düşünülmüştür. 1940 yılından itibaren Köy Enstitüleri’ne dönüştürülen bu kurslar 1947 yılında tamamen kapatılmıştır (Sarı, Uz, 2017,20,55).

Bu iki okul pozitivist çok fazla etki taşımamakla beraber, daha çok köylerdeki öğretmen ihtiyacını kapatma amacı gütmektedir. Her iki girişim de istenilen sonucu vermediği için daha kapsamlı, müfredatı daha geniş Köy Enstitüleri’ne geçilmiştir.

4.3.3.3. Köy Enstitüleri

İlköğretim sorunun çözülmesi ve o dönem içerisinde kırsal kalkınmanın sağlanması adına atılan en önemli adımlardan birini Köy Enstitüleri oluşturmaktadır. Enstitüler, eğitimin kalkınmayı direkt olarak sağlamasını ve aynı zamanda çarpan etkisi ile birlikte eğitimci yetiştirerek kendi sorununu da çözmesi adına bugün bile üzerine konuşulan bir model olmuşlardır.

Cumhuriyetin yaptığı büyük devrimlerin olumlu etkisi kentlere ve kentlilere olmuş, köylere ve köylülere hemen hemen hiç dokunulmamıştır. Açılan bu Köy

Enstitüleri devrimin köylü ve köylerde de yapılması adına ikinci bir devrim niteliği taşımıştır (Gündüz, 2013,8).

Eğitim bilimi açısından önemli rol oynayan Köy Enstitüleri'nin kapanmasının üzerinden oldukça uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen bu konudaki tartışmalar tüm sıcaklığı ile devam etmektedir. Ancak bu tartışmaların siyasi boyutlarda da olması nedeniyle, enstitülerin eğitim bilimi açısından tartışılıp değerlendirilmesi konusu çoğu zaman gölgede kalmaktadır.

Enstitüler toplumsal yapı bakımından realist ve pragmatik; yeni toplum oluşturma anlayışı ile oluşturmacılık felsefesi; eğitim anlayışı ile politeknik eğitim, katılımcılık ve insana verdiği değer ile davranışçı- çevreci; kurumsal yönetim açısından klasik ve neo-klasik; bütün bunların bağlamında oluşturduğu eğitim felsefesinde de ilerlemeci ve oluşturmacı bir felsefe özelliği göstermektedir (Erkılıç, 2013,1).

Köy Enstitüleri'nde realist eğitim anlayışı benimsenmiştir. Konu ile ilgili değerlendirmesinde Erkılıç; "Realizm, gerçekliğin düşüncenin dışında, insan zihninden bağımsız olduğunu savunur. Ontolojik bir geçişin var olduğunu, olgusal olarak bulunabileceğini ve bilinebileceğini söyler. Realist felsefeye göre de eğitim, toplumsal gerçekliğin bulunması ve bu doğrultuda uygulamaların izlenmesi olarak tanımlanabilir. Bu şekilde toplumsal yapının devamlılığının sağlanması hedeflenir. Kültürün aktarılması ile doğayla uyumlu, kültürlü ve erdemli insan yetiştirmek amaçlanır. Realist eğitimde otoriteyi egemen kültüre bağlı öğretmen oluşturmaktadır. Yani realist felsefe eğitimi özetlenecek olursa, bireylerin kültür aktarımı yapmasını sağlayarak mevcut sistemi koruyan bir anlayış olarak söylenebilir. "Köy Enstitüleri modern bilim gerçeklerini kabul eden, deney ve gözlem yoluyla eğitim veren bir kurumdur. Konu ile ilgili değerlendirmesinde Erkılıç; Pozitivizm diğer adıyla olguculuk, metafizik konuları ve batıl inançları yok sayan, modern bilim gerçeklerini kabul eden bir felsefedir. Pozitivizm irrasyonelliği yok sayarak rasyonelliğin yanında yer alır. Pozitivist eğitimde dünya gerçeklerine ve bilime dayanan bir eğitim anlayışı ortaya çıkar. Eğitim, metafiziğin konularından uzak, deney ve gözlem ile ölçülebilen ve doğrulanabilir konulara yer verir. Nesnel olma, doğrulanabilirlik, bilimsel düşünme bu eğitim felsefesinin uygulamasına ilişkin temel değerlerdir. Diğer eğitim felsefelerine

göre pozitivist eğitim felsefesi, insanlığın gelişmesine katkıda bulunmuştur. Eğitim yönetiminde demokratik ilkeler esastır. Pozitif eğitim anlayışı pratikte manevi değerlere önem vermeyişi, metafizik konularını ele almaması ve salt gerçeğin doğrusal bir yapıdan çok karmaşık bir yapıda olması nedenleri ile eleştirilere maruz kalmıştır (Erkılıç, 2013,5,6).

Köy Enstitüleri'nin öncelikli amacı yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilköğretimdeki öğretmen açığına çözüm bulmaktır. Bu kurumlarda eğitim gören öğrencilerin nihai amacı vatanına, milletine faydalı birer öğretmen olmak ve öğrencilerini bu doğrultuda yetiştirmektir. Konu ile ilgili değerlendirmesinde Erkılıç, İdealizmi şöyle tanımlamaktadır;" İdealizm, öncelikle bir ülkü adına bütün benliği ile çalışmak " olarak adlandırılabilir. İkinci bir deyişle, var olan tüm gerçekleri bilinç süreçlerine indirgeyip ele almaktır. İdealist felsefede eğitimin amacı, kişinin iyiyi ve doğruyu bulması, bunu uygulaması için yetiştirilmesi olarak tanımlanabilir. Eğitim anlayışı, mutlak doğrulara dayalı olarak insan aklının çalıştırılmasına yöneliktir. Konu merkezli çalışır ve otorite odaklı bir sistemde işler. Merkezi otoritenin belirlediği konu ve amaç bağlamı olarak eğitim kurumları tarafından uygulanır. Ancak yapılan idealizm ve idealist felsefeye göre eğitimin yapılan tanımı pratikte farklı işlemektedir. Tarihsel süreç içerisinde baktığımızda ideoloji aktarmalı ve muhafazakâr bir eğitim uygulamasının işlediği görülmektedir (Erkılıç, 2013,13).

4.3.3.4. Köy Enstitüleri ve Açılış Süreci

En başta belirtmek gerekir ki, bu dönem Zürcher'in de söylediği gibi parti ile devletin birleştiği bir dönemdir (Zürcher, 2004,259). Geçmiş yıllara bakıldığında ülke nüfusunun büyük çoğunluğunun kırsalda yaşaması nedeniyle kırsal alandaki eğitim, geçmiş yıllardan beri bir sorun olarak siyasilerce ele alınmıştır. Şehir öğretmen okulları mezunu bulunmakta ancak bunlar da köyde eğitim vermek istememekteydi. Çözüm olarak 1930'lu yıllarda Köy Öğretmen Kursları, Köy Muallim Mektepleri, Köy Öğretmen Okulları gibi girişimlerde bulunulmuş ancak istenilen hedefe ulaşıp mevcut ihtiyaç bunlar ile karşılanamamıştır. Bazı eğitimcilere göre eğitim tarihimizin eşsiz projelerinden biri olan Köy Enstitüleri ilköğretim sorununu 15 sene gibi kısa bir sürede çözmeyi hedeflemiştir. İlki 1 Ekim 1937 tarihinde Eskişehir – Çifteler 'de,

ikincisi ise 30 Ekim 1937 tarihinde Köy Öğretmen Okulu adıyla açılmış, sonra bunun başarısını takiben üç okul daha açılmıştır ve projeden olumlu sonuçlar alınınca resmi olarak Köy Enstitüleri'ni açma çalışmaları başlamıştır. İsmail Hakkı Tonguç Köy Enstitüleri'nin neden gerekli olduğunu gerekçelerle sıralayarak tasarıyı meclise sunmuştur. İlköğretimdeki istatistiklerin düşük olması ve nüfusun %80 gibi büyük bir çoğunluğunun köyde yaşaması gösterilen en önemli gerekçedir. İlköğretimdeki bu eksikliğin kapatılması adına kısa zaman ve az masrafla köye öğretmen yetiştirecek bu okullar eğitim mücadelesinde başrolde oynayacaklardır. 17 Nisan 1940 tarihinde Köy Enstitüleri Kanunu kabul edilmiştir (Giorgetti ve Batır, 2008,45,48).

Köy Enstitüleri, ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durumun gerektirmesi ile ortaya çıkan kurumlardır. Bu nedenle de izledikleri eğitim politikası ve felsefesi, bulundukları dönem boyunca etkilendikleri sosyo-ekonomik yapıyla beraber değişim göstermiştir. Sonuç olarak enstitülerin açılış, gelişme ve kapanış dönemlerinde mevcut durum ve politikadan bağımsız olarak düşünülemez. Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan Köy Enstitüleri'nin eğitimi, laik, bilim temelli, herhangi bir konuda ayırım gözetmeksizin karma ve ücretsizdir. Bunlar bize bu okulların pozitivist felsefeye olan yakınlığını gösterdiği gibi sosyal bir model olduğunu da göstermektedir (Erkılıç, 2013,14). Köy Enstitüleri için oluşturulan ilk programda, dersler kültür, tarım ve teknik çalışma olarak üçe ayrılmıştır. Enstitüler hem kuruldukları Anadolu coğrafyasının ekonomik ve kültürel yönden ikliminin değişmesini, hem de mezunlar arayıcılığıyla diğer kırsal yerleşmelerin de bu değişimi yaşamasını sağlamışlardır. 1937 yılında ilk enstitüden sonra kısa sürede enstitü sayısı 21'e ulaşmıştır. Enstitüler ilk mezunlarını da 1942 yılında vermiştir. Çok sayıda öğretmen ve eğitmen yetiştiren enstitüler 1940 yılında %37,1 olan ilköğretim okullaşma oranını 10 yıl gibi kısa bir sürede %65,5'e çıkarmıştır (Giorgetti ve Batır, 2008,47).

Dönemin sosyal, ekonomik ve kültürel koşulları göz önünde bulundurularak, Köy Enstitüleri'nin kurumsal yönetimi ve eğitim programları, eğitim felsefeleri bakımından değerlendirilmiştir.

- Genel nitelikler; Bilimsel düşünme, bilimsel araştırma sürecinin kavranılması, bilişimsel bakış ve kavrayışın egemenliği,

- Eğitim programlarına yansımaları; Bilimin yol göstericiliği, eğitimin yaşamı kapsamı, yaparak yaşayarak öğrenme, karma eğitim, laikliğin savunulması ve yerleşikliğinin sağlanması, demokrasi için eğitim,
- Kurumsal yönetime yansımaları; Demokratikleşme Yönetime katılım, durumsallık, klasik ve neo-klasik yönetim uygulamalarına düşünsel kaynaklık, sanat eğitimi, eğitsel ve kültürel kol etkinlikleri,
- Yorum; Bilimsel görüşe sahip öğretmen adayı, toplumcu, yeni cumhuriyete ve aydınlanmaya önder, değerlerle çatışmayan, çağdaşlaşmaya katkı, Batı kültürüne açık bir sanat ve kültür eğitimi (Erkılıç, 2013).

Pozitivist felsefe bağlamındaki eğitimin temel amacı, bilim anlayışının eğitimde egemen olmasıdır. Bilimsel bilgiyi deney, gözlem ve uygulamalar ile elde eden, batıl inanç ve metafizik konularını reddeden bireyleri yetiştiren bir eğitim sürecinin oluşturulmasını amaçlar. Köy Enstitüleri'nin öğretim yöntemlerinde pozitivist felsefenin izleri görülmüştür. Enstitüler eğitim süreçlerinde, Pozitivizm'in de amaçladığı gibi, yaşayarak ve yaparak öğrenme, deney, gözlem ve tümevarım yöntemlerini izleyen uygulamaları temel almıştır (Erkılıç, 2013,9). Köy Enstitülerin'de eğitim ile üretim bir arada yürütülmüştür. Bunun ana misyonu kırsal alanların, köylerin sosyal ve ekonomik açıdan kalkınmasını sağlamak, yeni kurulan Cumhuriyet'in ayağa kalkarak gelişmesine katkıda bulunmaktır. Okullarda insan ve madde kaynaklarının verimli ve etkin kullanılması amaçlanmıştır. İlerlemeci ve bilimin öncü olduğu bir eğitim sistemi oluşturulmak istenmiştir. Bu durum nedeniyle Realizm ve Pozitivizm bu kurumlarda etkili olmuştur (Erkılıç, 2013,13). Saraçoğlu Hükümeti ilköğretim, ortaöğretim, lise ve yüksek tahsil öğrencilerini önceki yıllarla karşılaştırarak gelişmelerinin ve başarılarının takipçisi olmuştur ve eğitim için ayrılan bütçe arttırılmıştır. 1943 yılına gelindiğinde öğretmen okullarına eğitimci yetiştirmek için Hasanoğlu Köy Enstitüsü bünyesinde üç yıllık ve sadece köy enstitüsü mezunlarının kabul edildiği bir yükseköğretim kısmı açılmıştır (Giorgetti ve Batır, 2008,32).

Tablo.1 Türkiye Cumhuriyeti’nde 1937 yılından itibaren kurulan Köy Enstitüleri⁹

Ad/Bulunduğu İl	Kuruluş Tarihi	Ad/ Bulunduğu İl	Kuruluş Tarihi
Akçadağ / Malatya	1940	Gönen / Isparta	1940
Akpınar-Ladik/Samsun	1940	Hasanoğlu / Ankara	1941
Aksu / Antalya	1940	İvriz / Konya	1941
Arifiye / Sakarya	1940	Kepirtepe / Kırklareli	1938
Beşikdüzü / Trabzon	1940	Kızılçullu / İzmir	1937
Cılavuz / Kars	1940	Ortaklar / Aydın	1944
Çifteler / Eskişehir	1937	Pamukpınar / Sivas	1941
Dicle / Diyarbakır	1944	Pazarören / Kayseri	1940
Düziçi / Adana	1940	Pulur / Erzurum	1942
Erciş / Van	1948	Savaştepe / Balıkesir	1940
Gölköy / Kastamonu	1939		

4.3.3.5 Köy Enstitüleri’nin Kapanışı

Köy Enstitüleri açılışından itibaren, dönemlere göre izlediği politikalar nedeniyle çeşitli eleştirilere maruz kalmış ve günümüzde bile devam eden tartışmaların merkezinde yer almıştır. Türkiye’nin çok partili yaşama geçmesiyle birlikte enstitüler siyasete malzeme edilmiş ve yıpranarak kapanmasına giden sürecin başlamasına neden olmuştur. Köy Enstitüleri, sağ ve sol kanattan çeşitli eleştirilere maruz kalmışlardır. Getirilen ilk eleştiri muhafazakâr çevreden olmuştur ve en çok tartışılan konu geleneksel yapıyı uymadığı söylenen kız ve erkeğin birlikte eğitim görmesidir. Ayrıca okutulan bazı kitapların da komünizm propagandası yaptığı iddia edilmiştir. Bu eleştiri, üretimin ikinci plana atıldığı ve sosyalist sistem eğilimli bir politika izlendiğidir. İkinci bir görüş de enstitülerin kırsal kesimde bulunan alt gelir grubundaki çocukların kapitalist sistem için yetiştirildiğidir.

Son olarak getirilen görüş Köy Enstitüleri’nin dönemini çok iyi analiz ettiği ve buna uygun bir kurum olarak ortaya çıktığıdır. Sonuç olarak bakıldığında bu görüşler için tamamen doğru veya yanlış denilememektedir. Çünkü enstitüler tek bir felsefeye odaklanmak yerine farklı felsefe ve ilkeleri temel alarak kendilerine has eğitim süreçleri oluşturmuşlardır ve bulundukları dönemin sosyo-ekonomik yapısına göre de çeşitli reformlara giderek sabit bir felsefede odaklı kalmamışlardır. Köy Enstitüleri’nin

⁹ <http://webb.deu.edu.tr/ketam/index.php/hakkimizda/koy-enstituleri-tarihi>

kapanış dönemleri ele alındığında politik yapının etkili olduğu görülür. Ancak bu enstitülerin sahip olduğu felsefi görüşlerin de kapatılma sürecinin bir nedeni olarak rol oynadığı unutulmamalıdır. Nedenlerden bir diğeri olarak da enstitü mezunlarının köylerde bir uyanış yaratması, ilerleme ve değişim odaklı çalışmaları muhafazakâr kesimlerce hoş karşılanmaması da sayılabilir. Saraçoğlu sonrasında 1946- 1947 yılları arasında Recep Peker hükümeti ve maarif vekili olarak Reşat Şemsettin Sirer bulunmaktadır. Bu dönemde öne çıkan en önemli olgu Köy Enstitüleri'nin ulusal duygular içerisinde öğrenci yetiştirilmesinin siyasi propagandalara alet edilmesi ve bu yüzden yıpratılmasıdır. Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ise bu yıpratmalara sessiz kalmış hatta Köy Enstitüleri'nin kurucusu olan Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç 1946 yılında görevlerinden alınmıştır. Köy Enstitüleri bakanlık kontrolüne alınmış, hareketleri denetlenmeye başlanmış ve yapısal değişikliklere gidilmiştir. 1947 yılında enstitülerin ders programlarında değişiklikler yapılarak teknik, kültür ve tarım olan üç ana koldan teknik anlamdaki üretim ilkesi kaldırılmıştır. Bunu izleyen başka bir değişiklik ile birlikte kültür dersleri olan sosyoloji ve psikoloji dersleri kaldırılmış, İngilizce seçmeli ders haline getirilmiştir. Ders saatleri düşürülmeye başlanmıştır. 1953 yılında teknik dersler olan demircilik, marangozluk, dokuma faaliyetlerine son verilerek klasik iş dersi verilmeye başlanmıştır. Tarım dersinin de saatlerinde düzenleme yapılarak azaltılmıştır. Bütün bunlar Köy Enstitüleri'nin kimliğini kaybetmesine ve içinin günden güne boşalmasına neden olmuştur. 1950 yılında Demokrat partinin iktidara gelmesi ile birlikte kapatılma süreci hızlanmış ve 1954 yılına gelindiğinde de Köy Enstitüleri ilk öğretmen okulları ile birleştirilmiş ve resmen kapatılmıştır (Giorgetti ve Batır, 2008,47,48).

1940'lı yıllara kadar, okuma - yazma oranının düşük olduğu ve harf inkılabı ile de köklü bir değişime gidildiği için halkın eğitimine büyük önem verilmiştir. 1960'lı yıllardan sonra ise hükümetler siyasi isteklerini zaman zaman eğitime yansıtmışlar ve bu nedenle eğitimde istikrar sağlanamamıştır.

Yine bu siyasi kaygı nedeniyle seçmenlerin tatmin olması adına ihtiyaçlar göz önüne alınmadan çeşitli okullar açılmıştır. Bu doğrultuda açılan okullara eğitimci atanması için öğretmen eğitiminde de nitelik gözetilememeye başlanmıştır. Sonuç olarak da eğitim ve öğretim zarar görmeye başlamıştır. Zaten tamamen benimsenemeyip uygulanmaya konulamayan ilkeler ile eğitimin bu şekilde zarar

görmesi, geçmişten gelen geleneksel yöntemlerin silinmeyip kısmen de olsa sürmesini sağlamıştır (Akyüz, 2012,328,329).

Tablo.2 1935 – 1955 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti’nde bulunan okur – yazar oranı

OKUMA – YAZMA ORANI			
Yıl	Toplam Nüfus	Okur – Yazar Nüfus	Yüzdelik Oran
1935	12,862,754	2,475,649	%19
1955	19,366,996	7,915,238	%40

*6 yaş ve üzeri nüfus dahil edilmiştir.

*Tuik verileri esas alınmıştır.

Okuma – yazma oranlarına bakıldığında ilk istatistiksel verilerin 1935 yılına ait olduğunu görüyoruz. 1935 yılında %19 civarında olan okuma – yazma oranı yirmi yıl içinde %40 oranına ulaştığı görülmektedir. Bu bilgilerin ışığında Köy Enstitüleri’nin kurulduğu tarihle paralel olarak okuma – yazma oranının yıllar içerisindeki artışını gözlemlemek mümkün.

Tablo.3 1923 – 1937 – 1954 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti’nde bulunan Okul ve Öğretmen sayısı

OKUL VE ÖĞRETMEN SAYISI		
Yıl	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı
1923	4,894	10,238
1937	6,700	15,775
1954	18,393	40,035

*Tuik verileri esas alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulduğu ilk yıl ve onu takip eden döneme bakıldığında okul – öğretmen oranında ciddi bir artış meydana gelmiştir. Cumhuriyetin kurulmasından sonra ilk 14 yılda %50 varan büyüme ve gelişme gösteren okul ve öğretmen sayısı, özellikle Köy Enstitüleri’nin eğitim faaliyetlerinin başladığı 1937 – 1954 yılları arasında %167 gibi ciddi bir rakamla büyüme ve gelişme göstermiştir.

4.3.4. Yabancı Okullar ve Azınlık Okulları

Osmanlı Devleti’nde yabancı okul olgusunun kökeni 1453 yılına kadar dayanmaktadır. Azınlık okulları ise Osmanlı Devleti’nin idaresi altında yaşayan,

aralarında dil, din, ırk farkı bulunan, özel anlaşmalarla verilen haklardan yararlanan başta Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler olmak üzere bazı grupların açtığı okullardır. Fatih Sultan Mehmet'in 1453 yılında İstanbul'u fethetmesinin ardından Katoliklere ve Ortodokslara verilen imtiyazlar neticesinde, kendi okullarında eğitim faaliyetlerini devam ettirme ve yeni okullar açma şansı doğmuştur. Yapılan anlaşmalarla verilen ayrıcalıklı haklar birçok devletin Osmanlı toprakları üzerinde kendi okullarını açmasını sağlamıştır. Cumhuriyetin ilanına kadar olan sürede bu okulların sayısı gün geçtikçe artmıştır. Osmanlı Devleti tarafından kontrol altına alınmaya çalışılsa da dış devletlerin baskıları ve içeride devam eden karışıklık bu kontrolü engellemiştir. 1905 yılına kadar olan süreçte bu okulların sayısı 600'ü bulmuştur (Yücel, 2016,4,18). Lozan Antlaşması ve Tevhid-i Tedrisat Kanununa kadar olan süreçte yabancı okullar ile ilgili çalışmalar yapılmış fakat yetersiz kalmıştır. Atatürk yabancı okulların zararlı faaliyetlerini iyi görmüş ve bu konuya yönelik ilk hukuki düzenleme Lozan Anlaşması ile başlamış ve Tevhid-i Tedrisat kanunu ile birlikte kontrol altına alınmıştır. Eğitimde birlik ilkesi doğrultusunda değişmez bir politika izleyen Türkiye, cumhuriyet öncesi açılmış yabancı okulların faaliyetlerini kontrol altına almış, yenilerinin de açılmasına izin vermemiştir. Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde açılan yabancı okullar tehdit olarak algılanmamıştır. Fakat daha sonra başlayan misyonerlik faaliyetleri Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti için büyük bir problem teşkil etmiştir. Yabancı okullara giden öğrenciler sadece gayrimüslimler olmamakla beraber Osmanlı Devleti'nin aydın, entelektüel ve zengin kesimi de çocuklarını bu okullara göndermişlerdir. Osmanlı devletinin eğitim anlayışının değişen dünya düzenine adapte olamamasından dolayı Avrupa seviyesinde medeni bir eğitim görmek isteyen öğrencilerin tercihi olmuştur. Pozitivist anlayışta eğitim veren bu kurumlar dönemin baskıcı tutumundan uzaklaşmak isteyenler için, gelişen ve gelişmekte olan modern dünyaya açılan bir kapı olarak benimsenmiştir.

Günümüzde ülkenin çeşitli yerlerinde hizmet veren yabancı okullar bulunmaktadır. Bu okullar Türkiye Cumhuriyeti'ni Millî Eğitim Bakanlığının belirlediği yöntem ve esaslara bağlı kalarak eğitim vermeye devam etmektedirler. Eğitim hayatını devam ettiren okullara bu örnekleri vermek mümkündür.

Saint Benoit Fransız Lisesi - 1783, İstanbul

İstanbul Özel Notre Dame de Sion Fransız Lisesi - 1856, İstanbul

Robert Koleji - 1863, İstanbul

Özel Alman Lisesi - 1868, İstanbul

Üsküdar Amerikan Lisesi - 1876, İstanbul

Sankt Georg Avusturya Lisesi - 1882, İstanbul

Özel İtalyan Lisesi - 1861, İstanbul

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. BULGULAR VE YORUM

İncelenen yazılı kaynaklar ve eserlerin ışığında, Pozitivizm'in oluştuğu ve meydana geldiği coğrafyada taraflarının yaptığı bazı çalışmalar ve Pozitivizm'in isim babası olarak kabul edilen Auguste Comte'un dile getirdiği bazı düşünceler Türk toplum ve düşünürleri tarafından ülkemize birtakım filtrelerden geçirilerek uygulanmaya çalışılmıştır. Pozitivizm'in en temel dayanağı olan deney ve gözlemin önde tutularak yapılmaya çalışıldığı bu değişim ve dönüşümler zaman zaman başarılı olsa bile birtakım çevrelerin yaptığı baskı ve oluşturduğu tutumlar neticesinde kimi zaman başarıya ulaşamamıştır. Osmanlı Devleti'nde yaşamış olan fikir insanları ülkenin kurtuluşu ve bekası için bu felsefi akımın eğitim sistemi ve sosyal hayat içerisinde uygulanması gerektiğini savunmuş, metafiziksel öğelerin bilim ve fen alanına etkisini azaltmaya çalışmışlardır. Buna rağmen yeniliğe ve değişime açık olmayan Osmanlı toplumunun bazı kesimleri, bu girişimi tam anlamıyla kavrayamamış, geleneksel yaşam alanına ve dini öğelerine zarar verdiği gerekçesiyle karşı çıkmışlardır.

Cumhuriyet'in ilanından sonra geçen süreçte Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk, eğitim alanında yapılması gereken çalışmalara yoğunluk vermiş, gelişmiş medeniyetlerin eğitim sistemlerinden yararlanılmasını fakat bu esnada Türk kültür ve geleneklerinden kopmamak gerektiğini belirtmiştir. Cumhuriyet'in ve Türk toplumunun istek ve ihtiyaçları doğrultusunda Pozitivizm ile şekillenen yeni Türk eğitim sistemi ilk meyvesini Köy Enstitüleri adı altında vermiştir. Dönemin şartları ve ortaya çıkan muhalif düşünceler bu kurumun çalışmasını kısıtlamaya başlamış daha sonrada bu kurum başka bir anlamı içerisinde barından öğretmen yetiştirme okullarına dönüştürülmüştür.

Bunun yanında pozitivist felsefe bakış açısıyla açılan ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite gibi yeni öğretim kurumları değişen Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu mesleki ve teknik elemanların yetişmesinde itici güç olmuşlardır. Pozitivist bakış açısı eğitimi değiştirmiştir. Bu değişim ile her alanda nitelikli insan sayısı artmıştır. Böylelikle pozitivist yaklaşım dolaylı yoldan ülke ekonomisine katkı sağlamıştır. Bu sayede geleneksel tarımdan modern tarıma, el gücü ile çalışan imalathanelerden fabrika ile

üretime, modern dünya ile daha iyi entegre olmuş siyasal ve ekonomik bir yapıya geçilmiştir. Ülkemizin Gayrisafi Milli Hasılası'nda gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde Gayri Safi Milli Hasıla oranları yıl yıl değişim göstermiştir. Cumhuriyetin kuruluş yılları yükselme görülürken 1939 - 1945 yılları arasında II. Dünya Savaşının yaşanması Türkiye için ekonomik açıdan zor bir süreci beraberinde getirmiştir. Fakat savaşın bitimi ve açılan okulların yetiştirdiği insanların ekonomi için çok şeyler yaptığını görebiliyoruz. Savaş sonrası dönem incelenecek olursa 1923 yılından sonra 1945 yılında Türkiye Gayri Safi Milli Hasılası tırmanışa geçmiş, o tarihe kadar olan en yüksek rekorunu kırmıştır. 1923 yılında 8.53 Milyar \$ olan Gayri Safi Milli Hasıla, 1950 yılında 34.62 Milyar \$ 'a ulaşmıştır. 1945 ve 1954 yılları arasında meydana gelen ekonomik gelişme ve refah seviyesinin sadece bu dönemlerde bu denli artması ve büyümesi Köy Enstitüleri'nin ve açılan üniversitelerin gelişmeye ve büyümeye yaptığı katkıyı bir kez daha gözler önüne sermiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'ne adeta gerçekten çağ atlamıştır.

Gerçekleşen ve araştırılan bu olayların neticesinde şöyle bir kanıya varmak hatalı olmaz. Pozitivizm'in doğru yorumlandığı ve ana fikirlerinin ciddi manada benimsenip, uygulanması halinde, gelişime, ilerlemeye, bilime ve eğitime ciddi ölçüde katkı sağlayarak, toplumun olay ve olgulara bakış açısını değiştireceği söylenebilir.

ALTINCI BÖLÜM

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkler, kültürlerini ve bilgileri yayıldıkları geniş coğrafyalarda nesilden nesile aktarmak için gerek sözlü gerek yazılı metinlerle her zaman bir yol bulmuşlardır.

Türk medeniyeti matbaa, matematik, tıp, hukuk olmak üzere birçok bilim alanına insanlık adına büyük katkı sağlamışlardır.

Bilimin izlediği teoloji, metafizik daha sonraki aşama olan Pozitivizm de aynı sıra ile ülkemizde etkisini göstermiştir. Son aşama olan Pozitivizm, bilimsel bilginin benimsendiği ve cumhuriyet rejimi ile yönetilen devlet modelinde kendisine yer bulan bir felsefe olarak tanımlanmıştır.

Pozitivizm'in coğrafyamıza geliş sürecinin, Osmanlı-Türk modernleşmesinden bağımsız olarak incelenmesi mümkün değildir. Beşir Fuad Pozitivizm'i ilerleme ilkesi ile Osmanlı dönemi içerisinde ilk olarak yer almıştır. Daha sonra Ahmet Rıza ile doruk noktaya ulaşmıştır ancak bu Osmanlı'nın içindeki duruma çare olmasından öteye geçen bir anlayış değildir ve bu dönemde Ahmet Rızanın siyasi kaygısı yüzünden gölgede kalmıştır. Düşünsel olarak Pozitivizm'e hiçbir katkısı olmamıştır.

Osmanlı döneminde pozitivist etkiyi yapan İttihat ve Terakki Cemiyeti olmuştur. İçindeki İslamcılar ve diğer karşıt grupları tasfiye ettiği kongresinden sonra Türkçü ve bilimsel bir anlayışla bu değişimin öncüsü olmuşlardır. Osmanlı'da II. Meşrutiyet döneminde Pozitivizm, sosyal bilimlerle ele alınmaya çalışılmıştır. Yine bu dönemde, Pozitivizm'in yerel şartlara uyumu için çeşitli çabalar gösterilmiştir.

Genel olarak sorunlara çözüm bulma odaklı ele alınan Pozitivizm, uyarlama ve tekrar edilen düşünce sistemi olarak da görülmektedir. Düşünsel anlamda bir bakış kazandırmak ve eklemeler yapılması konusunda Osmanlı aydınlarının yetersiz kaldığı söylenebilir.

Osmanlıya Pozitivizm'in girmesi ve yayılması toplumsal sorunları çözme odaklıdır. Entelektüel açıdan bir Pozitivizm eleştirisi yapılmamış, Osmanlı aydınları,

Avrupa aydınları gibi pozitivist düşünce sistematığının felsefi yönü üzerinde durmamışlardır. Bunun en önemli nedeni de belirtildiği gibi toplumsal sorunları çözmek amaçlı böyle bir düşüncenin Osmanlı içerisinde oluşmamasıdır. Bu toplumsal sorunlar Osmanlı'nın her türlü gelişme ve bilgide Avrupa'nın gerisinde kalmasıdır. Böyle bir ortamda Pozitivizm için ancak çeviri eserler verilebilmiş, bilgi üretilmemiştir.

Pozitivizm ortaya çıktığı coğrafyada olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Özellikle teolojik bir anlayışın yerini alması büyük tepkiler çekmesine neden olmuştur. Buna rağmen büyük bir kabul görmeyi başarmış ve eğitim kurumlarınca da benimsenmesi ile birlikte alt jenerasyonlar da pozitivist düşüncenin hâkim olmasını sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nde Batılaşma ile başlayan Pozitivizm hareketi, sonradan eksik yönleri ile eleştirilmiş olsa da Türkiye Cumhuriyeti'ne geçilmesi adına etkili olmuş bir düşüncedir ve yakalanan bilimsel gelişmelerin hepsine zemin hazırlamıştır. Pozitivist düşüncelerin Osmanlı dönemindeki etkilerinin doğurduğu en önemli sonucu Türkiye Cumhuriyeti olarak, Cumhuriyet dönemindeki etkilerinin en önemli sonucu olarak da ekonomik, siyasal ve kültürel yönden değişmiş, gelişmiş ve önemli bir dünya devletine dönüşümü şeklinde izah edebiliriz.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e giden süreçte, pozitivist felsefesinin oldukça etkili olduğu bu anlamda söylenebilir. Böylece pozitivist felsefe, Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonraki eğitim reformlarında ana felsefe olarak ele alınmıştır. Özellikle Köy Enstitüleri ve yeni üniversitelerin açılmasından sonraki süreçte, yapılan eğitim programları ve işlenen dersler, Pozitivizm etkisinde gelişme göstermiştir. Çok tartışmalı olmasına rağmen, birçok felsefe içinde bunu da benimseyen Köy Enstitüleri ve yeni üniversitelerimiz kısa bir dönemde büyük başarılar elde etmişlerdir.

Son söz olarak tekrar etmekte fayda vardır ki, pozitivist felsefenin yenilikçi yönü iyi anlaşılırdı bilim, teknoloji ve ilerleme alanında kat edeceğimiz yol daha fazla olabilirdi. Aynı şekilde dünyevileşmek adına Türkçe ezan vb. uygulamalar yapılmasaydı dini vicdanımız daha iyi korunmuş olabilirdi.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (2015). *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (Çev. Yavuz Alogan), 14. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akyüz, Y. (2012). *Türk Eğitim Tarihi*, 22. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Akşin, S. (2017). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, 8. Baskı, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Akşin, S. (2018). *Kısa Türkiye Tarihi*, 25. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Aydın, E. (2006). *Dünya ve Türk Tıp Tarihi*, Ankara: Güneş Kitabevi.
- Balkız, B. (2004). "Frankfurt Okulu ve Eleştirel Teori: Sosyolojik Pozitivizm'in Eleştirisi", *Sosyoloji Dergisi*, Sayı 12-13, ss. 135- 158.
- Balkız, B. (2015). "Türk Modernleşmesi, Pozitivizm ve Sosyoloji", *Mediterranean Journal of Humanitie*, Sayı 2, ss. 123-149.
- Berkes, N. (2016). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 21. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cevizci, A. (2011). *Felsefe Sözlüğü*, 6. Baskı, Ankara: Say Yayınları.
- Comte, A. (2015). *Pozitif Felsefe Dersleri ve Pozitif Anlayış Üzerine Konuşma* (Çev. Erkan Ataçay), Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Çavdar, T. (2013). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839 - 1950*, 5. Baskı, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Demir, S.A. (2009). "Sosyal Bilimlere Eleştirel Bir Bakış: Frankfurt Okulu Ve Pozitivizm Eleştirisi", *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, Sayı 11(1), ss. 59-73.
- Dilek, H. (2016). "1927 Köy Muallim Mektepleri ile Köy Okulları Müfredat Programının Analizi ve Yurttaşlık Bilgisi", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 11, Haziran, ss. 92-100.

Doğan, R. (1997). “Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılaşma Açısından Tahlili”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1. ss, 408-442.

Dündar, H. (2016). *Türk Dünyasında Eğitim*, Ankara:Pegem Akademi.

Engin, İ. (1992).“1860-1908 Yılları Arasında Osmanlı Devleti’ndeki Pozitivist ve Materyalist Akımlarda “ Kültürel Değişme Olgusu”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 3, ss. 179-191.

Ergün, M. (2008). “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Sayı 6(12), ss. 321-348.

Erkılıç, T. A. (2013). “Eğitim Felsefeleri Açısından Köy Enstitüleri”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 5(9), s. 1-19.

Fırat, N. Ş. (2006). “Pozitivist Yaklaşımın Eğitim Yönetimi Alanına Yansıması ve Alana Getirdiği Katkı ve Sınırlılıklar “, *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 20, ss. 40-51.

Giddens, A. (1993). *Modernliğin Sonuçları*, (Çev. Ersin Kuşdil), 6. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giorgetti, M. F. ,Batır, B. (2008), “İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı 13, ss. 27-55.

Gökarp, Z. (2018). *Türkçülüğün Esasları*, 8. Baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Gündüz, M. (2013).“Pozitivizm’den Radikal Sekülerizme Uzanan Felsefi Süreçte Cumhuriyet’in Yeni Nesli ve Eğitim”, *Diğer*.

Heper, M. (2006). *Türkiye Sözlüğü: Siyaset, Toplum ve Kültür*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Kabakçı, E. (2008). “Pozitivizm’in Türkiye’ye Girişi ve Türk Sosyolojine Etkisi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Sayı 6(11), ss. 41-60.

Karpat, K. H. (2017). *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller* ,9. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.

Korkut, H. (2003). “ Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Üniversite Reformları ” , *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı 160.

- Korlaelçi, M. (2014). *Pozitivizm'in Türkiye'ye Girişi*, Ankara: Kadim Yayınevi.
- Lewis, B. (2004). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mardin, Ş. (2015). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1898-1908*, 20. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mekteb-i Sultani 16-1923', (2017). <http://www.gsl.gsu.edu.tr/tr/tarihce/1868-1923>.
- Nuri, C. (2000). *Türk Devrimi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Ozansoy, C. (1998). "Bilimde Değer Sorunu ve Pozitivizm İlişkisi Üzerine Bazı Gözlemler", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı 1(47), ss. 37-48.
- Örmeci, O. (2010). "Jön Türkler ve İttihat Ve Terakki", *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı(8), ss. 95-109.
- Özata, M. (2017). *Askeri Tıbbiye Tarihi*, Web: <http://astibder.org/askeri-tibbiye-tarihi/> adresinden 15 Mart 2018 tarihinde alınmıştır.
- Özden, Y. (2005). *Eğitimde Yeni Değerler*, 6. Baskı, Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Özkan, K. (2014). "Türk Modernleşmesinde Pozitivizm'in Bilim Algısı", *Belgi Dergisi*, Sayı (7), ss. 923-951.
- Özkan, S. (2017). *Türk Eğitim Tarihi*, 7. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Özlem, D. (2002). "Türkiye'de Pozitivizm ve Siyaset", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batıcılık*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özmenli, M. (2012). "Orta Çağ'da Türklerde Bilginin Varlığı", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı 5(3), ss. 169-178.
- Safa, P. (2017). *Türk İnkılabına Bakışlar*, 2. Baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sarı, M, A. (2015). "Türkiye'de Pozitivizm ve İlk Yansımaları", *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Sayı 10-14, ss. 635- 656.
- Sarı, M., Uz, E. (2017). "Cumhuriyet Döneminde Köy Eğitim Kursları", *Turkish History Education Journal*, 6(1), Spring, ss. 20-55.
- Ülken, H. Z. (2018). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 14. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Yıldırım, E. (2004). "Türk Sosyolojisinde Pozitivizm: Bilginin Sosyolojik Tasarımı", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, (1), ss. 108.

Zürcher, E.J. (2016). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (Çev. Yasemin Gönen), 32. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=77 14-11-2018

<http://www.tttk.org.tr/> - 15.03.2018

<http://www.ttk.gov.tr/genel/tarihce/> - 14.11.2018

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> 19.07.2018

